

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
DENEYSEL PSİKOLOJİ BİLİM DALI

SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNU: İŞBİRLİKÇİ VE HİLEKÂRLARLA
İLİŞKİLİ YÜZLER İÇİN KAYNAK BELLEĞİ
(DOKTORA TEZİ)

Pınar BÜRHAN ÇAVUŞOĞLU

BURSA 2021

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
DENEYSEL PSİKOLOJİ BİLİM DALI**

**SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNU: İŞBİRLİKÇİ VE HİLEKÂRLARLA
İLİŞKİLİ YÜZLER İÇİN KAYNAK BELLEĞİ
(DOKTORA TEZİ)**

**Pınar BÜRHAN ÇAVUŞOĞLU
(ORCID: 0000-0002-1171-5971)**

Danışman:

Prof. Dr. Tefik ALICI

BURSA 2021

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum ‘‘Sosyal İşbirliği Oyunu: İşbirlikçi ve Hilekârlarla İlişkili Yüzler için Kaynak Belleği’’ başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Pınar Bırhan Çavuşoğlu

Öğrenci No: 711445008

Anabilim Dalı: Psikoloji Anabilim Dalı

Programı: Psikoloji Doktora Programı

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

: Sanatta Yeterlik

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Sosyal işbirliği oyunu: İşbirlikçi ve hilekârlarla ilişkili yüzler için kaynak belleği
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 165 sayfalık kısmına ilişkin, 14/02/2021 tarihinde şahsım tarafından "Turnitin" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Pınar BÜRHAN ÇAVUŞOĞLU
Öğrenci No: 711445008
Anabilim Dalı: Psikoloji Anabilim Dalı
Programı: Psikoloji Doktora Programı
Statüsü: Y.Lisans Doktora **X** Sanatta Yeterlik

Danışman

(Adı, Soyad, Tarih)

Prof. Dr. Tevfik ALICI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Psikoloji Anabilim Dalı, Deneysel Psikoloji Bilim Dalı'nda 711445008 numaralı Pınar Bürhan Çavuşoğlu'nun hazırladığı "Sosyal işbirliği oyunu: İşbirlikçi ve hilekârlarla ilişkili yüzler için kaynak belleği" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30/03/2021 günü 15.00-17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Tefvik ALICI
Bursa Uludağ Üniversitesi

...../...../20.....

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Psikoloji Anabilim Dalı, Deneysel Psikoloji Bilim Dalı'nda 711445008 numaralı Pınar Bürhan Çavuşoğlu'nun hazırladığı "Sosyal işbirliği oyunu: İşbirlikçi ve hilekârlarla ilişkili yüzler için kaynak belleği" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30/03/2021 günü 15.00-17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin YILMAZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

...../...../20.....

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Psikoloji Anabilim Dalı, Deneysel Psikoloji Bilim Dalı'nda 711445008 numaralı Pınar Bürhan Çavuşoğlu'nun hazırladığı "Sosyal işbirliği oyunu: İşbirlikçi ve hilekârlarla ilişkili yüzler için kaynak belleği" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30/03/2021 günü 15.00-17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hayriye GÜLEÇ PAP
Bursa Uludağ Üniversitesi

...../...../20.....

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Psikoloji Anabilim Dalı, Deneysel Psikoloji Bilim Dalı'nda 711445008 numaralı Pınar Bürhan Çavuşoğlu'nun hazırladığı "Sosyal işbirliği oyunu: İşbirlikçi ve hilekârlarla ilişkili yüzler için kaynak belleği" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30/03/2021 günü 15.00-17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Hamit ÇOŞKUN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

...../...../20.....

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Psikoloji Anabilim Dalı, Deneysel Psikoloji Bilim Dalı'nda 711445008 numaralı Pınar Bürhan Çavuşoğlu'nun hazırladığı "Sosyal işbirliği oyunu: İşbirlikçi ve hilekârlarla ilişkili yüzler için kaynak belleği" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30/03/2021 günü 15.00-17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Murat KURT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

...../...../20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Pınar Bürhan Çavuşoğlu
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalı: Psikoloji
Bilim/Sanat Dalı : Deneysel Psikoloji
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : IXVII + 164
Mezuniyet Tarihi : 30/03/2021
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tefvik Alıcı

SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNU: İŞBİRLİKÇİ VE HİLEKÂRLARLA İLİŞKİLİ YÜZLER İÇİN KAYNAK BELLEĞİ

Yüz benzerliği, tanıdık yüzlerin özelliklerinin tanıdık olmayan (yabancı) yüzlere aktarılmasına neden olabilir. Tanıdık olmayan birinin bilinen bir kişiye benzerliği, onun daha güvenilir, daha az tehlikeli ve daha pozitif olarak görülmesine ve daha doğru tanınmasına sebep olduğu bilinmektedir. Ancak sosyal işbirliği oyunlarında tanıdık görünnümün yatırım miktarlarına ve kaynak belleğine etkisi bilinmemektedir. Bu çalışma, sosyal işbirliği oyununda tanıdık görünen insanlar için tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağı tahmin etme yanlılığını inceledi. Bu çalışmada, yabancıların bilinen bir kişiye benzerliği, katılımcıların ülkesinde yaşayan insanlara çok veya az benzer olduğu düşünölen hedef yüzler kullanılarak manipöle edildi. İlk olarak, katılımcılardan hem tanıdık görünen hem de tanıdık görünmeyen ortaklarla birlikte ortak bir şirkete yatırım yapmaları istendi. Sürpriz testte katılımcılardan yüzleri eski veya yeni olarak tanımaları istendi ve ardından bir yüz eski olarak kategorize edildiğinde partnerlerinin hilekar mı yoksa işbirlikçi kişi mi olduğu soruldu. Sonuçlar, bir kişinin tanıdık görünüp görünmemesinin yatırım tercihlerini etkilediğini, böylece tanıdık görünen ortakların eski-yeni tanıma belleği görevinde daha doğru bir şekilde ayırt edildiğini gösterdi. Çalışma, tanıdık görünen ortakların hilekar davranışları için bir kaynak belleği avantajına sahip olduğunu ve tanıdık görünen ortakların daha kolay işbirliği ve olumlu bir izlenim geliştirecek daha iyi tanınmalarını sağladığını öne sürüyor. Sosyal işbirliği oyununda tanıdık görünen hilekarlar için kaynak belleği geliştirmek, hem olumlu beklentileri ihlal eden hem de sonraki etkileşimlerde istismar edilme riskini artıran bilgilere duyarlı olan esnek bir bilişsel sisteme işaret edebilir.

Anahtar Sözcükler: Kaynak Belleği, Tanıma Belleği, Kaynağı Tahmin Etme Yanlılığı, Tanıdık görünnüm, Hilekârlık, Olumlu beklenti ihlali, İstismar Edilme Riski.

ABSTRACT

Name and Surname : Pinar Bürhan avuŐuĐlu
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Psychology
Branch : Experimental Psychology
Degree Awarded : Doctorate
Page Number : XVII +164
Degree Date : 30/03/2021
Supervisor/s : Prof. Dr. Tevfik Alci

SOCIAL COOPERATION GAME: SOURCE MEMORY FOR FACES ASSOCIATED WITH COOPERATORS AND CHEATERS

Facial resemblance can cause the transfer of the characteristics of familiar faces to unfamiliar (stranger) ones. A unfamiliar's resemblance to a known person can cause him/her to be considered more reliable, less dangerous, and more positive, and to be recognized more accurately. However, the effect of familiar-looking on investment amounts and source memory in social cooperation games is unknown. This study examined recognition memory, source memory, and source estimation bias for familiar-looking people in social cooperation. In this work, the partner's resemblance to a known person was manipulated using target faces that were considered to be very or slightly similar to people living in the participants' country. First, participants were asked to invest in a company together with both familiar- and unfamiliar-looking people in a cooperative game. In the surprise test, participants were asked to recognize faces as old (known) or new (unknown), and then, when a face was categorized as old, they were asked whether their partner was a cheat or a cooperative person. The results showed that whether a person is familiar-looking affects investment preferences, whereby familiar-looking people were more correctly distinguished in the old–new recognition memory task. The study suggests that familiar-looking strangers have a source memory advantage for cheating behaviors and that familiar-looking people can more readily develop cooperation and a positive impression, allowing them to become better known. Developing source memory for familiar-looking cheaters in the social cooperation game may indicate a flexible cognitive system that is sensitive to information that both violates positive expectations and increases the risk of being exploited in subsequent interactions.

Key Words: Source Memory, Recognition Memory, Source Guessing Bias, Familiar-looking, Cheating, Positive-expectation violation, The Risk of Being Exploited.

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim boyunca bilgilerimi, deneyimlerini ve anlayışlarını esirgemeyen ve her aşamada bana destek olan akademik danışmanım Prof. Dr. Tevfik ALICI'ya ve eski akademik danışmanım emekli öğretim üyesi Prof. Dr. H. Gürkan TEKMAN'a; deneyim ve bilgileriyle yol gösteren Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL'e, Doç. Dr. Pınar Leman TOSUN'a, Doç. Dr. Handan CAN'a, Dr. Öğretim Üyesi Ahu ÖZTÜRK'e, Dr. Öğretim Üyesi Hayriye GÜLEÇ-PAP'a, Öğr. Gör. Dr. Banu ELMAS-DİKEÇ'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Yüksek lisans ve doktora eğitimim sürecinde araştırma görevlisi olarak görev yaptığım Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü Başkanı olarak görev yapan Prof. Dr. Ebru TAYSI'ye verdiği destek için teşekkür ederim. Doktora tez savunma sınavında çalışmamın gelişimi ve akademik ilerleyişime ışık tutan kıymetli katkıları sebebiyle Prof. Dr. Muhsin YILMAZ'a, Prof. Dr. Hamit ÇOŞKUN'a, Doç. Dr. Murat KURT'a, Dr. Öğretim Üyesi Hayriye GÜLEÇ-PAP'a teşekkür ederim.

Araştırma görevlisi olarak beraber görev yaptığım ve manevi desteklerini hep hissettiğim değerli dostlarım Araş. Gör. Merve ÇAVUŞOĞLU'na, Araş. Gör. Dr. Funda TURHAN'a, Araş. Gör. Dr. Yıldız ÖZKILIÇ'a, Araş. Gör. Deniz BİLGER'e, Araş. Gör. Dr. Mine İMREN'e, Araş. Gör. Dr. Nuri AKDOĞAN'a ve daha ismini yazamadığım araştırma görevlisi arkadaşlarıma, doktora ders aşamasındaki sınıf arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bir arkadaştan, bir dostan çok öte olan, değerli yol arkadaşım Araş. Gör. Eda BAĞCI'ya her zaman yanımda olduğu için çok teşekkür ederim. Doktora tez çalışmamı katılmayı kabul eden ve böylece aslında çalışmamı en büyük desteği vermiş olan Bursa Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü Lisans öğrencilerine de ayrıca teşekkür etmek isterim.

Son olarak beni her koşulda destekleyen, koşulsuz sevgi ve anlayış sunan değerli anneme, babama, kardeşime ve güzel kızım Şevval'ime çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ ONAY SAYFASI	İV
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
ÖNSÖZ	XI
İÇİNDEKİLER.....	Xİİ
TABLolar DİZİNİ	XV
ŞEKİLLER DİZİNİ	XVI
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	XVII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM (KAYNAK BELLEĞİ)

1. GERÇEKLIK İZLEME MODELİ.....	4
2. KAYNAK İZLEME MODELİ.....	5
2.1. Temel Bilişsel Mekanizmaları	7
2.2. Temel Nöral Mekanizmaları	11
2.3. Kaynak İzleme Ölçümleri.....	12
2.3.1. Multinomial kaynak izleme modeli	15

İKİNCİ BÖLÜM (İŞBİRLİĞİ)

1. İŞBİRLİĞİ KAVRAMI	19
1.1. Kapsamlı Seçilim Değeri.....	20
1.2. Karşılıklılık	21
1.2.1. Doğrudan karşılıklılık	21
1.2.1.1. Karşılıklı özgecilik.....	21
1.2.1.2. Sosyal sözleşme teorisi ve hilekârı tespit etme	24
1.2.2. Dolaylı Karşılıklılık	27
1.3. Tek Seferlik Sosyal Etkileşimler.....	29
1.3.1. İlk İzlenim	31
1.3.1.1. Güven.....	32
1.3.1.2. Tanıdık yüzler.....	36
1.3.1.2.1. Bellek çalışmaları	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
(SOSYAL ETKİLEŞİMLERDE KAYNAK BELLEĞİ)

1. SOSYAL ETKİLEŞİMLERDE İZLENİMİN KAYNAK BELLEĞİ ÜZERİNE ETKİSİ.....	52
2. SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNLARINDA İZLENİMİN KAYNAK BELLEĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
(ARAŞTIRMANIN AMACI VE HİPOTEZLERİ)

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	62
2. ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ.....	65
3. AMAÇ VE HİPOTEZLER.....	68

BEŞİNCİ BÖLÜM
(TANIDIK GÖRÜNEN ORTAKLAR İÇİN KAYNAK BELLEĞİ PERFORMANSININ İNCELENMESİ)

1. YÖNTEM.....	72
1.1. Araştırmanın Türü.....	72
1.2. Araştırmanın Yeri ve Zamanı.....	72
1.3. Katılımcılar.....	73
1.4. Materyaller.....	73
1.4.1. Ön çalışma.....	74
1.4.1.1. Katılımcılar.....	74
1.4.1.2. Fotoğraflar.....	75
1.4.1.3. Bulgular.....	76
1.4.1.4. Sosyal işbirliği oyunu için yüz fotoğraflarının seçilmesi.....	79
1.5. Araştırmanın Değişkenleri.....	82
1.6. Veri Toplama Araçları.....	82
1.7. Uygulanan İşlem.....	82
1.7.1. Maruz kalma aşaması.....	83
1.7.2. Sosyal işbirliği oyunu/ Tutsak ikilemi.....	84
1.7.3. Test aşaması.....	85
1.8. Verilerin Değerlendirilmesi.....	86
2. BULGULAR.....	87

2.1. Oyun Yatırımları	87
2.2. Eski-Yeni Tanıma.....	88
2.3. Kaynağı Tahmin Etme ve Kaynak Belleği	92
2.3.1. Kaynak belleği ölçümü	92
2.3.2. Kaynak tahmini ve kaynak belleği ölçümü	94
TARTIŞMA	101
1. GENEL DEĞERLENDİRME.....	101
2. OYUN YATIRIMLARI.....	102
3. TANIMA BELLEĞİ.....	104
4. KAYNAK BELLEĞİ VE KAYNAK TAHMİNİ	108
5. KISITLILIKLAR VE ÖNERİLER.....	112
SONUÇ.....	119
KAYNAKLAR.....	121
EKLER.....	148
EK 1. ETİK KURUL ONAY FORMU	148
EK 2. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU.....	149
EK 3. KATILIM SONRASI BİLGİ FORMU	151
EK 4. YÜZ DEĞERLENDİRME FORMUNUN ÖN YAZISI	152
EK 5. YÜZ DEĞERLENDİRME FORMU ÖRNEĞİ.....	153
EK 6. YÜKSEK BENZERLİK DÜZEYİNE SAHİP KADIN VE ERKEK FOTOĞRAFLARINDAN ÖRNEKLER.....	154
EK 7. DÜŞÜK BENZERLİK DÜZEYİNE SAHİP KADIN VE ERKEK FOTOĞRAFLARINDAN ÖRNEKLER.....	155
EK 8. SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNUNUN YÖNERGELERİ	156
EK 9. SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNUNUN ALIŞTIRMA AŞAMASINDAN ÖRNEK EKLAN GÖRÜNTÜLERİ.....	162
ÖZGEÇMİŞ	164

TABLolar DİZİNİ

Tablo No	Sayfa No
Tablo 1. Oluşturulan Fotoğraf Setlerini Değerlendiren Katılımcılara İlişkin Bilgiler ...	75
Tablo 2. Ortalama (Ort.), Standart Sapma (SS), Korelasyon, Normallik, Varyans Homojenliği ve Güvenirlik Analizi Sonuçları (Ön Çalışma-Yüz Fotoğrafları).....	78
Tablo 3. Fotoğrafların cinsiyetine göre değişkenler açısından değerlendirilmesi.....	79
Tablo 4. Deney için Seçilen Yüz Fotoğraflarının Cinsiyete Göre Normallik, Varyans Homojenliğinin, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	80
Tablo 5. Deney için Seçilen Yüz Fotoğraflarının Benzerlik Derecesine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	81
Tablo 6. Hesaplama tablosu	89
Tablo 7. Benzerlik düzeyine göre hedef yüzlere ilişkin isabet, yanlış alarm ve P_r değerlerinin ortalama (Ort.) ve standart sapma (SS) değerleri.....	91
Tablo 8. MPT (<i>Multinomial Processing Tree</i>) modelinde bulunan parametreler ve temsil ettiği bilişsel süreçler	92
Tablo 9. Deney koşullarına göre katılımcıların verdiği yanıtların sıklıkları (<i>frequencies</i>)	94
Tablo 10. Benzerlik Düzeyine göre Kaynak Belleği (d) Olasılık Tahmini Değerleri	98
Tablo 11. Benzerlik Düzeyine göre Kaynağı Tahmin Etme (g) Olasılık Tahmin Değerleri.....	100

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Sayfa No
Şekil 1. Sosyal işbirliği oyununda katılımcıların yaptığı yatırımların ortalaması.....	88
Şekil 2. Benzerlik düzeyine göre hedef yüzlere ilişkin P_r değerleri	91
Şekil 3. Multinomial Kaynak İzleme Modeli.....	96
Şekil 4. Hedef yüzlerin benzerlik düzeyine göre kaynak belleğinin olasılık tahmini (d)	99
Şekil 5. Hedef yüzlerin benzerlik düzeyine göre kaynağı tahmin etme olasılığı(g)....	100

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf No	Sayfa No
Fotoğraf 1. Psikoloji Bölümü Deney Odası (EB-012).....	72
Fotoğraf 2. Deneyin uygulanacağı web uygulamasının ilk ekranı	83

GİRİŞ

Kaynak izleme süreci bir yandan düşünce ve inançların oluşumunda ve değişimde etkili olurken (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 3-4) bir yandan da kişinin sahip olduğu şemalar, kalıp yargılar, hedefler ve belleğine duyduğu inançtan etkilenebilmektedir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4; Johnson, Mitchell, 2003: 1272). Kaynak belleği özellikle önceki bilgilerin, kalıp yargıların, şemaların ve yanlışlıkların etkisine oldukça açıktır (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4; Johnson, Mitchell, 2003: 1272). Bir başka deyişle anılar hatırlanırken onları niteleyen (nerede, kim, ne zaman gibi) özellikler hatırlanamadığında genel bir bilgi, inanç, kalıp yargı ya da şemalarla ilişkilendirilerek tamamlanabilir (Johnson, Mitchell, 2003: 1271). Yakın zamanlara kadar kaynak belleğinin temel işleyişini anlamaya yönelik yapılan çalışmalarda daha çok yapay görevlerin seçildiği görülmektedir (örneğin, Doerksen, Shimamura, 2001). Ancak son zamanlarda bazı çalışmalar sosyal etkileşim benzeri deney tasarımlarıyla kaynak belleğini inceleyerek temel bilişsel mekanizmalarını açıklamak üzerine görgül çalışmalar yapmaktadır (örneğin; Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b; Mieth, Bell, Buchner, 2016a; Schaper, Mieth, Bell, 2019). İşbirliğinde karşılaşılan ortakların davranışları daha sonra hatırlanırken nelerin etkili olabileceğini araştırmış kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmaların daha önce değinmediği farklı etkiler üzerinde durulması önemlidir.

Bellek özellikle işbirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Cosmides ve Tooby (2013: 215) özellikle koşullu işbirliğinde bireylerin birbirinden ayırt edilmesi için tanınması ve hilekârlık yapıp yapmadığına dair geçmişteki eylemlerinin hatırlanması gibi özelleşen bilişsel sistemlerin olması gerektiğini söylemektedir. Başarılı bir sosyal etkileşim için bedavacı ya da hilekâr kişileri doğru ayırt etmek (örneğin, o kişiyle etkileşime girilip girilmediğine dair bilgi) yeterli değildir. O kişileri doğru sınıflandırmak da (örneğin, o kişinin işbirlikçi mi hilekâr mı davrandığı bilgisi) başarılı bir sosyal etkileşim için gereklidir. Başarılı sosyal etkileşimler için etkileşimde bulunulan kişilerin doğru tanınması ve önceki davranışlarına ilişkin iyi bir kaynak belleği performansının olması gerekmektedir.

Sosyal etkileşimler bazen tekrarlı olmayan ve itibar bilgisinin olmadığı, yani ortaklarla ilgili bilginin kısıtlı olduğu, yapıda olabilir. Bu durumlarda ortağın nasıl görüldüğü (ilk izlenimi) işbirliği kararının verilip verilmeyeceğini etkileyen önemli bir ipucudur. Yabancı kişilerin hızlıca değerlendirilmesinin önemli olduğu büyük ölçekli toplumlarda mevcut ipuçlarıyla ortaya çıkan kalıp yargılar, yararlı olabilecek kestirme yöntemlerden (*heuristics*) biri olabilir (Smaldino, 2019: 112). Kalıp yargıların yanında hiç şüphesiz şemaların, inançların ve beklentilerin de bu kestirme yollar arasında yer alması beklenebilir. Katılımcıların Tutsak İkilemi oyunlarında bir bedel ödemeye dayalı düşünce sistemiyle değil de güvence oyunlarında olduğu gibi partnerin nasıl davrandığı veya nasıl davranacağına ilişkin beklentiye dayalı bir düşünce sistemiyle yanıtlar verdiği iddia edilmektedir (Hayashi, vd., 1999: 28-29). Dolayısıyla algılayanlar açısından bir kişinin işbirliği yapıp yapmayacağı beklentisi onunla ilgili oluşturduğumuz ilk izlenimin (*first impression*) olumlu olup olmamasına bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür.

İşbirliği beklentisinin oluşabilmesini destekleyen en önemli faktörlerden biri güvendir. Örneğin, pek çok çalışmada güvenilir görünen bir yüzle daha fazla yatırım yapıldığı gösterilmiştir (Rezlescu, vd., 2012: 1-6; Li, vd., 2017: 60-65; van 't Wout, Sanfey, 2008: 796-803; Bailey, vd., 2016: 1017-26). Bir yüzün güvenilir görünmesinin verilen kararlarda güçlü bir belirleyici olduğu görülmektedir. Bunun yanında bir kişinin tanıdık/aşına görünmesi de o kişiyle ilgili işbirliği beklentisinin oluşmasını sağlayan önemli adaylardan biridir. Yüzlerden elde edilen aşinalık/tanıdıklık ipuçlarını güçlü ve görece otomatik olarak sonraki deneyimler için de kullanabiliriz. Örneğin, yabancı bir kişinin tanınan/bilinen bir kişiye benzerliği ona karşı davranışımızı belirliyor olabilir. İnsanlara karşı tutum ve davranışlarımızın tanınan/bilinen diğerlerine benzerliklerine göre değişeceği “Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezinde” iddia edilmektedir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 307). Çalışmalarda bir kişinin kendine fiziksel olarak benzer olmasının ona yaklaşma eğilimi gösterilmesine (Mackinnon, Jordan, Wilson, 2011: 879-92) ve onun daha güvenilir bulunmasına (DeBruine, 2002: 1307-12) sebep olduğu gösterilmiştir. Benzeri şekilde diğer çalışmalarda yabancı kişilerin katılımcıların ırkına benzerliğinin (yani tanıdık görünümünün) kişilerin daha az tehlikeli (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok yeterli (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok tanıdık ve daha çok beğenilir (Strom, vd., 2008: 1-51;

Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75) olduğu yönünde değerlendirmelerle ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bir çalışmada tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzler için tanıma belleği avantajının olduğu bildirilmiştir (Tomita, vd., 2014: 24-32). Literatürde kar ve zarar ilişkisinin olduğu sosyal etkileşim benzeri bir paradigmada, tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzler için yüzlerin hilekâr ve işbirlikçi davrananlarının tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağa ilişkin tahmin etme cevaplarını inceleyen bir çalışma bulunmaktadır (Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11). Bu çalışmada tanıdık görünen hedef yüzler katılımcıların kendi yüzleri ve yabancı yüzlerden elde edilen yeni yüzlerle (*morphed faces*) sağlanmıştır (Giang, Bell, Buchner, 2012: 3-4). Ancak yakın zamanda yapılan bir çalışmada, tanıdık bir yüz (örneğin, arkadaş ya da katılımcının kendi yüzü) tanıdık olmayan bir yüzle (bir yabancının yüzüyle) bir araya geldiğinde, yani tanıdık yüz yeniden şekillendiğinde, ortaya belirsiz bir kimliğe sahip bir kişi çıkar ve bu kişinin tanıdık bir kişi olarak tanımlanabilmesinin güçleştiği gösterilmiştir (Chauhan, vd., 2020: 1-15). Sosyal etkileşimlerde hilekâr ve işbirlikçi davrananların tanıdık görünümünün tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağa ilişkin tahmin etme cevapları üzerine etkisini incelemek için hedef yüzlerin tanıdık görünümünü değiştirmek için öz-biçimlendirilmiş yüzlerin (*self-morphed faces*) kullanılması tanıdıklık etkisini tam anlamıyla göstermiyor olabilir. Bunun yerine diğer çalışmalarda (örneğin, Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318) yapıldığı gibi, hedef yüzlerin katılımcıların yaşadığı ülkedeki insanlara benzerlikleri yönünden ön değerlendirmesini yaparak, hedef yüzlerin katılımcının ırkına (*own-race*) benzer olmasıyla doğası gereği tanıdıklık etkisi sağlanmış olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, sosyal işbirliği oyununda aşına ya da tanıdık görünen (*familiar-looking*) kişilere benzeyen yabancılar için tanıma belleği, kaynak belleği ve cevap yanlılığı performansını araştırmaktır. İlk aşamada tanıdık yüzlere benzeyen ya da tanıdık yüzlere benzemeyen hedef yüzlerle kurulan işbirliklerinde katılımcıların yaptıkları yatırım miktarları incelenecektir. Sonrasında test aşamasında tanıdık yüzlere benzeyen ya da tanıdık yüzlere benzemeyen bu hedef yüzlerin tanıma belleği (eski ve yeni yüzleri ayırt etme) skorları incelenecektir. Daha sonra tanıdık yüzlere benzeyen ya da tanıdık yüzlere benzemeyen hedef yüzlerin sosyal işbirliği oyununda gösterdikleri davranışlara göre katılımcıların kaynak belleği performansları ve kaynak belleği görevindeki cevap yanlılıkları incelenecektir.

KAYNAK BELLEĞİ

1. GERÇEKLİK İZLEME MODELİ

Gerçeklik İzleme Modeli (*Reality Monitoring Model*) 1981 yılında Johnson ve Raye tarafından sunulmuştur. Bu modelde bilgilerin dışsal ve içsel olmak üzere temelde iki kaynaktan geldiği iddia edilmiştir (Johnson, Raye, 1981: 70). Dışsal kaynaklarla elde edilen bilgiler algısal süreçler vasıtasıyla ortaya çıkarken; içsel kaynaklarla elde edilen bilgiler hayal etme, düşünme ya da soyut düşüncelerle ortaya çıkmaktadır (Johnson, Raye, 1981: 67). Bu model ilk kez insanların algısal özelliklerle donatılmış gerçek bir olayla ilgili anının; düşünce, düş ve hayalden nasıl ayrıldığını açıklamıştır (Lindsay, 2008: 327). Örneğın ocağın altını gerçekten kapadığını hatırlamak ile ocağın altını kapamayayı düşünmek arasındaki fark “gerçekliği izleme” olarak tanımlanmıştır. Johnson ve Raye (1981: 67)’nin sundukları bu modelde gerçeklik izleme kararında yer alan bilişsel süreçleri ayrıntılı olarak ele almak amaçlanmıştır.

Gerçekliği izleme modelinde belirtilen içsel ve dışsal kaynaklar bir anının bağımsız özellikleri değildir; aksine o anıyı diğerlerinden farklı kılmaya yardımcı öğelerdir (Johnson, Raye, 1981: 82). Bu modelde gerçekliği izlerken bağlama ilişkin bilgilerden, anlamsal ve duysal detaylardan ve diğer bilgilerle olan ilişkilerine karar vermemizi sağlayan akıl yürütme gibi bilişsel işlemlerden faydalanılır (Johnson, Raye, 1981: 82). Gerçeklik izleme sürecinde, bilginin detayları ele alınırken öncelikle bilgi aktif hale getirilir ve sonra karar verme stratejileri uygulanır. Karar verme süreçlerinde bir olayın gerçekliğiyle ilgili çıkarımda bulunmak için kimi zaman inanç ve genel bilgilerden faydalanılabılır (Lindsay, 2008: 328). Örneğın eve geç geleceğini haber vermediğinde annesinin telaşlanacağını bilen bir kişi hayal edelim. Eve geç geleceğini annesine haber verip vermediğini hatırlayamadığında, eğer haber vermemiş olsaydı annesinin onun hemen arayacağı bilgisine dayanarak, aramış olduğu kararını verebilir. Bunun yanında gerçekliği izlerken hatırlanan bilginin doğası, izlemenin gerçekleştiği koşullar, yapılacak hatanın maliyeti ve benzeri durumlara bağılı olarak da karar verme süreçleri değışebilmektedir (Johnson, Raye, 1981: 70).

Bu modelde gerçekten algılanan bir olayın, düşünölen bir olaydan özellikle niceliksel olarak (algısal özelliklerinin miktarı gibi) farklı olduğu vurgulanmıştır (Johnson, Raye, 1981: 82; Lindsay, 2008: 327). Gerçekten yaşadığımız bir olayı, hayal ettiğimiz bir olaya göre daha ayrıntılı olarak hatırlarız. Bu ayrıntılar, bellekte yer alan olayların gerçeklik durumları için bir ipucu görevi görmektedir (Lindsay, 2008: 327-328). Örneğin algısal olarak daha çok detay barındıran bir olay için detayların fazla olmasına bağlı olarak “muhtemelen gerçekleşmişti” yorumu yapabiliriz.

Her ne kadar içsel ve dışsal kaynaklardan gelen anılar birbirinden niceliksel olarak farklılık gösterse de bazen gerçekliği izlerken hata yapılabilmektedir. Johnson ve Raye (1981: 82) iki kaynaktan gelen bilginin anlamsal ve duyusal olarak birbirine benzerliği yüksekse, içsel mi dışsal mı olduğunu ayırt etmenin zorlaşacağını söylemektedir. Örneğin, canlı ve detaylı olarak bir olayı hayal etmek, gerçekten gerçekleşmiş olabileceği ihtimalini düşündürebilir.

Kaynak İzleme Modeli (*Source Monitoring Framework*) (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993), gerçeklik izleme modelinin daha detaylı biçimi olarak kabul edilmektedir, ancak iki şekilde gerçeklik izleme modelinden ayrılır (Lindsay, 2008: 327). İlk olarak kaynak izleme modelinde, anıların niceliksel özelliklerinin (algısal özelliklerinin miktarı gibi), anıların bütün özellikleri düşünöldüğünde, çok az bir bölümünü oluşturduğu ve niteliksel özelliklerinin de anıların oluşumunda önemli olduğu vurgulanmaktadır. İkinci olarak, içsel ve dışsal olarak olayları izlemek yerine, kaynak izleme modelinde daha bütüncül boyutlarla zihinsel deneyimlerde olayların kaynağını izlemek yer almaktadır (Lindsay, 2008: 328). Kaynak izleme modelinin bu özellikleri aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2. KAYNAK İZLEME MODELİ

Kaynak terimi, bir anının olduğu koşulları (örneğin, mekanı, zamanı, duygusu, bağlamı gibi) nitelendiren çeşitli özellikleri ifade eder (Lindsay, Johnson, 1991: 203; Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 3). Bir anının detayları saniyeler, saatler, günler, aylar ve hatta yıllar sonra da hatırlandığında zihinsel deneyimin kaynağını gösterir

(Mitchell, Johnson, 2009: 3). Kaynak, bir kişinin çeşitli boyutlara atıf yaparak belli bir olayı zihninde deneyimlemesini sağlayan çok boyutlu bir yapıyı temsil etmektedir (Lindsay, 2008: 326). Kaynak İzleme Modeli, anıların bu atıflardan oluştuğunu ve bu atıfların öznel deneyimlere, önceki bilgi ve inançlara, motivasyon, hedef ve sosyal bağlama dayanarak oluştuğunu varsaymaktadır (Johnson, vd., 2012: 15). Kaynak izleme, öğrenilen bilgilerin kökenine dair soruların sorulduğu ve bir bellek paradigmasında hatırlama kapasitesinin ölçüldüğü bir bilişsel süreçtir (Batchelder, 1998: 333).

Johnson, Hashtroudi ve Lindsay (1993: 5) kaynak kavramını ayrıca farklılaşma derecesi olarak da nitelendirmiştir. Örneğin, A kitabında aradığımız bilginin yer aldığını hatırlıyorsunuz; ancak kaçınıcı sayfasında veya sayfanın neresinde (sağ ya da sol sayfasında) yer aldığını hatırlayamayabilirsiniz. Ya da o bilginin bir kitabın sağ alt bölümündeki paragrafta yer aldığını hatırlıyorsunuz; ancak hangi kitap ve kaçınıcı sayfasında olduğunu hatırlamıyor olabilirsiniz. Ya da bir olayı birine anlattığımızdan emin olabilirsiniz; ancak kime anlattığımız hakkında hiçbir şey hatırlamayabilirsiniz. Bu sebeple kaynak atıfları, anının farklı özellikleriyle ve kişinin anılarına atfettiği farklı kesinlik dereceleriyle yapılır (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 5). Kaynak izleme süreçleri, bir olayı niteleyen bütün özelliklerin (bu özellikler olaya ait ve algılayan kişiye ait özellikler olabilir) hatırlanmasına dahil olan bilişsel süreçleri ifade etmektedir (Lindsay ve Johnson, 1991: 203; Johnson, Mitchell, 2003: 1271).

Johnson, Hashtroudi ve Lindsay (1993: 6) üç tip kaynak izleme biçimi olduğunu söylemektedir. Bunlar dışsal kaynağı izleme (*external source monitoring*), içsel kaynağı izleme (*internal source monitoring*) ve gerçeklik kaynağını izlemedir (*reality source monitoring*). Dışsal kaynağı izleme, dışsal olarak ortaya çıkan kaynakları birbirinden ayırt etmeyken (örneğin, Bu haberi veren A mıydı B miydi?); içsel kaynağı izleme, içsel olarak ortaya çıkan kaynakları birbirinden ayırt etmedir (örneğin, A'nın bu haberi verdiğini düşünme ve bu düşünceyi söylemiş olmayı birbirinden ayırt etme). Gerçeklik kaynağını izleme aynı zamanda içsel-dışsal gerçekliği izleme (*internal-external reality monitoring*) olarak da bilinmektedir (Mitchell, 2017: 126). Gerçeklik kaynağını izleme, kaynağın içsel olarak mı yoksa dışsal olarak mı ortaya çıktığını ayırt etmedir (örneğin, A'nın bu haberi gerçek hayatta söylemesiyle onun bu haberi söylediğini hayal etmeyi ayırt etme).

Flaş bellek çalışmalarında ilk kez Brown ve Kulik (1977: 75) anının oluştuğu koşullardan bahsetmektedir. Brown ve Kulik'in (1977: 75) bahsettiği bu koşullar kaynak belleği kavramı için de kullanılabilir. Benzeri şekilde kaynak belleği, bellek çalışmalarında kullanılan bağlam belleği (*context memory*) terimi ile oldukça benzerdir. Ancak kaynak belleği bağlama ve koşullara göre daha kapsayıcıdır (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 3; Johnson, Mitchell, 2003: 1271; Lindsay, 2008: 326).

Kaynak belleğinin, günlük yaşamımızda düşünce ve inançlarımız üzerinde önemli etkileri olabilmektedir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 3). Örneğin X haber ajansının sunduğu bir haberin yalan olduğu ile ilgili bir bilgi edindiniz. Ancak bu haberi sunan haber ajansını Y olarak hatırlıyordunuz. Bu durum X yerine Y haber ajansı ile ilgili düşünce ve tutumlarımızda muhtemelen değişim yaşanmasına sebep olacaktır. Bu sebeple, kaynak belleğindeki hatalar, insanların bir olayla ilgili hatırladıkları şeylerin farklılaşmasına sebep olurken, düşünce ve inançlarının da oluşumunda ve değişimde etkili olduğu söylenebilir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4).

2.1. TEMEL BİLİŞSEL MEKANİZMALARI

Kaynak izleme modeli, bilginin nasıl kodlandığı, saklandığı ve yeniden geri getirildiğiyle ilgili temel bellek varsayımlarından faydalanmaktadır (Lindsay, 2008: 326). Lindsay (2008:326) kaynak izleme modelinde bilginin bellekten geri getirilmesinde aktarıma-uygun işleme (*transfer-appropriate processing*; Morris, Bransford, Franks, 1977: 519-33) ya da kodlama özgüllüğü ilkesini (*encoding specificity principle*; Tulving, Thomson, 1973: 352-73; Tulving, 1982: 130-47) temel almaktadır. Bellekten bilginin geri çağrılmasıyla ilgili öne sürülen bu iki varsayım da kodlama ve geri getirme bağlamlarının arasındaki ilişkinin bellek performansını etkilediğini söylemektedir. Aktarıma-uygun işlemede (Morris, Bransford, Franks, 1977: 519-33) eğer bilgi anlamsal ya da algısal olarak kodlandıysa, bilgi anlamsal ya da algısal olarak geri getirildiğinde bellek performansının daha güçlü olacağı varsayılmaktadır. Örneğin yeni tanıştığımız bir kişiyi olumsuz bir özelliğiyle o kişiyi belleğinizde kodladığımızda, onun saçının ya da göz renginin ne olduğunu hatırlamanız zorlaşacaktır. Benzeri şekilde, ancak daha ayrıntılı olarak, kodlama özgüllüğü ilkesinde de (Tulving, Thomson, 1973: 352-73) bilginin

kodlandığı koşulların (örneğin, yeri ve zamanı gibi) bilginin geri getirildiği koşullarla benzer olmasının bellek performansını olumlu yönde etkileyeceği bildirilmiştir. Örneğin, evde anahtarını bulmaya çalışan biri, anahtarını bıraktığında çıkardığı sesi hatırlayarak, onu kapının önündeki cam kaseye koyduğunu hatırlayabilir. Bir anının hangi ipuçlarıyla yeniden geri getirilip getirilemeyeceğini belirleyen bazı faktörler bulunur (Lindsay, 2008: 326). Bunlardan ilki bir anının kaydı sırasında o anıya ilişkin farklı, onu diğerlerinden farklılaştıran, özellikler bulundurması gerekir. İkincisi ise ipucunun doğasıdır. Örneğin algısal özellikler bakımından kodlanan bir bilginin yine algısal özellikli bir ipucuyla canlanması daha kolaydır (Lindsay, 2008: 326-327).

Bir olay ya da duruma ilişkin bir anının oluşumunda pek çok önemli anı özelliği bulunur; bunlar o anıya ilişkin algısal (örneğin, ışık ve ses), anlamsal, bağlamsal (mekan ya da zaman) ve duyuşsal bilgiler ile anısal kayıtların organize edilmesi, detaylandırılması, geri getirilmesi ve tanımlanması gibi bilişsel süreçlerden oluşmaktadır (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4). Her anı birbirinden farklı bu gibi anısal detaylar ya da özellikler içerir. Kaynak izleme sürecinde, bir olaya ilişkin kaynağa karar verirken bu anısal detaylar ya da özellikler karar vermeyi kolaylaştırmaktadır (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4; Johnson, vd., 2012: LVIII: 46).

İnsanlar bir olayın kaynağını izlerken doğrudan o kaynağı belirten tasniflere ya da etiketlere ulaşmaz; bir olayın kaynağı atfedilirken öncelikle bellek kayıtları aktif hale getirilir ve karar verme bilişsel süreçlerince aktif olan bu bellek kayıtları değerlendirilir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 3; Mitchell, 2017: 129). Bir başka deyişle kaynak izlemenin, anıların özelliklerinin yanı sıra karar verme süreçlerine de bağlı olarak geliştiği söylenebilir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4; Johnson, 1997: 1733). Anıların niteliksel özelliklerine karar verirken, karar verme bilişsel süreci olay ya da durumun tutarlılığı ve olasılığını değerlendirme ve diğer bilgiyi geri getirme, muhakeme etme gibi süreçlerden faydalanmaktadır (Johnson, 1997: 1733).

Kaynak izleme kararlarının, zihinde canlanan anıların özelliklerine göre iki türlü verilebileceği belirtilmektedir: otomatik (sezgisel) ya da kontrollü (sistemik) (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 5). Örneğin bir nesnenin rengi ya da sayısı gibi daha niteliksel özelliklerini (*qualitative characteristics*) hatırlarken daha otomatik, hızlı ve kısmen herhangi bir yanlılık içermeyen kaynak izleme kararları veririz. Ancak bazen kaynak

izleme yaparken daha stratejik ya da bir başka deyişle kontrollü kararlar veririz. Johnson, Hashtroudi ve Lindsay (1993: 4-5) bu ikinci tür kararların yavaş ve üzerinde düşünülmesi gereken konular için verildiğini belirtmektedir. Örneğin ek bilgi almak, tutarlılığını ve mantıklı olup olmadığını değerlendirmek gibi süreçler otomatik/sezgisel süreçlere göre daha yavaş ve daha kontrollüdür (Johnson, vd., 2012: 20).

Johnson (1997: 1733) kontrollü/sistemik olarak yapılan kaynak atıflarının bilişsel süreçler açısından nasıl yapıldığını açıklamıştır. O açıklamaya göre, öncelikle zihinsel deneyimin niteliksel (örneğin anlamsal, bağlamsal ve duyuşsal gibi) özellikleri değerlendirilir. Daha sonra zihinde o durum ya da olay için destekleyen ya da desteklemeyen kanıtlar aranır. Kanıtlar aranırken genel bilgiler, şemalar, kalıp yargılar ve hedefler dikkate alınır; uygunluğu ve tutarlılığı değerlendirilerek kaynak atfı yapılır. Örneğin bir kişi hakkındaki genel bilgimiz o kişinin ne ifade ettiği hakkında vereceğimiz kararı muhtemelen etkileyecektir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4). Ancak otomatik/sezgisel ve kontrollü/sistemik karar verme süreçleri keskin bir şekilde birbirinden ayrı değildir. Kaynak izleme kararı verirken otomatik/sezgisel ya da kontrollü/sistemik süreçler birbirinden faydalanabilir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993). Örneğin yolda gördüğümüz taksinin rengini canlı bir şekilde mavi olarak hatırlıyor olabiliriz; ancak bu durum genel bilgilerimizle (genelde sarı renkte olan taksiler) uyumsuz ve mantıklı görünmez. Bu şekilde kaynağı izlerken her iki süreçten de faydalanabiliriz. Kaynağı izlerken hangi süreçten faydalanacağımız daha çok bilginin niteliğinden etkilenmektedir (Mitchell, Johnson, 2009: 4). Örneğin, bilginin daha belli bir özelliğinin geri getirilmesi gerekiyorsa (örneğin, kalemin rengi neydi?) otomatik bilişsel süreç ile kaynak izlenecektir.

Johnson, Hashtroudi ve Lindsay (1993: 5) kaynak izleme kararlarını verebilmek için öncelikle kriterlerin belirlenmesi gerektiğini ve belirlenen bu kriterlerin aktif olan bilgilerle kıyaslanması için yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bahsedilen kriterler bir tür eşik gibi düşünülebilir. Örneğin bir kelimenin renginin kırmızı olarak hatırlanması, eğer kırmızı detayı X gibi bir eşiği geçerse muhtemelen kırmızı olarak algılandığı düşünülecektir.

Önceki paragraflarda kaynağı atfederken karar verme süreçlerinin önemi olduğundan bahsedildi. Bunun yanında kaynağı atfederken yeniden yapılanma süreçleri

de aktif olur (Bröder, Meiser, 2007: 52). Ancak bu bilişsel süreçlerin sonunda kimi zaman doğru kimi zaman yanlış atıflar yapılabilmektedir. Doğru ya da yanlış yapılan kaynak atıfları otomatik/sezgisel ve kontrollü/sistemik bilişsel süreçlerin her ikisinde de olabilir (Johnson, 1997: 1733). Johnson ve Mitchell (2003: 1272) doğru ve yanlış kaynak atfının benzer bilişsel süreçler yoluyla ortaya çıktığını bildirmiştir. Bellek hatalarının çoğunun bilginin kaynağını geri getirme sürecinde yapılan hatalardan kaynaklandığı iddia edilmektedir (Johnson, 1997: 1733). Bu hatalar aktive edilmiş bilgilerin eksik ya da belirsiz olmasından ya da bilgiyi kaynağa atfederken değerlendirme süreçlerinin kusurlu çalışmasından kaynaklanabilir (Johnson, 1997: 1733). Mitchell (2017: 126) bu süreçleri iki şekilde adlandırır: ihmal (*omission*; bilginin eksikliği) ya da görevde (*commission*; yanlış atıf) yapılan hatalar. Kaynak atfı yaparken bilgiyi geri getirme sırasında dikkatin ve ipucunun zayıf olmasıyla veya diğer olaylarla benzerliğinin yüksek olmasıyla kaynak izleme hataları oluşabilir (Lindsay, 2008: 328). Genel bir ifadeyle, bir olayla ilgili özelliklerin kodlanması, saklanması, birleştirilmesi ya da geri getirilmesi süreçlerini bozan her şey kaynak izlemenin hatalı olmasına sebep olacaktır (Johnson, Mitchell, 2003: 1272; Lindsay, 2008: 328). Örneğin, Alzheimer gibi nörokimyasal bozukluklar, dikkatin bölünmesi, olayın kişinin önyargılarını ya da beklentilerini aktif hale getirmesi ya da iki olay arasında anlamsal ya da algısal benzerliğin yüksek düzeyde bulunması gibi nedenlerle kaynak izleme hataları oluşabilir.

Kodlama ve hatırlama süreçlerinin her ikisi de şekil alabilen ve yeniden şekil verilebilen süreçlerdir. Kaynak izleme sürecinde, bir kaynağa karar verirken kişinin sahip olduğu şemalar, kalıp yargılar, hedefler, belleğine duyduğu inanç da etkili olabilmektedir (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4; Johnson, Mitchell, 2003: 1272). Örneğin ev anahtarını, arayan bir kişi düşünelim. Bu kişi bir gün önce mutfak tezgâhında anahtarını bırakmasına rağmen, ertesi gün anahtarını kapının yanında bulunan anahtarlıkta aramaktadır. Ev anahtarının nerede olabileceğine ilişkin anılarını aktif hale getirirken, anahtara ilişkin şemalar kaynağı izleme sürecini etkilemiştir. Bir başka deyişle anılar onları niteleyen (nerede, kim, ne zaman gibi) özelliklere sahip olmadığında genel bir bilgi, inanç, kalıp yargı ya da şemalarla ilişkilendirilerek tamamlanabilir (Johnson, Mitchell, 2003: 1271).

2.2. TEMEL NÖRAL MEKANİZMALARI

Anıların farklı bileşenlerinin birbirine bağlanmasında önemli bir role sahip olduğu bilinen hipokampüsün, kaynak izleme için de önemli olduğu düşünülmektedir (Johnson, Mitchell, 2003: 1272; Lindsay, 2008: 335). Nitekim Stevenson ve arkadaşlarının (2020: 843-51) yaptığı çalışmada hipokampüste bulunan sağ posterior CA1 ve sağ posterior alt alanlarının kaynak belleği sinyaline cevap verdiği ve kaynak belleğine ilişkin bilginin geri getirilmesinde bu bölgelerde aktivite artışı gözlenmiştir. Ancak daha detaylı olarak, parahipokampal korteksin yanlış ya da çeldirici kaynak bilgisi geri getirildiğinde aktif olduğu bulunmuştur (Woroch, Konkel, Gonsalves, 2019: 250-65). Benzeri şekilde parahipokampal korteksin ve hipokampüsün, uyarının duygusal yükünden bağımsız olarak, kaynak belleğinde etkili olduğu bildirilmiştir (Ritchey, vd., 2019: 66-78).

Hipokampüsün yanında frontal ve prefrontal beyin bölgelerinin de kaynak izleme sırasında aktif halde olduğu düşünülmektedir (Johnson, Mitchell, 2003: 1272; Lindsay, 2008: 335). Literatürdeki çalışmaları oldukça detaylı olarak ele alan bir derlemede (Mitchell, Johnson, 2009: 41) medial temporal lobun, prefrontal korteksin ve posterior korteksin alt alanlarının belli kaynak bilgilerine karşılık geldiği ve aynı zamanda bu bölgelerin o bilgilerin işlenmesi sürecine de dahil olduğu gösterilmiştir. Kaynak belleğinin temel nöral işleyişine dair elde edilen bu genel bulgular pek çok çalışma ile daha detaylı ele alınarak desteklenmiştir. Örneğin, prefrontal beyin bölgesinin sol yanal kesitine (Westphal, vd., 2019: 8) ve parietal korteksin sol arka bölümüne (Chen, vd., 2016: 465) uyarım (*stimulation*) alan katılımcılar, kaynak belleği görevinde daha iyi performans göstermiştir. Monge ve arkadaşları (2018: 140-50) medial temporal lobun kaynak belleğinde olduğu kadar içerik belleğinde de önemli olduğunu göstermiştir. Ancak medial temporal lob sadece kaynak belleği görevinde lateral prefrontal korteks ve posterior parietal korteks ile bağlantılar kurarak etkili olmaktadır (Monge, vd., 2018: 140-50). Bu bulgu, medial temporal lobun dışında posteriyor medial sistem aktivitesinin, bilginin duygusal yükünden bağımsız olarak, kaynak belleği görevinde aktif olduğunun gösterilmesiyle genişletilmiştir (Ritchey, vd., 2019: 66-78). Bunun yanında medial temporal lobtaki yaygın işlevsel bağlantıların sayısının kaynak belleği görevinde daha iyi performans gösterilmesiyle ilişkili olduğu bulunmuştur (Monge, vd., 2018: 150). Medial

temporal lobtaki kaynak belleği için ortaya çıkan aktivite hem kodlama aşamasında hem de test aşamasında birbiriyle örtüşmektedir (Liang, Preston, 2017: 67-78).

Prefrontal korteksin, tanıdık bir yüzün tanınması ve onunla ilişkili kaynak belleği performansında önemli olduğu gösterilmiştir (Rapcsak, Edmonds, 2011: 285-98). Benzeri şekilde, katılımcılar bilgisayar oyununda karşılaştıkları ortaklarının davranışlarını doğru hatırladıklarında 400-600 ms sonra ön korteks bölgesinde bir aktive artışı olduğu bulunmuştur (Bell, vd., 2016: 216-28). Prefrontal korteksin yüz belleğinde etkili olmasının sebebinin özellikle o yüzle ilişkiyi bilgiyi saklayan kaynak belleğinde etkili olması ve bu bellek üzerinde bilginin kodlanması, geri getirilmesi ve izlenmesinde aktif rol oynamasına bağlanmaktadır (Rapcsak, Edmonds, 2011: 294). Bunun yanında amigdala aktivitesinin de yüz bilgisinin kaynak olarak hatırlanmasında özelleşen beyin alanlarından olduğu varsayılmaktadır (Woroch, Konkel, Gonsalves, 2019: 262).

Literatürde kaynak belleğine ilişkin hacimsel çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, septal ön beyin ve hipokampal hacim kaynak belleği üzerinde etkilidir (Butler, vd., 2012: 157-61; Horner, vd., 2012: 2369-74). Butler ve arkadaşları (2012: 157-61) çalışmalarında septal ön beyin hacminin büyüklüğünün kaynak belleği performansının doğru olmasıyla olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Septal ön beyin hacmi özellikle kaynak belleği için belirleyici beyin alanlarından biri olduğu söylenebilir.

2.3. KAYNAK İZLEME ÖLÇÜMLERİ

Kaynak belleğini ya da kaynak izlemeyi ölçmeyi amaçlayan çalışmaların çoğu, çalışma aşaması ve test aşamasından oluşmaktadır (derleme için bkz. Lindsay, Johnson, 1991: 203). Çalışma aşamasında katılımcılar farklı kaynaklardan bilgi almaktadır ve sonrasında test aşamasında, katılımcıların kaynağı tanıma becerileri test edilmektedir (derleme için bkz. Lindsay ve Johnson, 1991: 203). Örneğin katılımcılara çalışma aşamasında iki farklı kişinin (A ve B) sesinden kelimeler dinletilir. Test aşamasında A ve B kişisinden duydukları kelimeler dışında yeni kelimeler rastgele bir sırayla katılımcılara sunulur. Çalışma aşamasında duydukları kelimeleri yenilerinden ayırt etmeleri ve bu kelimeleri kimden (A ya da B kişisinden) duydukları sorulur. Burada kaynak belleğiyle

ilgili ölçüm, katılımcıların kelimeleri kimden duyduklarını doğru hatırlamalarıyla ilgili bir ölçümdür.

Çalışmalarda test aşamasında Eski/Yeni ayırt etme paradigmasının kullanılması oldukça yaygındır (Lindsay, 2008: 331). Örneğin katılımcılara çalışma aşamasında sunulmuş kelimeler için “Eski”; çalışma aşamasında sunulmamışsa “Yeni” cevabı vermeleri istenir. Böylece katılımcılardan sunulan maddeleri ayırt etmeleri istenmiş olur. “Eski” cevabı verilen maddeler için kaynağının (yeri, bağlamı, rengi, vb.) ne olduğu sorulur. Bir maddenin sunulup sunulmadığını hatırlamak görece kolay bir görevdir. Ancak o maddenin kaynağını hatırlamanın daha zor bir görev olduğu düşünülmektedir (Lindsay, 2008: 331).

Kaynak izlemeyi ölçmek için kullanılan pek çok yöntem vardır. Bazı deneylerde kaynağı tespit etmek amacıyla “Bu kelimeyi hangi listede görmüştünüz? A mı? B mi?” gibi açıkça sorulabilirken; deneylerde verilen pek çok görevin yanında ya da görevin gereği dolaylı olarak da kaynak belleği ölçülebilmektedir (Mitchell, Johnson 2009: 5). Örneğin, kaynak belleği Hatırlama/Bilme (*Remember/Know*) paradigmasıyla (Tulving, 1985) sıklıkla beraber ölçülebilmektedir (örneğin, Meiser, Bröder, 2002). Hatırlama/Bilme paradigmasıyla (Tulving, 1985) katılımcıların öğrenme bağlamını hatırlayıp hatırlamadıkları (*recollection*) ve hatırlayamadılarsa bu bağlamın tanıdık gelip gelmediği (*familiarity*) ölçülür. Örneğin, bir çalışmada Hatırlama/Bilme paradigmasının (Tulving, 1985) hemen ardından katılımcılardan öğrenmenin bağlamına ilişkin detayların sorulduğu kaynak belleği görevini (örneğin, kelimenin ekranın üstünde mi altında mı sunulduğu ya da büyük harflerle mi yoksa küçük harflerle mi sunulduğu gibi) tamamlamaları istenmiştir (Meiser, Bröder, 2002: 130). Bu örnek çalışmada görüldüğü gibi kaynak belleği, bir görevin parçası olarak sunulabilmektedir. Bunun yanında çağrışımsal bellek testlerinde (*associative memory tasks*; Radvansky, 1999), birleşik tanıma prosedüründe (*conjoint recognition procedure*; Brainerd, Reyna, Mojardin, 1999) ya da DRM prosedüründe (*Deese-Roediger-McDermott[DRM] procedure*; Roediger, McDermott, 1995) kaynak belleği de dolaylı olarak ölçülmektedir. Örneğin, çağrışımsal bellek testlerinde (Radvansky, 1999) katılımcılara belli yerlerde bulunan belli objelerin olduğunu belirten (örneğin, “Havaalanında kırık bir pencere vardır (Jacoby, 1991: 565)” gibi) cümleler sunulur ve sonrasında katılımcılardan obje-yer eşleşmelerini hatırlamaları

istenir. Görev her ne kadar bir obje-yer eşleşmesini hatırlamak gibi görünse de öğrenilen bilginin (yani objenin) bağlamını (yani yerini) hatırlamaya dayanması sebebiyle kaynak belleğini de dolaylı olarak ölçülmektedir. Birleşik tanıma prosedüründe (Brainerd, Reyna, Mojardin, 1999) ise tanıma belleği görevinde katılımcılardan çalışma aşamasında sunulmuş kelimeleri tanımaları; sunulmuş kelimelerin anlamıyla ilişkili ancak sunulmamış kelimeleri tanımaları; ya da yeni kelimeleri tanımaları istenir. Birleşik tanıma prosedüründe (Brainerd, Reyna, Mojardin, 1999) katılımcıların istenen görevi tamamlamaları öğrenilen öğelerin bağlamını hatırlamalarına bağlı olduğundan kaynak belleğini de dolaylı olarak ölçmektedir. Son olarak, DRM prosedüründe (Roediger, McDermott, 1995) de kaynak belleği dolaylı olarak ölçülmektedir. Bu görevde katılımcılara listeler halinde kelimeler sunulur. Sunulan bu kelimeler (örneğin, dinlenme, şekerleme, yatak vb.) kritik bir kelimeyi (örneğin, uyku) çağrıştırmaktadır. Katılımcılardan sunulan kelimeleri hatırlamaları istendiğinden, yani öğrenilen kelimelerin bağlamının hatırlanması istendiğinden, dolaylı olarak kaynak belleği de ölçülmektedir.

Kaynağı tanımlama ölçümü (*source identification measure*) olarak adlandırılan ölçüm ile kaynak belleği skorlanabilmektedir ya da değerlendirilebilmektedir. Bu ölçüm katılımcının A kaynağı için verdiği doğru yanıtların (A cevabının) bütün hedef uyaranlara bölünmesiyle elde edilir. Ancak bu ölçüm yöntemi içerik belleği ve kaynak belleğini birbirinden ayırt etmez. Yanlış tanınan hedef uyaranların olduğu durumlarda, kaynak belleği ölçümü etkilenecektir (Bröder, Meiser, 2007: 53). Örneğin, bir ifadeyi kadın ya da erkek sunuculardan dinleyen katılımcılardan sonrasında hangi ifadenin kadın ya da erkek sesiyle duyulduğunun hatırlanması istenir. Test aşamasında yirmi ifade duyan katılımcılardan hangi ifadenin duyulduğunu ve o ifadeyi söyleyenin kadın mı erkek mi olduğunu ayırt etmesi istenir. 20 ifadeden 5'inin kaynağını doğru hatırlayan katılımcının alacağı puan, 0.25'tir. Ancak katılımcı ifadelerin duyulup duyulmadığı konusunda aslında 20 ifadeden sadece 15'ine doğru cevap vermiş olabilir. Doğru hedef uyaranlar üzerinden, doğru kaynak belleği performansının hesaplandığı katılımcı 0.33 puan alacaktır. Görüldüğü gibi içerik belleğinin etkisi ikinci durumda daha azdır. İkinci durumdaki ölçüm yöntemi "koşullu kaynak tanıma ölçümü (*conditional source identification measure*)" olarak adlandırılır. Bu ölçümde hedef uyaranların doğru tanınmasına bağlı olarak kaynağın doğru ayırt edilmesi hesaplanır (Bröder, Meiser, 2007: 53). Ancak

kaynak belleği ölçümleriyle karışabilecek bilişsel süreçler içerik belleği ile sınırlı değildir. Kaynak belleği önceki bilgilerin, kalıp yargıların, şemaların ve yanlılıkların etkisine oldukça açıktır (Johnson, Hashtroudi, Lindsay, 1993: 4; Johnson, Mitchell, 2003: 1272).

Kaynak belleği çalışmalarının çoğunun yüzeysel performans ölçümleri kullanması bulguların yanlış bilişsel süreçlere atfedilmesine ve hatalı olabilecek yorumlara sebep olabilmektedir (Bröder, Meiser, 2007: 52). Kaynak izlemede bilişsel süreçleri (içerik belleği, kaynak belleği, karar verme ve yanlılık) ayrı ele alan modele bağlı ölçümleri kullanmak kaynak belleğinin temel bilişsel mekanizmasını daha doğru anlamamıza yardımcı olacaktır. Örneğin, “multinomial kaynak izleme modeli”, kaynak belleğinin doğasında bulunan problemleri çözen, model odaklı, geçerliliği test edilmiş kaynak belleği ölçümlerinden biridir (Bröder, Meiser, 2007: 57).

2.3.1. Multinomial Kaynak İzleme Modeli

Erdfelder ve arkadaşlarının (2009: 108-24) derlemesinde bilişsel psikolojide tanıma (*recognition*), kaynak izleme, süreç işleme (*process dissociation*), birleşik tanıma (*conjoint recognition*), depolama-geriye getirme paradigması (*storage-retrieval paradigm*), anlık dizisel hatırlama (*immediate serial recall*), geriye bakma yanlılığı (*hindsight bias*) gibi alanlarda multinomial modelin nasıl kullanıldığı ve uygulamalarına yönelik açıklamalar detaylı olarak yer almaktadır. Bilişsel psikolojide yer alan açıklamaların çoğu varsayımsal zihinsel süreçlere dayanır ve bu süreçler çoğu zaman doğrudan gözleyemediğimiz süreçlerdir (Riefer, Batchelder, 1988: 318). Örneğin, bir resmi görüp görmediğinizi sayılarla ölçmek ve incelemek kolaydır; ancak resmin içeriğinin ne olduğuna bağlı olarak hatırlayıp hatırlamadığınızı ya da bir şekilde verdiğiniz cevaplar bir yanlılığa ya da tahmine işaret ediyor olabilir. Bu gibi gözleyemediğimiz bilişsel süreçleri izlemek mümkün olmayabilir; ancak olasılıkları hakkında varsayımlarda bulunabiliriz.

Bilişsel süreçleri ölçmek ve araştırmak için kullanılan multinomial model ilk kez ayrıntılı olarak Riefer ve Batchelder (1988: 318-39) tarafından sunulmuştur. Multinomial

modelleme, doğrudan gözleme olanağının bulunmadığı bilişsel durumlar için varsayıma dayalı parametrelerin olasılığını inceleyen, hesaplamalı biliş kuramlarıyla uyumlu, istatistiksel bir tekniktir (Riefer, Batchelder, 1988: 318). Bu teknik ile bilişsel görevlerden elde edilen kategorik veriler analiz edilir (Bröder, Meiser, 2007: 54; Moshagen, 2010: 42). Riefer ve Batchelder (1988: 318-19) multinomial modellemelerin bilişsel süreçler üzerinde çalışılması gerektiğini savunmaktadır. Onlara göre multinomial modellemelerin uygulaması, ileri düzey matematik bilgisi gerektirmediğinden ve temel matematik bilgisiyle uygulanabilir olduğundan kolaydır. Bu model bilişsel süreçlerle ilgili gözlenebilen veriler yoluyla, gözlenemeyen bilişsel süreçlere ilişkin olasılıklar oluşturur ve davranışsal verilerde gözlenemeyen bilişsel süreçlerin etkilerini incelemeyi mümkün kılmaktadır. Multinomial modellerin bilişsel psikolojide kullanılmasının, klasik istatistik yöntemleriyle yapılan çalışmalardan elde edilen bulguları hem güçlendirmek hem de yanlış yorumlanmalarının önüne geçmede önemli olduğu vurgulanmaktadır (Batchelder, Riefer, 1990: 548). Bunun yanında, multinomial model özellikle kaynak izleme bilişsel süreci için kaynak izleme görevinde ortaya çıkabilecek bilişsel süreçleri birbirinden bağımsız ve teorik bir alt yapıyla desteklenen parametreler sağlaması sebebiyle avantaj yaratmaktadır (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 197). Ancak son zamanlarda multinomial modeller sadece temel bir etki sunması sebebiyle eleştirilmektedir. Bu sorunu gidermek için Kuhlmann, Erdfelder ve Moshagen (2019: 1-11) makalelerinde belirledikleri yöntemlerle parametrelerin etkileşimlerinin de test edilebilir olduğunu ve bu yöntem ile daha güçlü sonuçların elde edilmesinin olası olduğunu bildirmiştir.

Batchelder ve Riefer (1990: 548-64) bilişsel psikolojide kullanılabilen multinomial modellemeyi yüksek-eşikli ve sinyal-tespit teorilerinin (*high-threshold and signal-detection theory*) temel aldığı fikirlere dayanarak, kaynak belleği için geliştirmiştir. Yüksek eşik teorisine göre bir nesnenin tanınıp tanınmadığına dair karar, teorik olarak iki bilişsel sürece dayanmaktadır: ilki eşik üzerindeki bellek gücüyle verilen kesinlik durumlarına bağlı tanımadır ve ikincisi eşik altındaki bellek gücüyle verilen kesin olmayan durumlara bağlı tanımadır (Erdfelder, vd., 2009: 109). Batchelder (1998: 335) modelin iki önemli varsayımı bulunduğunu bildirmiştir. Bunlardan ilki, bilişsel süreçlerde öncelikle uyarının sunulup sunulmadığı tespit edilir sonra kaynak ayrımı yapılır. İkincisi ise sunulmuş olan uyarıların sunulmuş olduğu hatırlanmasa da tıpkı sunulmuş gibi hatırlanabileceği ve bu yönde tahmin yürütülebileceğidir. Kaynak belleği

çalışmalarında yaygın olarak kullanılan bellek ölçüm teknikleri kaynak belleğini, içerik belleğinden ve kaynak bilgisi istendiğinde o kaynağa ilişkin ortaya çıkabilecek yanlışlıktan ayırt etmez (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 198). Bu sebeple özellikle kaynak belleği ölçümlerinde karşılaşılabilecek ölçüm sorunlarının önüne geçmek önemlidir. Bu açıdan kaynak izleme multinomial modeli (*multinomial source monitoring model*) oldukça uygun bir çözüm yolu sunmaktadır. Model, bir içeriğin eski mi yeni mi olduğunun ayırt edilmesi, kaynağın ayırt edilmesi ve çeşitli yanıt yanlışlıkları gibi varsayımsal bilişsel süreçleri ele almaktadır (Batchelder, Riefer, 1990: 551; Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 198). Bir başka deyişle, modelde birbirinden teorik olarak ayrı olan üç temel parametre bulunmaktadır. Bunlar içerik tanıma, kaynak tanıma ve tahmin etme yanlışlığıdır. Batchelder ve Riefer (1990: 551-52) modelde bu üç parametrenin nasıl temsil edildiğini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Örneğin, test aşamasında katılımcılar, çalışma aşamasında sunulan resimlerle beraber sunulmayan (yeni) resimlerle karşılaşır. Test aşamasında, katılımcılar sunulan resmi ya eski (sunulmuş) ya da yeni (sunulmamış) olarak hatırlayacaktır. Modelde bu durum D parametresi ile ifade edilir. D parametresi çalışma aşamasında sunulmuş resmin doğru tanıma olasılığıdır. d parametresi, içeriğin doğru tanınmasına bağlı olarak yapılan kaynağın doğru ayırt edilmesi olasılığıdır. b , a ve g parametreleri yanıt yanlışlıklarını temsil etmektedir. Sunulan içeriğin tanınmaması durumunda, eski yanıtı verilerek eski olduğu yönünde bir yanlışlık gösterilir ve bu durumun olasılığı b parametresiyle ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, b parametresi uyarının eski olarak yanlış algılanma olasılığıdır. Sunulan içeriğin tanınmaması durumunda, eski cevabı yanlışlığına bağlı olarak doğru kaynak tahmini yapılması olasılığını g parametresiyle temsil edilmektedir. Ancak, sunulan içeriğin doğru tanınmasına rağmen kaynağın doğru izlenemediği durumlarda, a parametresiyle ifade edilen olasılıkta kaynak doğru tahmin edilir.

Bayen, Murnane ve Erdfelder (1996: 197-215) kaynak izleme multinomial modelini, farklı karar verme modellerine dayanarak incelemiştir. Bunlar bir yüksek eşikli (*one-high threshold*), düşük eşikli (*low-threshold*) ve iki yüksek eşikli (*2 high-threshold*) karar verme modelleridir. Bu modeller arasından sadece iki yüksek eşikli (*2 high-threshold*) karar verme modeline bağlı olarak geliştirilen kaynak izleme multinomial modelin, sağladığı ölçüm değerlerinin geçerli olduğu bulunmuştur (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 211). Bir başka deyişle deneyde sunulan uyaranların benzerliği

arttırıldığında bir cevap yanlılığı oluşması beklenir. İki eşikli kaynak izleme multinomial modelinde, deneyde benzerliğin artması gibi dikkat dağıtıcı bir durumun ölçümlerde doğru olarak tahmin cevaplarına atandığı gösterilmiştir (Batchelder, 1998: 333). İki eşikli kaynak izleme multinomial modelinde, hem içerik tanıma ve kaynağı ayırt etme ölçümlerinde doğru sonuçlar bulunmuştur hem de uyarılar arasında benzerlik arttığında bir cevap yanlılığı tespit edilebilmiştir (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 211). Bu durum özellikle kaynak belleği ölçümlerinde etkili olan kalıp yargıların, şema ve beklentilerin etkisini tespit etmede avantaj sağlamaktadır.

Multinomial modellerde bulunan parametrelerin hesaplaması ilk başlarda elle yapılmaktaydı. Son on yıldır bu hesaplamalar, GPT (Hu, Phillips, 1999: 220-24), AppleTree (Rothkegel, 1999: 696-700) ve HMMTree (Stahl, Klauer, 2007: 267-73) adlı bilgisayar programları üzerinden yapılabilmektedir. Son zamanlarda bu programların çeşitli dezavantajlarını gideren MultiTree adında bir bilgisayar programı sunulmuştur (Moshagen, 2010: 42-54). Moshagen (2010: 42-54) derlemesinde bu bilgisayar programının nasıl kullanıldığıyla ilgili pratik bilgiler sunmaktadır.

İŞBİRLİĞİ

1. İŞBİRLİĞİ KAVRAMI

İşbirliği kavramı genel olarak karşılıklı yarar sağlamayı hedefleyen eylemleri ifade etmektedir (Gärdenfors, 2012: 166). Ancak insanlar kendi çıkarlarını gözeterek hedeflerine ulaşmak ya da kazanç elde etmek için ya da tam tersine zarar edeceğini bile bile başkalarıyla işbirliği yapabilmektedir (Melis, Semmann, 2010: 2663). Toplumsal fayda için bireylerin karşılıklı yarar göstermesi ve bunu sürdürmesi gereklidir. Bu sebeple karşılıklı fayda üzerine kurulu ilişkileri korumak için hilekâr kişilerin ayırt edilmesi ve cezalandırılması gibi özel bilişsel mekanizmalar geliştirmiş olabiliriz (Stevens, Hauser, 2004: 60).

Brosnan, Salwiczek ve Bshary (2010: 2700) bilişsel becerilerin işbirliğindeki taraflar arasındaki ilişkiyi düzenlemek ve tarafların işbirliğinde kullanacakları stratejik kararlar açısından önemli olduğunu bildirmiştir. Bellek özellikle işbirliğinde önemli bir rol oynar. Brosnan, Salwiczek ve Bshary (2010: 2700-2701) işbirliğinde yaşanan olaylar ve ortaklar hakkındaki daha özel bilgileri ve daha genel bilgileri hatırlamak için belleğin işbirliğinde gerekli olduğunu söylemektedir. Örneğin hangi ortağımıza hangi malı verdiğimizi hatırlamak gibi daha özel bilgiler ile bir önceki karşılaşmanızda ortağımızın işbirliği yapıp yapmadığına ilişkin oluşturduğunuz olumlu veya olumsuz etiketleri hatırlamak gibi daha genel bilgiler başarılı bir işbirliği için önemlidir. Benzeri şekilde Cosmides ve Tooby (2013: 215) de özellikle koşullu işbirliğinde bireylerin birbirinden ayırt edilmesi için tanınması ve hilekârlık yapıp yapmadığına dair geçmişteki eylemlerinin hatırlanması gibi özelleşen bilişsel sistemlerin olması gerektiğini bildirmiştir.

İşbirliği kararlarında en zorlayıcı olan ikilem durumlarında verilen kararlardır. İnsanlar işbirliği sırasında hangi kararı vereceği konusunda bazen ikilem yaşayabilmektedir. Örneğin Tutsak İkilemi (*Prisoner's Dilemma*) bu durumun en güzel örneklerinden biridir. Makalede (Al-Mutairi, Hipel, Kamel, 2008) açıklandığı gibi senaryoya göre iki zanlı bulunmaktadır. Bu zanlılar tutuklanır ve ayrı odalarda sorgulanır.

Ancak zanlılar birbirlerinden habersizdir ve birbirlerinin ne yönde bir itirafta bulunacaklarını bilmemektedir. Sorguya alınan zanlıların her ikisi de sessiz kalırsa, tutuklama için yeterli delil bulunamadığından az ceza alacaklardır. Ancak zanlılardan biri, diğeri aleyhine tanıklık ederse, serbest bırakılacaktır ama diğeri ağır ceza alacaktır. Her iki zanlı da birbiri aleyhine tanıklık ederse, her iki zanlı da ağır ceza alacaktır. Bu ve benzeri durumlarda karşıdaki kişinin ne yönde bir karar vereceğini bilmenin imkansız olması ikilemleri de beraberinde getirir.

Bu tür ikilemlere rağmen çoğu zaman işbirliği yapmayı tercih edebiliyoruz. İşbirliği yapmak tarafların her ikisinin de refahını yükselteceğinden, dolaylı olarak toplumsal refah düzeyini de yükseltir ama hilekârlar işbirliği yapmadan tek taraflı fayda sağlama eğiliminde olduklarından kazançları bireysel düzeyde maksimumdur (Rand, Nowak, 2013: 413). Her ne kadar karşılıklı işbirliği yapmanın her iki taraf ve toplum için olumlu getirileri olsa da hilekâr bir davranışın getirisi bireysel çıkarlar için önemli düzeyde yüksektir. Öyleyse insanlar neden işbirliği davranışını sürdürmeye devam etmiş olabilirler?

İşbirliği davranışı neden sürdürülmüştür? Kiminle işbirliği yapacağımıza nasıl karar veriyoruz? Potansiyel işbirliği ortaklarını nasıl seçiyor olabiliriz? Bu bölümde bu soruların cevapları aranacaktır. İşbirliğinin temel mekanizmalarını açıklayan literatürde yaygın olarak kullanılan varsayımlar ve evrimsel hipotezler üzerinden işbirliğinin doğası incelenecektir: kapsamlı seçilim değeri (*inclusive fitness*), doğrudan karşılıklılık (*direct reciprocity*), dolaylı karşılıklılık (*indirect reciprocity*) ve tek seferlik sosyal etkileşimlerde işbirliği.

1.1. KAPSAMLI SEÇİLİM DEĞERİ

Kapsamlı seçilim değeri teorisi Hamilton tarafından 1964 yılında bir matematiksel model olarak sunulmuştur. Bu modelde, Hamilton (1964a: 3) iki kişi arasındaki genetik yakınlığın, atalarından gelen benzer genleri taşıma olasılığında belirleyici olduğunu söylemektedir. İşbirliği davranışı bireyin kendiyle genetik olarak ilişkili olan bireylere fayda sağlamasından dolayı evrimsel olarak gelişmiştir (Hamilton, 1964a: 16). Ancak bu

davranış birey için kendini feda etme gibi büyük bir değer içerebilir. Bir gen taşıyıcısına dezavantaj getirirse bile, akrabalarına büyük bir avantaj getiriyorsa o popülasyonda avantajlı genetik çeşitlilik olarak yayılabilir (Hamilton, 1964b: 17).

Birey kendiyle benzeri genleri taşıyan kişiler için kendini feda edebilir. Örneğin, kardeşlerinin yaşayacağını bildiği durumda kişi kendini feda edebilir. Hamilton (1964: 16) bu durumu, kardeşlerin kendini feda etme davranışının, öz kardeşleri için daha yüksek, üvey kardeşler için dörtte biri kadar, kuzenler için sekizde biri kadar gösterildiğini söylemektedir. Bir başka deyişle genetik olarak bir başkasıyla olan ilişkimiz onun için kendimizi feda etme davranışımızı belirlemektedir.

İşbirliğinin gerçekleşebilmesi için her zaman tarafların akraba olması gerekmez. Bunun yanında işbirliğinde akraba seçimi (*kin selection*) gibi akraba tanımayı destekleyen koşullu bir bilişsel mekanizma varsa yapılabilir (Rand, Nowak, 2013: 415). Ancak Strang ve Park (2017: 224) derlemelerinde, işbirliği davranışının akrabalarımızla sınırlı kalmadığını, günlük hayatımızda akraba olmadığımız pek çok kişiyle sıklıkla işbirliği yaptığımızı ve bu sebeple akraba seçiminin işbirliğini açıklamada yetersiz olduğu söylenmektedir (Strang, Park, 2017: 224; Schweinfurth, Call, 2019: 284).

1.2. KARŞILIKLILIK

Karşılıklılık teorileri, birbiriyle akrabalık yönünde bir ilişkinin bulunmadığı bireylerin arasındaki işbirliğini açıklamak için ortaya çıkan etkili teorilerdir. Karşılıklılık teorileri doğrudan ve dolaylı karşılıklılık teorileri olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2.1. Doğrudan Karşılıklılık

1.2.1.1. Karşılıklı Özgecilik

Karşılıklı özgecilik, kapsamlı seçim değerine eleştiri olarak sunulmuştur. Trivers (1971: 36) kapsamlı seçim değeri gibi doğal seçilime dayalı modellerin, özgecil davranışı özgeciliğin dışında açıklamaya çalışmalarından dolayı eleştirmektedir. Trivers (1971: 35-57) sunduğu modelde tamamen akraba seçimini dışarıda tutarak, birbiriyle uzaktan ilişkili olsalar da bireylerin özgecil davranışlarındaki seçimi nasıl yapabileceğini açıklamıştır.

Trivers (1971: 36) işbirliğinin birbirleriyle ilişkili olmayan bireylerde ya karşılıklı ilişkiden fayda elde ederlerse ya da sonraki kazanım ilk kaybindan büyükse devam edeceğini söylemektedir. Trivers (1971: 40) karşılıklı özgeciliği bir simbiyozla benzetmektedir. Simbiyozda olduğu gibi bireyler arasında karşılıklı bir fayda söz konusudur. Bireyin diğerine gösterdiği fayda, onun faydasına olacak şekilde geri dönerse, birey özgeci davranabilir (Trivers, 1971: 40). Bir başka deyişle karşılıklı özgecilikte, işbirliği karşılıklıysa ve karşılığında fayda getirecekse avantajlıdır (Prentice, Sheldon, 2015: 269).

Özgecil davranışın seçilme olasılığı ya da bir başka deyişle özgecil davranışın evrimi kaç özgecil davranışın meydana geldiği ve ne kadar simetrik olduğuna bağlıdır (Trivers, 1971: 39). Bireyin diğer bireylerle tekrarlı şekilde simetrik etkileşimleri özellikle doğrudan karşılıklılığın temelini oluşturmaktadır (Strang, Park, 2017: 224; Trivers, 1971: 39-40). Bir diğer ifadeyle, özgecil davranışın meydana gelme olasılığı yüksek ve karşılıklı bir ilişkiyi doğuruyorsa ancak özgecil davranışın seçilmesi gerçekleşebilir. Bunların yanında özgecil davranışın gerçekleşmesinde duyguların da önemli rolü bulunmaktadır. Trivers (1971: 50) insanlardaki karşılıklılığa sempati, minnettarlık, suçluluk ve güven gibi duyguların rehberlik edebileceğini söylemektedir. Bir başka deyişle özgecil davranışlar maliyet ve fayda için duyarlı olacak insanlara gösterilmelidir ve sempati, minnettarlık, suçluluk ve güven gibi duygular özgecil davranışları düzenlemektedir (Trivers, 1971: 50-51). Örneğin birey yüksek olasılıkla bir kişinin fayda sağlayacağını ön görebiliyorsa, itici ya da yabancı kişiler için bile özgeci ve sempatik davranabilir. Minnettarlık duyan itici ya da yabancı kişiler de bu özgeci ve sempatik davranışa karşılıklılık ile yanıt verecektir.

Karşılıklı özgecilik ya da karşılıklı fedakârlık sosyal ilişkilerin koşullu ilişkilerden oluştuğunu varsayar (Melis, Semmann, 2010: 2665). Benzeri şekilde, Cosmides ve Tooby (1992: 171) karşılıklı özgeciliğin temelde koşullu olan iki eylemden oluştuğunu söylemektedir: “sen, benim için ne yaptın?” ve “ben, senin için ne yaptım?”. Taraflar tekrarlı bir şekilde etkileşim içerisinde olduklarından, bireyler önceki çıkarımlarına bağlı olarak koşullu stratejiler kullanabilir (Rand, Nowak, 2013: 414). Bir başka deyişle eğer bireyler ilişkide buldukları kişilerden fayda görüyorlarsa, bu kişilere fayda göstermekle yükümlü olurlar. Tam tersine, birey ilişkide bulunduğu kişilere yardım ediyorsa, o kişilerden de benzeri yardımı almalıdır. İşbirliğinde koşullu bir strateji izlenebilirse, bu davranış doğal seçim yoluyla sürdürülebilir ve gelişebilir (Cosmides, Tooby, 2013: 211-12). Trivers (1971: 36, 37) sunduğu modelde benzeri bir şekilde bireyler arası ilişkilerde misilleme yapmanın işbirliği davranışını olumlu yönde etkileyeceğini iddia etmiştir. Nitekim Axelrod ve Hamilton (1981: 1390-96) bilgisayar simülasyonunda “Kısasa Kısas (*Tit-for-tat*)” gibi bir stratejinin işbirliğini geliştirdiğini göstermiştir. Misilleme ya da kısasa kısas gibi bir stratejinin yanında bireylerin sıkça karşılaşması da karşılıklı işbirliğini destekleyebilir (Gärdenfors, 2012: 169). Genel olarak değerlendirecek olursak işbirliğinin gelişebilmesi için koşullu davranışlar ve tekrarlı etkileşimlerin önemli olduğu görülmektedir. Ancak koşullu etkileşimler için bir tehdit bulunmaktadır: hilekârlar.

Koşullu etkileşimlerde en büyük risk diğer kişinin hilekâr olmasıdır. Bu tür ilişkilerde her zaman koşullar taraflarca sağlanmaz. Hilekâr kişilerin fayda göstermeden fayda kazanma tutumları koşulları ihlal eder. Bu sebeple taraflar arasındaki etkileşim sonrasındaki karşılıklılık, taraflardan birinin “bedavacı (*free-rider*)” olmasına bağlı olarak değişecektir (Prentice, Sheldon, 2015: 269). Bedavacı ya da hilekâr olarak adlandırılan kişilerle karşılıklılık sürdürülmemesi gerekir. Bunun için iyi bir belleğe ihtiyaç duyulmaktadır. İşbirliğinde kimin karşılık göstermediğinin hatırlanması diğerlerinden ayırt edilmesi önemlidir. Ancak bunun yanında başarılı bir sosyal etkileşim için bedavacı ya da hilekâr kişileri doğru ayırt etmek (örneğin, o kişiyle etkileşime girilip girilmediğine dair bilgi) yeterli değildir. O kişileri doğru sınıflandırmak da (örneğin, o kişinin işbirlikçi mi hilekâr mı davrandığı bilgisi) gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen tekrarlı etkileşimlerdeki koşullu davranışların başarılı olabilmesi için etkileşimde bulunulan kişilerin doğru tanınması ve önceki davranışlarına

ilişkin iyi bir kaynak belleği performansının olması gerekmektedir. Kısasa kısas gibi bir stratejide sadece etkileşimde bulunulan kişileri ve onların davranışlarını doğru hatırlamak değil, bu bilgileri işbirlikçiler ve hilekârlar için doğru uygulayabilmek gerekir (Cosmides, Tooby, 2013: 211). Bu sebeple, karşılıklı özgeciliğin başarılı olabilmesi için hilekârların tespit edilmesi ve işbirliğinin faydasal getirilerinden onları uzak tutmak gerekir (Cosmides, Tooby, 1992: 193). Karşılıklı özgecilik durumunda hilekâr olanlar kolaylıkla ayırt edilirse, özgeci davranış evirilecektir (Trivers, 1971: 40).

Karşılıklı özgecilik ya da daha genel olarak doğrudan karşılıklılık açıklamasına göre, işbirliğinin temelinde tekrarlı etkileşimler ve koşullu ilişkiler bulunmaktadır. Ancak işbirliğinin gerçekleşebilmesi için her zaman tekrarlı etkileşimlerin ve koşullu ilişkilerin olması gerekmiyor olabilir. İnsanlar koşullu olmayan tekrar etkileşime girme olasılıklarının düşük olduğu kişilerle de işbirliği yapabiliyor. Bu durum işbirliği davranışının başka süreçlerle de açıklanabileceğini düşündürmektedir.

1.2.1.2. Sosyal Sözleşme Teorisi ve Hilekârı Tespit Etme

Cosmides ve Tooby (1992: 163) de sosyal dünyada ortaya çıkan ve evrimsel olarak tekrar eden adaptif problemlere karşı insanların geliştirmiş olduğu zihinsel modüllerin olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple Cosmides ve Tooby (1992: 163-228)'nin derlemesinde insanlarda sosyal etkileşim sırasında ortaya çıkan düşünce ve davranışlar için özel zihinsel mekanizmalar olduğu yönündeki hipotezler incelenmiştir. Örneğin “sosyal alışveriş/sosyal takas (*social exchange*), tehdit, koalisyonel ilişkiler ve eş seçimi” gibi çeşitli adaptif problemlere karşı özelleşmiş zihinsel mekanizmaların olduğu düşünülmektedir (Cosmides, Tooby, 1992: 166).

Cosmides ve Tooby (2015: 626)'nin ele aldığı sosyal takas, karşılıklılık ya da karşılıklı özgecilik yaklaşımından daha kapsayıcı olarak ele alınabilir. Sosyal etkileşimde bireyler açık ya da örtük olarak sosyal sözleşmenin (*social contract*) kurallarına uyacaklarını kabul ederler (Cosmides, Tooby, 2015: 632). Örneğin birey bir diğer kişiyle olan etkileşiminden yarar gördüyse, o kişiye benzeri şekilde yarar sağlamakla yükümlü olmalıdır. Hilekâr kişiler, sosyal sözleşmeyi ihlal eden ve fayda alıp bunun karşılığını

vermeyen kişiler olarak tanımlanmıştır (Cosmides, Tooby, 1992: 180; Cosmides, Tooby, 2015: 632). Cosmides ve Tooby (2015: 634)'e göre sosyal takasta kural, ihlal ve hile kavramlarının aydınlatılması gerekir. Kural, koşullu ve sosyal sözleşme örneğine uygun olmalıdır. İhlal, bireyin aldığı faydanın gerekliliklerini kasıtlı olarak yerine getirmemesidir. Hile ise koşullu olan kuralın ihlali demektir. Evrimsel açıdan bakıldığında hilekârlar herhangi bir maliyet olmaksızın fayda kazanırlar. Bu sebeple hilekâr bir davranış sergilemek cazip görünebilir ve egoistik stratejilerin başarılı olduğu varsayılabilir (Bell, Buchner, 2014: 46-47). Bu açıdan koşullu kuralların gerekliliklerinin yerine getirilmemesi, işbirlikçi bir kişinin kaynaklarını tüketeceğinden avantajlı olmadığı söylenebilir. İşbirliği yanında bir takım maliyetleri de getirdiğinden, fayda sağlayan açısından bir ikilem ortaya çıkarabilir (Bell, Buchner, 2014: 46). İşbirlikçi ya da fayda sağlayanın kendi kaynaklarını korumak adına ikilem içinde olduğu bu süreçte kullanabileceği özelleşmiş bir sistemin olması gerekir.

Sosyal sözleşme teorisi, hilekârları tespit eden özelleşmiş zihinsel bir mekanizmanın olduğunu ortaya koymaktadır (Cosmides, Tooby, 1992: 193). Derlemede sunulan model, aslında hilekârları tespit etmek için özelleşen bir mekanizmadan daha çok hilekârlıkla ilişkili olsun ya da olmasın, sosyal sözleşmeyi ihlal eden her durum için (yani sosyal sözleşme problemleri için) özelleşen bir zihinsel model sunmuştur (Cosmides, Tooby, 1992: 193). Ancak hilekârları tespit etme problemleri üzerine kurulu sosyal sözleşme ihlali deneylerinde, hilekârları tespit etme yönünde özelleşen bir sistemin olduğu görülmektedir (Cosmides, Tooby, 1992: 193). Bir başka deyişle sosyal sözleşme ihlalinde hilekârlık durumu söz konusuysa hilekârları tespit etmek için özelleşen bir mekanizmadan bahsedilebilir (Cosmides, Tooby, 1992: 205). Ancak bireyler, sosyal sözleşmeyi açık bir şekilde bilmeseler de hilekârı tespit etme ortaya çıkmaktadır (Cosmides, Tooby, 2015: 637). Bu durum sosyal sözleşmenin ihlalinde daha çok hilekârları tespit etme yönünde kurulu bir sistemin işareti olarak değerlendirilebilir. Nitekim sosyal etkileşimlerin önemli bir bileşeni de hilekârları tespit etmektir (Stevens, Hauser, 2004: 61). Bu sebeple, insanların sosyal etkileşimlerde hilekârları tespit etmek için özelleşmiş bir adaptasyon sistemine sahip oldukları düşünülmektedir (Cosmides, Tooby, 1992: 193-94, Cosmides, Tooby, 2015: 636).

Sosyal etkileşimlerde işbirliğinin gelişebilmesi için hilekârlık tehdidine karşı önlem almak gerekir. Hile yapanlar misilleme yapılarak ya da ceza verilerek engellenebilir (Stevens, Hauser, 2004: 61). Misilleme tıpkı “Kısasa Kısasta (*Tit-for-tat*; Axelrod, Hamilton, 1981: 1390-96)” olduğu gibi karşılıklı ihanet etmeyi ifade ederken; hilekârları cezalandırmak maliyeti karşılamak üzere yapılan bir strateji olabilir (Stevens, Hauser, 2004: 61). İşbirliği davranışı da ancak fayda sağlayan kişinin maliyeti telafi edilebilir olduğunda ve hilekârı tespit etme ya da ondan kaçınma gibi mekanizmalarla gelişebilir (Bell, Buchner, 2014: 46). Aksi takdirde, işbirliğinin evrimsel olarak seçilebilir olması zorlaşacaktır. Cosmides ve Tooby (2013: 214) kategorileştirme ya da sınıflandırma hatalarının, koşullu işbirliğinin evrimsel olarak aktarılabilir olmasını engelleyebileceğini söyler. Örneğin bedavacı (*free-rider/ freeloader*) olanları işbirlikçi olarak hatalı bir şekilde tanımlamak ya da sınıflandırmak veya işbirlikçileri bedavacı olarak hatalı bir şekilde tanımlamak ya da sınıflandırmak işbirliği davranışının aktarılabilir olması olumsuz yönde etkileyecektir.

Bir kişinin bedavacı ya da hilekâr olarak sınıflanması için o kişinin çıkarlarına hizmet eden tutumlar sergilemesi gerekir (Cosmides, Tooby, 2013: 214). Bu tür kişiler, “daha az güvenilir, daha bencil, cezayı daha çok hak eden” ve sonraki sosyal etkileşimlerde ortak olarak daha az tercih edilirler (Cosmides, Tooby, 2013: 214). Hilekârlardan kaçınmak için sadece o kişiyi daha önce görmüş olup olmadığınıza dair bilgi yardımcı olmayacaktır (Bell, Buchner, 2014: 49). Bir diğer ifadeyle iyi bir içerik belleğine (örneğin, o kişiyi daha önce görüp görmediğimiz bilgisine) sahip olmamız hilekârlardan kaçınmamız için yeterli değildir. Hilekârlardan kaçınmak ve hatta onları cezalandırabilmek için o yüzün bir hilekâra ait olup olmadığını hatırlamak (yani iyi bir kaynak belleği performansı) gerekmektedir (Bell, Buchner, 2014: 49).

Nairne, Thompson ve Pandeirada (2007: 263) bellek sistemimizin adaptif olduğunu ve bu sistemin bazı bilgileri diğerlerinden daha iyi hatırlamamamıza sebep olduğunu söylemektedir. Örneğin belleğimiz, yaşamsal (*survival*) önemi olan bağlamda sunulan bilgileri daha iyi hatırlamak üzerine gelişmiştir (Nairne, Thompson, Pandeirada, 2007: 269). Bir başka deyişle hayatta kalma bağlamı bir bilginin hatırlanabilir olmasına etki etmektedir. Örneğin klasik bir anahtar hayal edelim. Bu anahtar tek başına hatırlama için önemli bir motivasyon sağlamaz. Ancak bu anahtar yangın kapısını açıyorsa önemli bir

hatırlama motivasyonu yaratır. Bu anahtarın nerede olduğunu hem daha iyi hatırlarsınız hem de diğer anahtarlardan daha iyi ayırt edersiniz. Benzeri durum hilekârların tespit edilmesinde de gerçekleşiyor olabilir. Eğer hilekârlar iyi tespit edilemezse kaynakların hızla tükenmesine sebep olarak yaşamsal bir tehdit oluşturmaktadır. Hilekârları tespit etme gibi hayatta kalma ile ilgili bilgiler için özelleşen bir çeşit bellek modülünden bahsedilebilir (Nairne, Thompson, Pandeirada, 2007: 270) ve bu bellek sistemi adaptif bellek olarak adlandırılır (Nairne, Pandeirada, 2008: 240). Eğer adaptif bir bellek varsa ve tehditlere karşı bizi korumak için evirildiyse, kaynak belleği bunun en güzel örneği gibi görünmektedir. Kaynak belleği bizlere zarar verecek kişilerden uzak durmamıza yardımcı olan bilişsel bir sistemi temsil ediyor olabilir. Ancak Erdfelder ve Kroneisen (2014: 172-98)'nin literatürde yer alan çalışmaları ayrıntı bir şekilde ele alan derlemesinde, hayatta kalma sürecinin etkilerini “uyarılma, içerik uyumu, kodlamanın zenginliği...” gibi genel bellek mekanizmalarıyla açıklanabilir olduğunu göstermiştir. Hilekârları tespit etme modülü de daha basit bellek mekanizmalarıyla açıklanabilir. Örneğin, hilekâr davranışların olumsuz duygular (öfke, üzüntü, pişmanlık, nefret gibi) uyandırması muhtemeldir ve bu sebeple hilekâr davranan kişilere ilişkin bellek performansı daha iyi olabilir (Bell, Buchner, 2014: 52).

1.2.2. Dolaylı Karşılıklılık

Nowak ve Sigmund (1998: 561-74) makalelerinde yardım eden ya da işbirliği yapan kişinin davranışını açıklamaya yönelik daha önce sunulan doğrudan karşılıklılık ve akraba seçimi gibi yaklaşımların dışında, dolaylı karşılıklılık olarak adlandırdığı yaklaşımı sunmuşlardır. Bu açıklamada dolaylı karşılıklılığın imaj oluşumuna bağlı olduğu bildirilmektedir (Nowak, Sigmund, 1998: 573). Ancak daha sonra yayınladıkları başka bir makalede (Nowak, Sigmund, 2005: 1291) imaj yerine itibar (*reputation*) ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Dolaylı karşılıklı ilişki modelindeki temel kavram itibardır. Bir bireyin itibarı onu gözleyen diğer bireylerce toplumun diğer bireyelerine aktarılır (Gärdenfors, 2012: 172; Rand, Nowak, 2013: 415). Bir kişinin işbirliği yapıp yapmayacağına kararı, ortağın daha önce o kişiye ve diğerlerine nasıl davrandığına bağlı olarak değişecektir (Rand, Nowak,

2013: 415). Dolaylı karşılıklılıkta eğer bir kişinin itibarı yeterince iyi biliniyorsa, işbirliğinin evrimi gerçekleşebilir (Rand, Nowak, 2013: 415).

Dolaylı karşılıklılık taraflar arasında tekrarlı etkileşimler gerektirmeyen ancak işbirliğinin gelişmesini destekleyen bir sistem sunar (Rand, Nowak, 2013: 417). Nowak ve Sigmund (2005: 1292) kişinin pek çok farklı kişiyle etkileşime girdiği ancak aynı kişiyle iki kez karşılaşmadığı, tarafların en fazla bir kez etkileşime girdiği dolaylı karşılıklılık modeli sunmaktadır. Bu sebeple kişiler bir başkasına yardım ederken yaptığı iyiliğin dönüşünün olmadığını ve kişinin kaynaklarında azaltma ya da zarar oluşmasına sebep olacağını bilirler ancak bu durum o kişiye iyi bir izlenim kazandırır ve gelecekte yardım alma olasılığını yükseltir (Nowak, Sigmund, 1998: 562, 2005: 1291). İşbirliği her ne kadar diğer kişilerin nasıl davranacaklarını bilmediğimizden riskli olsa da, yardım eden kişi olarak tanınmak ve bu şekilde bir itibar geliştirmek diğerlerinden yardım alma olasılığını yükseltecektir (Rand, Nowak, 2013: 415). Nowak ve Sigmund (2005: 1291)'un dolaylı karşılıklılık modeli iyi ve kötü olmak üzere iki tür itibar üzerinde durmaktadır. Ancak elbette gerçek sosyal etkileşimlerde yer alan itibar bundan daha fazla ayrıntı içermektedir (Gärdenfors, 2012: 174).

Dolaylı karşılıklılık, diğerleriyle olan bilgi alışverişinin işbirliği davranışı üzerinde önemli etkileri olduğunu bildirmiştir. İnsanlar, sadece kendileriyle ilgili olan durumlara odaklanmakla kalmaz aynı zamanda bir başkasının davranışları hakkında diğerlerinin ne konuştuğuyla da (dedikodu gibi) ilgilenirler. Bu sebeple işbirliğinin gelişiminin diğerleriyle olan iletişime de bağlı olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında teoride bahsedilen itibar ifadesi, toplumsal bilgi olarak da kabul edilebilir (Schweinfurth, Call, 2019: 285). Kişiler arasında aktarılan bu toplumsal bilgiler gerçeği yansıtmadığında işbirliğinin gelişimini etkileyebilir. Nitekim Nowak ve Sigmund (2005: 1295) her ne kadar dedikodunun kişilerin davranışları hakkında fikir birliği oluşmasına katkısı olsa da, doğru olmayan söylemlerin yayılmasına zemin hazırladığından olumsuz tarafları da olabileceğini söyler. İşbirliğinin gelişimi için en büyük tehdit işbirliğini engelleyen kişiler hakkında yapılan gerçekdışı söylemler olacaktır.

Dolaylı karşılıklılık itibar mekanizmasına bağlı olduğundan işbirliğinin başarılı olabilmesi için bazı bilişsel mekanizmaları da barındırmalıdır (Gärdenfors, 2012: 174).

Nowak ve Sigmund (2005: 1291) işbirliği için bilginin depolanması, aktarılması ve stratejik düşünme gibi gerekli bilişsel mekanizmaların olduğunu bildirmiştir. Gärdenfors (2012: 174) daha detaylı olarak dolaylı karşılıklılıkta işbirliğine karar verirken: a) etkileşimde bulunulan kişiyi tanımak, b) o kişinin itibarını hatırlamak ve varsa bu itibarla ilgili güncellemeler yapmak, c) itibarını oluşturacak eylem hakkında iyi ya da kötü olduğu konusunda değerlendirme yapmak, d) bireyleri nitelendirmek, e) “Ali, Veli için iyi” ve “Veli, Ali için kötü” gibi bir çıkarımlar yapmak gibi süreçlerin etkili olduğunu söylemiştir.

Dolaylı karşılıklılık teorisi tekrarlı etkileşimlerin olmadığı durumlarda işbirliğini açıklamak için yeterli bir açıklama gibi görünmektedir. Ancak tutsak ikilemi gibi oyunlarda karşı oyuncuların kim olduğunun bilinmediği durumlarda itibarın işbirliğini açıklamak için kullanılamayacağı görülmektedir (Strang, Park, 2017: 228). Tekrarlı etkileşimlerin ve itibar bilgisinin olmadığı durumlarda gösterilen işbirliğini açıklamak için farklı yaklaşımları incelemek gerekmektedir. Örneğin, tekrarlı etkileşimlerin ve itibar bilgisinin olmadığı durumlarda işbirliği yapıp yapmama kararını partnerin güvenilir görünüp görünmediği gibi mevcut ipuçlarına dayanarak veriyor olabiliriz (Rezlescu, vd., 2012: 2).

1.3. TEK SEFERLİK SOSYAL ETKİLEŞİMLER

Tek seferlik Tutsak İkilemi (*one-shot Prisoner's Dilemma*) insan davranışının işbirlikçi doğasını anlamamız için oluşturulan önemli deneylerden biridir. Bu deneylerde katılımcılar tek seferlik karşılaşmalarla, itibar bilgisinin getirisinin olmadığı ve genetik olarak birbiriyle ilişkili olmayan kişilerle işbirliği oyunu oynamaktadır. Nitekim endüstriyel toplumlarda tek seferlik ya da bir diğer ifadeyle tekrar karşılaşma olasılığı bulunmayan ve tamamen birbirine yabancı bireyler arasında sıklıkla işbirlikleri görülmektedir (Smaldino, 2019: 109; Melis, Semmann, 2010: 2663; Rand, Nowak, 2013: 420). Tekrarlı olmayan ya da ortağın itibarı hakkında bilgi verilmeyen ve yapılandırılmış etkileşimlerin, grup düzeyinde işbirliğinin ya da akrabalık ilişkilerinin olmadığı işbirliği oyunlarında katılımcılar yine de işbirliğini seçebilmektedir (Rand, Nowak, 2013: 420). Ancak bu durum yukarıda bahsedilen kapsamlı seçim değeri, doğrudan ya da dolaylı

karşılıklılık teorilerinde değinilmemiştir. Toplumlar büyüdükçe ve bireylerin çeşitliliği arttıkça etkileşimlerde mevcut yüzeysel ipuçlarının pek çok bağlamda yaygın olarak kullanılması beklenebilir. Örneğin, yabancı kişilerin hızlıca değerlendirilmesinin önemli olduğu büyük ölçekli toplumlarda mevcut ipuçlarıyla ortaya çıkan kalıp yargılar, yararlı olabilecek kestirme yöntemlerden (*heuristics*) biri olabilir (Smaldino, 2019: 112). Kalıp yargıların yanında hiç şüphesiz şemaların, inançların ve beklentilerin de bu kestirme yollar arasında yer alması beklenebilir.

Beklenti, tek seferlik işbirliği oyunlarındaki işbirliğini açıklamak için kullanılabilir önemli adaylardan biridir. Katılımcıların Tutsak İkilemi oyunlarında bir bedel ödemeye dayalı düşünce sistemiyle değil de, güvence oyunlarında olduğu gibi partnerin nasıl davrandığı veya nasıl davranacağına ilişkin beklentiye dayalı bir düşünce sistemiyle yanıtlar verdiği iddia edilmektedir (Hayashi, vd., 1999: 28-29). Hayashi ve arkadaşlarının bu düşüncesi aslında daha önce bir teori olarak sunulmuştur. Pruitt ve Kimmel (1977: 363-92) işbirliğini açıklamaya yönelik hedef-beklenti teorisini sunmuştur. Bu teoriye göre işbirliği davranışının oluşabilmesi için karşılıklı işbirliğinden ziyade partnerin işbirlikçi davranacağı beklentisinin olması gerekmektedir (Pruitt, Kimmel, 1977: 375). Hedef-beklenti teorisi insanların tutsak ikilemi gibi durumlarda işbirliğini seçmelerinin partnerlerinin de seçeceklerini düşündükleri karara göre şekillendiğini iddia etmektedir (Pruitt, Kimmel, 1977: 363-92). Ancak teoride bu beklenti oluşumunu neyin şekillendirdiği açık değildir. Brown, Palameta ve Moore (2003: 42-69) yaptıkları çalışmada işbirliği yapma olasılığı yüksek olan kişilerin istemsiz/kontrolsüzce sözel olmayan ipuçları sunabildiğini göstermiştir. Örneğin, özgecil (*altruistic*) bireylerin yüzlerinde özgecil olmayan bireylere göre daha simetrik bir gülümseme olduğu gösterilmiştir (Brown, Palameta, Moore, 2003: 62). Nitekim yapılan bir çalışmada katılımcılar gülümseyen partnerlerine karşı kızgın partnerlerine göre daha güçlü bir işbirliği yanlılığı göstermiştir (Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20). Bu çalışmalar bir kişinin işbirliği yapıp yapmayacağına dair kararını yüzünden elde edeceğimiz gülümseme gibi olumlu ipuçlarıyla yordayabileceğimizi gösterir. Dolayısıyla algılayanlar açısından bir kişinin işbirliği yapıp yapmayacağı beklentisi onunla ilgili oluşturduğumuz ilk izlenimin (*first impression*) olumlu olup olmamasına bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür.

1.3.1. İlk İzlenim

Bir bireyle ilgili izlenim oluşumu ve bu izlenime dayalı kararlar ya kategoriye dayalı sınıflandırma süreçlerinden ya da bilginin özgülleştirilmesinden etkileniyor olabilir (Williams, 2001: 380). Örneğin bir kişiyle karşılaştığımızı hayal edin. Onunla ilgili ilk izlenimleriniz ve buna bağlı kararlar ya o kişinin dahil olduğu sosyal kategorilerden (örneğin yaşı, cinsiyeti, ırkı gibi) ya da o kişiye ilişkin özgün bilgilerden (örneğin, fiziksel görünümü gibi) etkileniyor olabilir. Janssen (2008: 458-71) tek seferlik işbirliği oyunlarındaki işbirliğini açıklamaya yönelik bir model sunmuştur. Bu modeldeki deneyde katılımcılar semboller yoluyla oyundaki partnerlerin güvenilirliğine ilişkin bir tanıma geliştirmişlerdir. Görsel işaretlerle sağlanan bir öğrenme sisteminin tek seferlik işbirliği etkileşimlerinde işbirliğinin evrimini açıklamak için kullanılabileceği görülmektedir (Janssen, 2008: 469). Bu bulguyu gündelik yaşamımıza uyarlamak mümkün görünmektedir. Örneğin, uzun boylu sakallı kişiler güvenilmezdir bilgisi deneyimlere dayandırılabilir. Kişi ya da kişilere özgü bilgiler olumlu ya da olumsuz deneyimlerle birleştiğinde genelleşmiş çıkarımlara ya da beklentilere dönüşebilmektedir. Bir başka deyişle, önceki deneyimlerimize dayanan ilk izlenimlerimiz, genelleşen çıkarımlara ya da beklentilere sebep olacağı beklenebilir.

İnsanlar yüz görünüşlerinden hızlı bir şekilde yargılar üretirler (Oosterhof, Todorov, 2008: 202). Yapılan araştırmalara göre 100 milisaniye bir kişinin tanımadığı biri hakkında, örneğin güvenilirliği, yeterliliği ve saldırganlığı hakkında, çıkarım yapması için yeterli bir süredir (Willis, Todorov, 2006: 592-98). Başka bir çalışmada 39 milisaniye ve 1700 milisaniye boyunca nötr yüzlerin sunulmasının yüzün görünümünden elde edilen yargıları (tehditkar olup olmadığı hakkındaki izlenimleri) etkilemediği gösterilmiştir (Bar, Neta, Linz, 2006: 269-78). Bir başka deyişle, bir kişinin tehditkar olup olmadığı hakkındaki izlenimler 39 milisaniye ve 1700 milisaniye boyunca sunulan yüzler için aynıdır. Bu durum yüzden elde edilen yargıların 39 milisaniye gibi kısa bir zamanda oluşabileceğini göstermektedir.

İnsanların sosyal etkileşimlerindeki deneyimlerini düzenlenmelerinde bilişsel çerçevelerin (*cognitive frames*) etkili olduğu görülmektedir: bunlar güven ve

güvensizliktir (Lewicki, Brinsfield, 2011: 110-35). Bu açıdan düşünüldüğünde ‘güven’ kestirme yollardan (*heuristics*) biri olarak düşünülebilir ve karmaşık sosyal ilişkilerde bilgi işleme görevini basitleştirerek önemli bir görev üstleniyor olabilir (Lewicki, Brinsfield, 2011: 110-35). Lewicki ve Brinsfield (2011: 110-35) güvenin sosyal ilişkilerde kullanılan bilişsel kestirme yollarından biri olabileceğine dair düşüncesini “temsil edilebilirlik kestirme yolu hipoteziyle (*representativeness heuristic*; Tversky, Kahneman, 1981: 453-58)” açıklanabileceğini iddia etmektedir. İnsanlar genellikle bir durumun ya da olayın gerçekleşme olasılığına dair karar verirken bilinen ve karşılaştırılabilir bir olay ya da durumdan etkilenmektedir. Bu durum Kahneman ve Tversky (1973: 237-51)’nin çalışmasından elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bu çalışmada katılımcılara öğrenci profilleri gösterilir ve bu öğrencilerin hangilerinin hukuk hangilerinin mühendislik öğrencileri olabilecekleri sorulur. Katılımcılar verilen oransal bilgileri (örneğin, öğrencilerin %70 hukuk ya da mühendislik fakültelerinden olduğu bilgisini) göz ardı ederek, öğrencilerin görünümünden elde ettikleri çıkarımlara dayanarak tahminlerde bulunmuşlardır. Bir başka deyişle katılımcılar fotoğrafı gösterilen öğrencinin görünümü, hukuk öğrencilerinde bulunduğu düşünülen görünüme yakınsa o kişinin hukuk öğrencisi olduğu yönünde tahminde bulunmuştur. Görünen o ki sosyal ilişkilerde de verilen kararlar ya da oluşan beklentiler bir kişinin kalıp yargısal fiziksel görünümünden etkilenebilmektedir. Lewicki ve Brinsfield (2011: 110-35) bu bakış açısından yola çıkarak, sosyal ilişkilerde bir birey ile ilgili yargılarda ya da çıkarımda bulunurken, daha önce oluşturulmuş güven ya da güvensizlik kalıp yargılarını temsil eden özellikler veya nitelikler arandığını ve bu yargıların sosyal ilişkileri şekillendirdiğini iddia etmiştir.

1.3.1.1. Güven

Yapılan çalışmalarda işbirliğinin oluşabilmesi için sosyal etkileşimlerden elde edilen ilk izlenimin güven duygusunu desteklemesinin gerektiği görülmektedir. Parasal yatırımların yapıldığı deneylerde eğer partnerler güvenilir ise kazanç, güvenilmez ise kaybetme riski barındırır. Yapılan ilk çalışmalardan birinde yabancı kişilerin oluşturduğu ilk izlenimin katılımcıların güven duyma ve işbirliği davranışlarını etkilediği

gösterilmiştir (Quigley-Fernandez, Malkis, Tedeschi, 1985: 34). Bu çalışmada bir kişinin yüz görünümünün iyi ve güçsüz olarak değerlendirilmesinin hem güven duyma hem de işbirliği davranışını arttırırken; tam tersine kötü ve güçlü olarak değerlendirilmesinin ise güvensizlik ve rekabeti arttırdığı bulunmuştur.

Sosyal ikilemlerde başkalarının davranışlarına ilişkin beklentiler o kişilere duyulan güvenden etkilenmektedir (Cook, State, 2017: 20). Bir çalışmada güvenin, sosyal ikilemlerde partnerin davranışlarıyla ilgili beklenti olarak tanımlanabileceği gösterilmiştir (Balliet, Van Lange, 2013: 1103). Daha ayrıntılı bir ifadeyle, güven bir kişinin iyi niyetli ve tehlikesiz olduğuna dair gelişen bir beklenti olarak tanımlanabilir (Yamagishi, Yamagishi, 1994: 131). Güven bazı çalışmalarda işbirliği beklentisi olarak da adlandırılmaktadır (Deutsch, 1958: 265-79).

Ekonomik etkileşimler için de yüzden elde edilen ipuçları arasında güvenilirlik belki de en önemlilerinden biridir. Nitekim bir yüzün güvenilir görünmesi, gerçek para ve itibar bilgisi kullanılsa da, katılımcıların yaptıkları yatırımların yüksek olmasını sağlamıştır (Rezlescu, vd., 2012: 1-6). Benzeri şekilde başka bir çalışmanın bulguları da verilen ekonomik kararların bir yüzün nasıl görüldüğünden etkilendiğini göstermiştir (Li, vd., 2017: 60-65). Bir yüzün güvenilir görünüp görünmemesine dair yapılan çıkarımlar karar vermeyi etkileyen önemli bir sosyal işaretir (van 't Wout, Sanfey, 2008: 796-803). Katılımcılara güvenilirlik ipuçları örtük olarak sunulsa da, katılımcılar yüksek güvenilirlik değerlendirmelerine sahip partnerleriyle daha fazla yatırım yapmayı seçmiştir (van 't Wout, Sanfey, 2008: 796-803). Her ne kadar genç yetişkinlere göre yaşlı katılımcılar güvenilir olduğu yönünde itibarı olan kişilere daha fazla yatırım yapmayı tercih etse de (muhtemelen bu bilgiye daha az dikkat ettiklerinden), genç ya da yaşlı katılımcıların güvenilir yüz görünümüne ve itibar bilgisine sahip partnerlerle daha fazla yatırım yapmayı seçtikleri görülmektedir (Bailey, vd., 2016: 1017-26). Ancak Li ve arkadaşlarının (2017: 60-65) yaptığı çalışmada bir kişiyle ilgili davranış ifadelerinin (yani itibar bilgisinin) güvenilirlik değerlendirmeleri üzerinde yüz uyaranlarından önce sunulursa etkili olduğunu göstermiştir. Bir diğer ifadeyle, eğer itibar bilgisi yüz uyaranlarından sonra sunulursa güvenilirlik değerlendirmelerinde etkisi ortadan kalkmaktadır. Ancak yüz ifadesinin güvenilir ya da güvenilirmez görünümü ne zaman sunulduğunun önemi olmadan güvenilirlik değerlendirmelerinde etkili olmaktadır. İtibar

bilgisinin etkili olabilmesi için bir yüz uyarısıyla beraber sunulması, yani o yüzü tanımlaması, gerekmektedir. Ancak yüzün görünümünün bir kişiyle ilgili fikirlerimizi şekillendiren, baskın ve güçlü bir etkisi olduğu görülmektedir.

Güvenirlilik değerlendirmesi partnerle ilgili bilgiler kısıtlı olduğunda yaklaşma/kaçınma davranışını yordayarak, ya da bir diğer ifadeyle partnerin davranışına ilişkin beklentileri şekillendirerek, karar verme üzerinde etkili olmaktadır (Oosterhof, Todorov, 2008: 11089-90; Todorov, 2008: 208-24). Tekrarlanan güven oyunlarında katılımcılar doğrudan partnerlerinin güvenirliliğine dair bilgiler elde ederler. Nitekim bu gibi oyunlarda, katılımcıların güvenilir görünen partnerleriyle ilgili olumsuz deneyim yaşamasının katılımcıların değerlendirmelerini yaparken yüzün güvenilir görünümünden etkilenmeye devam ettiği gösterilmiştir (Yu, Saleem, Gonzalez, 2014: 16-29). Bir başka ifadeyle, yüzün görünümünden güvenirliliğine ilişkin elde edilen bu örtük ipuçları kimi zaman yaşanan gerçek deneyimlerden daha etkili olmaktadır. van 't Wout ve Sanfey (2008: 796-803) çalışmasında katılımcılar partnerlerinin güvenirliliği hakkında doğrudan deneyim yaşamış olsalar bile, oyun sonrasında yüzleri yeniden değerlendirdiklerinde yüzlerden elde ettikleri örtük ipuçlarının yaşadıkları gerçek deneyime göre kararlarında daha baskın olduğu görülmektedir. Bu bulgu yine aynı çalışmadan elde edilen tanıma belleği bulgularıyla anlam kazanmaktadır. Katılımcıların oyun sonunda partnerlerine ilişkin aslında iyi bir tanıma belleğine sahip olmadıkları görülür. Katılımcılar muhtemelen zayıf bir bellek gücüyle seçimlerini yaptıklarından yeniden değerlendirme yapmaları istendiğinde mevcut ipuçlarına göre kararlarını şekillendiriyor gibi görünmektedir. Bu varsayım en doğru şekilde deneye bir kaynak belleği görevi eklenerek doğrulanabilir.

Bir kişinin yüzünden elde edilen ipuçlarının ne kadar geçerli ve güvenilir olduğu sorusu akıllara gelebilir. Çalışmalardan birinde farklı yaş gruplarının gösterilen yüzlere ilişkin benzeri yargılara vardıkları görülmektedir (örneğin; Todorov, Olson, 2008: 195-203; Cogsdill, vd., 2014: 1132-39). Herhangi bir hastalığı olmayan genç ve yaşlı katılımcılar ve hatta hipokampal lezyonu olan hastalar güvenilir görünen veya olumlu davranışlarla ilişkili yüzleri, güvenilmez görünen veya olumsuz davranışlar sergileyen yüzlere göre daha olumlu değerlendirmiştir (Todorov, Olson, 2008: 199-200). Farklı yaş gruplarındaki insanlar ve hatta hipokampal lezyonu olan hastalar, yüzlerin

görünümlelerinden benzer yargılar elde etmektedir (Todorov, Olson, 2008: 202). Bir kişiyi değerlendirirken yüzlerin görünümünden elde edilen çıkarımların yaşa bağlı sosyal deneyimlerin süresinden bağımsız olduğu yorumu yapılabilir. Örneğin, yüzlerin görünümlelerini değerlendirirken yaşlı bireyler daha uzun sosyal deneyimler yaşamış olsalar da genç yetişkinlerle benzer yargılara varmaktadırlar. Benzeri şekilde yapılan bir çalışmada 3-4 yaş grubu küçük çocukların hangi yüzlerin daha güvenilir, baskın veya yeterli olduklarına dair verdikleri yanıtlarda yetişkinlere oldukça yaklaştıkları; 5-6 yaş grubundaki çocukların değerlendirmelerinde ise neredeyse yetişkinlerle benzer düzeyde tutarlılık görülmektedir (Cogsdill, vd., 2014: 3-4). Ancak sadece güvenilirlik boyutunda (hangi yüzün daha kötü/iyi davranabileceği) yapılan değerlendirmelerin, baskınlık ve yeterlilik boyutunda yapılan değerlendirmelere göre, 3-10 yaş grubu ve yetişkinler arasında neredeyse benzer olduğu gösterilmiştir (Cogsdill, vd., 2014: 4). Başka bir çalışmada bu bulgular desteklenmiştir ancak bir yüzün güvenilir olup olmadığı değerlendirilmesinde 10 yaşına kadar bir çocuğun yetişkin benzeri değerlendirmeler yapamayacağı gösterilmiştir (Caulfield, vd., 2016: 503-18). Bunların yanında çocuklar sadece yüz görünümünün değerlendirilmesinde yetişkin benzeri sonuçlar vermez, aynı zamanda yüzün görünümünden elde ettikleri ipuçlarıyla, davranış eşleştirmeleri yapmaları istendiğinde yetişkinlerle benzer yanlılıklar vermiştir (Palmquist, Cheries, DeAngelis, 2020: 31-41). Hatta bebeklerle yapılan bir çalışmada yüzler örtük olarak sunulsa bile bebeklerin güvenilir görünümlü yüzlere karşı yetişkinlere benzer nöral örüntüler gösterdiği belirlenmiştir (Jessen, Grossmann, 2019: 46-53). Bir yüzün görünümünün güvenilir olup olmadığı değerlendirmesinin çocuklukta ortaya çıktığı ve yaşam boyu da sürdürüldüğü söylenebilir.

Bu bulgular özellikle hangi yüzlerin daha güvenilir olduğu konusunda yüzleri değerlendirirken uzun süreli sosyal deneyimlerin gerekmebileceğini ve hatta hangi yüzlerin güvenilir olduğuna dair tamamen otomatik bir sisteme sahip olabileceğimizi göstermektedir. Bir çalışmada güvenilir ve baskın görünüme ilişkin geçerli 2 boyutlu yüzlerden oluşan bir model oluşturulmuştur (Oosterhof, Todorov, 2008: 11087-92). Bu çalışmada, yüz değerlendirmesinin kişinin iyi ya da kötü niyetleri hakkında çıkarım yapılmasını sağlayan ve genelleştirilebilen adaptif bir mekanizmayı gösterdiği bulunmuştur (Oosterhof, Todorov, 2008: 11087). Klapper ve arkadaşlarının (2016: 655-64) yaptığı çalışmada “kim ne dedi? (*who said what*)” paradigmasında 4 ayrı deney

yapılmıştır ve bulgular bağlamdan bağımsız olarak hem deneysel olarak kontrol edilen hem de doğal olarak değişen gerçek yüzlerin görünümünden görece istikrarlı ve kendiliğinden güvenilirlik izlenimlerinin oluşturulabildiğini göstermiştir. Bu bulgular insanların genellikle yüzden elde ettikleri ipuçlarıyla kimin iyi ya da kötü davranabileceği hakkında hemfikir olduklarını göstermektedir. Yüzlerin görünümünden elde edilen ipuçları (özellikle güvenilirlikle ilgili değerlendirmeler yapıldığında) hem farklı yaş gruplarında benzeri çıkarımlara sebep olması hem de görece istikrarlı ve otomatik bir sisteme işaret etmesi genelleştirilebilen bir mekanizmanın varlığını gösteriyor olabilir. Bu çalışmalar yüzün görünümünden oluşan ilk izlenimle ilgili geçerli ve güvenilir olduğuna dair kanıtlar sunuyor gibi görünse de, algılayan kişilerin bireysel farklılıkları göz ardı edilmemelidir. Bireylerin farklı algısal deneyimleri ve davranışsal hedefleri muhtemelen kişilerle ilgili yapılan değerlendirmeleri etkilemektedir.

Genel olarak bir kişiyi değerlendirirken, mevcut bilgiler kısıtlıysa o kişiyle ilgili oluşturulan izlenimden faydalanıldığı görülmektedir. Örneğin bir kişinin güvenilir bir görünüme sahip olmasının onunla ilgili daha olumlu değerlendirmeler yapılmasına ve verilen kararlar üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Günlük yaşamda kişilerle ilgili yaptığımız değerlendirmelerde ve verdiğimiz kararlarda güvenilir bir görünümün dışında bir kişinin tanıdık/aşına olarak değerlendirilmesinin de olası etkileri olabileceği düşünülebilir.

1.3.1.2. Tanıdık yüzler

Literatürdeki çalışmalar tanıdık/aşına bir yüz elde edebilmek için farklı yöntemler kullanmıştır. Örneğin bazı çalışmalarda katılımcılar aynı yüze tekrarlı şekilde maruz bırakılarak o yüze karşı tanıdıklık/aşinalık kazandırılmıştır (örneğin, Peskin, Newell, 2004: 147-57). Başka bir çalışmada “dijital ortalama alma süreci (*digital averaging process*)” ile yüzler tanıdık ya da tipik (yani ortalama bir yüze benzer) olarak düzenlenmiştir (Sofer, vd., 2015: 39-47). Bir kişi kendi yüzüne ve kendi yüzümüzün dışında içinde yaşadığı toplumun insanların yüzlerine de tekrarlı şekilde maruz kalır ve bu sebeple katılımcıların yüzleri ve katılımcılara ırksal olarak benzeyen kişilerin yüzleri tanıdıklık/aşinalık oluşturmak için kullanılmıştır. Örneğin, çalışmalarda deney öncesinde katılımcıların yüzlerinin fotoğrafları çekilmiştir ve yüzlerinin bazı bölümleri bilgisayar

programları aracılığıyla katılımcıların daha önce görmedikleri yüzlerin aynı bölümleriyle değiştirilerek yeniden yapılandırılmıştır (örneğin, Richter, Tiddeman, Haun, 2016: 1-11; DeBruine, 2002: 1307-12).

Yetişkinlerin sıklıkla tanıdık uyarınları yeni uyarınlara tercih ettikleri görülmektedir ve bu etki “salt maruz kalma etkisi (*mere exposure effect*; Zajonc, 2001: 224-28)” olarak tanımlanmaktadır. Salt maruz kalma etkisi, yeni uyarınlara ortaya çıkardığı endişeyi azaltarak bu uyarınlara karşı beğenirliği arttırdığı gösterilmiştir (Zebrowitz, Zhang, 2012: 347-58). Bir başka deyişle yeni bir uyarana tekrarlı bir şekilde maruz kalma o uyarınlara ilgili olumlu duyguları doğrudan arttırmaz ya da bir ödül mekanizmasını desteklemez (Zebrowitz, Zhang, 2012: 352). Tekrarlı maruz kalma yeni uyarınlara karşı verilen tepkilerde sadece endişeyi azaltır ve azalan bu endişeyle olumsuz duygulanım da azalmaktadır (Zebrowitz, Zhang, 2012: 352). Tanıdık/aşına uyarınları inceleyen çalışmalarda kişisel öğrenme deneyimlerimizin sonraki tercihlerimizi nasıl etkilediğine açıklık getirmek amaçlanmaktadır. İnsanlar öğrenmeye dayalı bir mekanizmayla yüzlerden elde ettikleri benzerlik ya da aşinalık ipuçlarını güçlü ve görece otomatik olarak sonraki deneyimleri için de kullanmaktadır.

Literatürde bir yüzün aşına/tanıdık olarak değerlendirilmesinin olumlu özelliklerle ilişkili olduğu gösterilmiştir. Örneğin, bir çalışmada bir yüzün aşına/tanıdık gelmesinin çekicilik derecelendirmeleriyle pozitif yönde bir ilişkisinin olduğu (Kiiski, vd., 2016: 7) ve benzeri şekilde bir kez görülen bir yüze göre birçok kez görülen aynı yüzün, yani aşinalık derecesi arttırılan bir yüzün, daha çekici bulunduğu gösterilmiştir (Peskin, Newell, 2004: 147-57). Bunun yanında gülümseyen yüzlerin tanıdık görünme derecelendirmelerini arttırdığı da görülmektedir (Baudouin, vd., 2000: 285-92). Başka bir çalışmada “dijital ortalama alma süreci (*digital averaging process*)” ile düzenlenen tanıdık yüzlerin çekicilik derecelendirmeleri üzerinde etkili olmadığı ancak güvenilirlik derecelendirmelerinin önemli bir göstergesi olduğu gösterilmiştir (Sofer, vd., 2015: 39-47). Çalışmalar bir yüzün aşına/tanıdık olarak değerlendirilmesinin çekicilik (tutarlı olmasa da), güvenilirlik ve gülümseme ile sadece ilişkili olduğunu göstermemiştir aynı zamanda belli kişilik özelliklerinin değerlendirilmesinin de algılanan tanıdık düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Örneğin, “Beş Büyük Kişilik Özelliği (Dışadönüklük, Duygusal İstikrar, Uyumluluk, Vicdanlılık ve Deneyime Açıklık) ” ve zeka

değerlendirmelerindeki puanlar algılanan tanıdıklığın artmasıyla arttığı gösterilmiştir (Weigold, vd., 2013: 242-51). Bir yüzün olumlu değerlendirilmesinin o yüzün tanıdık/aşına olarak değerlendirmesine bağlı olduğu görülmektedir. Ancak bu durum sadece yüz uyaranlarına bağlı bir özellik gibi görünmemektedir. Tanıdık gelen objelerin olumlu duyguları arttırması da benzeri bir etkinin yüzlerle sınırlı olmadığını göstermektedir (A. Y. Lee, 2001: 1255-66).

Kendi yüzümüz de tanıdık yüzler arasındadır. Kişinin en çok maruz kaldığı yüzlerden birinin kendisinin yüzü olduğu söylenebilir. Bir çalışmada katılımcılar kendileriyle benzer fiziksel özelliklere sahip kişilerin yakınına oturur ya da yakınına oturmayı istediğini söyleme eğilimi gösterdikleri bulunmuştur (Mackinnon, Jordan, Wilson, 2011: 879-92). Örneğin, eğer kişiler katılımcılar gibi gözlük takıyor, onlarla aynı cinsiyete ya da ırka sahip, aynı renk ya da aynı uzunlukta saçta sahip ya da benzer çekicilik düzeyinde ise katılımcıların bu kişilerin yakınında oturdukları ya da oturmayı düşündükleri görülmektedir. Katılımcıların kendilerine benzer kişileri tercih etmesi ve bu kişilere yaklaşmak istemeleri tanıdıklık/aşinalık etkisiyle açıklanabilir. Benzeri şekilde yapılan bir çalışmada insanların kendilerine benzeyen yüzlere (yani bir yabancıнын yüzü katılımcıların yüzleriyle yeniden biçimlendirildiğinde, biçimlendirmeden önceki haline göre) daha çok güvendiği gösterilmiştir (DeBruine, 2002: 1307-12). DeBruine (2002: 1307-12)'nın çalışmasındaki ikinci deneyde bir yüzün aşinalığı o yüzün bir ünlüye benzerliği yönünden (yani bir yabancıнын yüzü tanınan/bilinen bir ünlünün yüzüyle yeniden biçimlendirildiğinde) katılımcılar tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Deney sonucunda bir yüze aşına olmanın, ya da bir yüzün bir ünlüye benzemesinin, güven davranışını yordamadığı görülmüştür. Ancak bu durumun bir yüzün değerlendirilirken aşinalığın sağlanabilmesinde yetersiz olabileceği ve aşinalık için kişisel deneyimlerin daha önemli olabileceği vurgulanmıştır (DeBruine, 2002: 1311). Bu çalışmanın sonucu, kişisel deneyimlerin yüzlerin tanıdıklığı/bilinen olma bilgisinin, sosyal etkileşimlerde verilen kararlar üzerinde kullanılıp kullanılamayacağını etkilediğini göstermektedir. Bunun yanında tanıdık yüzleri araştırırken ünlülerin yüzlerini kullanmak farklı süreçlere işaret edebilir. Örneğin, Rossion ve arkadaşları (2001: 1020) ünlü yüzlerin sunulmasının o kişilerle ilgili episodik veya duygusal bilgileri de otomatik olarak aktive edebileceğini bildirmiştir. Bu sebeple tanıdık olan ve olmayan yüzleri kıyaslarken benzer anlamsal ya da episodik bilgilerin yüklenmiş olmasına dikkat edilmelidir. Bunun yanında tanıdık

yüzler sadece yetişkinlerin tercihlerini ya da değerlendirmelerini etkilemez. Örneğin, okul öncesi çocuklarla yapılan bir çalışmada (Richter, Tiddeman, Haun, 2016: 1-11) çocukların deney öncesinde fotoğrafları çekilmiştir ve sonrasında bilgisayar programları aracılığıyla çocukların kendi yüzlerinin bazı bölümleri (örneğin, göz ve kaş bölümü) daha önce görmedikleri aynı yaşta çocukların yüzlerinin aynı bölümleriyle değiştirilmiştir. Çocukların bu yeniden yapılandırılmış yüzlerden hangilerini sınıf arkadaşı olarak seçmek istediği sorulduğunda kendilerine benzeyen yüzleri sınıf arkadaşı olarak tercih ettikleri bulunmuştur (Richter, Tiddeman, Haun, 2016: 1-11).

Kendi yüzümüzün dışında içinde yaşadığımız toplumun insanlarına ait yüzlere de sıkça maruz kalırız ve bu yüzler de tanıdık/aşına olduğumuz yüzler arasındadır. İnsanlar topluluklar halinde ve bir grubun üyesi olarak yaşarlar. Örneğin, benzer özellikleri (örneğin dil, kültür gibi) paylaşan bir grup insan, yani aynı etnik kökenden gelen insanlar birbirleriyle sıkça karşılaşır ve birbirlerinin fiziksel olarak görünümüne aşinadırlar. Prototipik bir yüz yapısı farklı etnik ya da ırksal kökenden gelen insanlar için farklılaşmaktadır ve toplumlar da genellikle bu özelliklere göre ayrılmaktadır (Zebrowitz, 2011: 38). Bir başka deyişle kişi kendi yaşadığı toplumda yaşayan insanların yüzlerine göre diğer toplumlarda yaşayan insanların yüzlerine daha az tanıdıktır (Zebrowitz, 2017: 239). Bir çalışmada katılımcıların kendi ırkından olan kişilerin daha sempatik göründüğünü ve kendi ırkından olan yabancı kişilerin daha tanıdık göründüğünü söyleme eğilimi gösterdiği görülmektedir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 313).

İnsanlar sadece onlara tanıdık gelen yüzleri yeni tanıştıkları kişilere göre daha olumlu değerlendirmeler ya da onları daha çok tercih etmezler aynı zamanda insanlar tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzleri de (ya da yabancı yüzleri de) benzeri şekilde değerlendirme eğilimi gösterirler. Bu durum genelleştirilmiş salt maruz kalma etkisi (*generalized mere exposure effect*; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75) olarak da adlandırılmıştır. Genelleştirilmiş salt maruz kalma etkisi, “tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezi ile (*familiar face overgeneralization hypothesis*; Zebrowitz, 2004; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007)” detaylı olarak açıklanmıştır. Bu hipotez, yüzlerden elde edilen ilk izlenimi açıklamaya yönelik sunulmuş dört aşırı genelleştirme hipotezinden biridir: bebek yüz (*baby-face*), tanıdık yüz (*familiar-face*), fiziksel olarak kusurlu görünen yüz (*unfit-face*) ve duygusal yüz (*emotional-face*) (Zebrowitz, 2017:

238). Yüzleri değerlendiren/algılayan kişinin yaşı ve kültürünün ötesinde (yaşından ve kültüründen bağımsız olarak) ve kimi zaman hatalı da olabilen yüze bağlı izlenimlerin bu dört aşırı genelleştirme etkisiyle açıklanabileceği iddia edilmektedir (Zebrowitz, 2017: 238).

Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezine göre (*familiar face overgeneralization hypothesis*; Zebrowitz, 2004; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007) tanınan veya bilinen bireylerin yabancılardan ayırt edilmesinin evrimsel ve sosyal olarak önemli olduğu bildirilmiştir. Bu durum yabancı kişilerin bilinen/tanınan kişilere benzerliklerine göre davranılma eğilimi yaratmıştır. Bir başka ifadeyle insanlara karşı tutum ve davranışlarımız tanınan/bilinen diğerlerine benzerliklerine göre değişecektir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 307). Tamamen yabancılardan oluşan bir ortamda olsanız bile, yabancıların bilinen kişilere olan benzerliği onlara da aşırı genelleştirilmiş bir şekilde tepki vermenize sebep olabilir (Zebrowitz, Frank, 2020: 400). Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirmesinin etkileri tanıdıklığın ilişkilendirildiği duruma bağlı olarak olumlu ya da olumsuz da olabilir (Zebrowitz, Frank, 2020: 414). Bu hipotez sosyal ikilemlerde işbirliğini kiminle yaptığının hem güven oluşumunu etkilediği hem de işbirliğinin kurulup kurulamayacağını etkilediği fikriyle de uyusmaktadır (Cook, State, 2017: 21).

Temsil edilebilirlik kestirme yolunda da benzeri şekilde bilinen ve karşılaştırılabilir bir olay ya da durumun kararlar üzerindeki etkisi belirtilir. Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezi de sosyal etkileşimlerde verilen kararların yabancı kişilerin bilinen/tanınan kişilere benzerliklerine göre verildiğini söylemektedir. Bu hipotezle tutarlı olarak özellikle yeni karşılaşılan bir yüzün tanıdık olan yüzlere benzerliğine göre değerlendirildiği savunulmaktadır (Verosky, Todorov, 2010: 779). Nitekim yapılan çalışmalar da bu hipotezi destekliyor gibi görünmektedir. Örneğin, Hill ve arkadaşlarının (1990: 350-71) çalışmasında birinci deneyde katılımcıların tamamen tesadüfen bir araya gelen “uzun yüzlü profesörler adildir” örneğine birkaç kez maruz kalmalarının bir kodlama önyargısı geliştirdiği gösterilmiştir. Ancak asıl ilginç olan bulgu ikinci deneye aittir. İkinci deneyde katılımcıların bu tür bir kodlama önyargısı geliştirdiklerinde (örneğin, uzun yüzlü profesörler adildir) herhangi bir kanıt olmasa da (örneğin, bilinçli olarak uzun ya da kısa yüzlerin farkında olmadıkları halde) kimin adil davranacağı yönündeki beklentileri etkilenmiştir (örneğin, uzun yüzlü profesörlerden daha adil

olmaları beklenmiştir). Benzeri şekilde, katılımcılar her ne kadar tek bir örnekle karşılaşmış olsalar da, işe alımlarda yüzü kendine iyi davranan birine daha çok benzeyen (örneğin, gözlüklü kısa saçlı ya da gözlüksüz uzun saçlı) iş adaylarını daha çok tercih ederken; yüzü kendine kötü davranan kişilerden daha çok kaçınmışlardır (Lewicki, 1985: 563-74). Bu çalışmada katılımcılar yaptıkları seçimlerin tamamen rastgele olduğunu düşünmektedir ve bir etkinin olduğunun farkında değildir. Jones ve arkadaşlarının (2007: 119-29) yaptığı çalışmada katılımcılar çalışma aşamasında ya nötr bir sesle eşleşen ya da itici bir sesle eşleşen yüzlere maruz bırakılmıştır. Bu yüzlerin bazı bölümleri yeni yüzlerin bölümleriyle değiştirilerek yeniden yapılandırılmıştır. Katılımcılar nötr seslerle eşleşen yeniden yapılanmış yüzleri, itici seslerle eşleşen yeniden yapılanmış yüzlere tercih ettikleri bulunmuştur. Bu çalışmalar aslında, Zebrowitz (2017: 239)'in derlemesinde yer verdiği gibi kişinin benzersiz deneyimlerine bağlı olan yüz ipuçlarından elde edilen tanıdıklık bilgisinin sonraki davranışları öngörebileceği görülmektedir.

Yapılan diğer çalışmalar da tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezini desteklemektedir. Örneğin, yeni bir yüzü değerlendirirken o yüzün tanıdık yüzlere algısal olarak benzerliği, o yüzlere ilişkin izlenimleri etkilediği bulunmuştur (Verosky, Todorov, 2010: 779-85). Bu çalışmada yüzler ve davranışsal tanımlar bir arada sunulmuştur. Daha önce sunulan yüzlere benzer (%20 ve %35 oranında benzer) yeni yüzler oluşturulmuştur. Pozitif davranışlarla ilişkilendirilen yüzlere benzeyen yeni yüzler değerlendirildiklerinde olumsuz davranışlarla ilişkilendirilen yüzlere benzeyen yeni yüzlere göre daha olumlu değerlendirilmiştir. Bu bulgu başka çalışmalarla da desteklenmiştir (Verosky, Todorov, 2013: 661-69; Kocsor, Bereczkei, 2017: 385-91). Deneyde bilişsel yük altında cevaplar verilmesi gerektiği ve benzerlik bilgisinin kullanılmaması talimatı verilmiş olsa da, olumsuz davranışla ya da görünümle ilişkilendirilen tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzler (tanıdık pozitif davranışla ya da görünümle ilişkilendirilen tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzlere göre) daha olumsuz olarak değerlendirilmiştir (Verosky, Todorov, 2013: 661-69). Gawronski ve Quinn (2013: 120-25) yaptıkları çalışmada katılımcıların niyetli olmayan değerlendirmelerinde otomatik bir şekilde daha önce olumlu ya da olumsuz ifadelerle eşleşen yüzlere benzeyen (%50 yeniden yapılandırılmış) yüzlerin bu algısal benzerliğinden etkilenmişlerdir. Bir diğer ifadeyle yeni bir yüz daha önce olumlu ya da olumsuz ifadelerle eşleşen yüzlere benzer olduğu için o yüzlerle benzeri değerlendirmeleri almıştır.

Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezi (*familiar face overgeneralization hypothesis*; Zebrowitz, 2004; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007) diğer ırklardan olan yüzlere gösterilen olumsuz izlenimleri açıklamak için de kullanılabilir. Irksal önyargıların temelinde kişinin sıklıkla deneyimlediği ya da maruz kaldığı yüz prototiplerine benzemeyenlere yönelik olumsuz tepkiler yatıyor olabilir (Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 260). Zebrowitz (2011: 38) kendi ırkını kayırmanın (*own-race favoritism*), kısmen de olsa, tanıdık görünen insanlara tanıdık görünmeyen yabancılara göre daha olumlu tepkiler vermemizin algısal yan ürünü olabileceğini belirtmiştir. Diğer ırklara ait yüz prototiplerini değerlendiren kişinin, yüzler ait olduğu ırktan farklı görünüyorsa, yani bilinen/tanınan yüzlere daha az benziyorsa, olumsuz beklenti, tutum ya da izlenimlere daha açık olabilir (Zebrowitz, 2004: 97).

Çalışmalar tanıdık görünümünün (kendi ırkına benzerliğin) bu olumlu ya da olumsuz izlenimleri yordayabileceğini göstermektedir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 306-38; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75). Zebrowitz, Bronstad ve Lee (2007: 318) yaptıkları çalışmada bir kişinin tehlikeli olması, yeterli görünmesi kalıp yargısının hem değerlendiren kişilerin kendi ırklarına hem de kendi ırkları dışında olsa da tanıdık görünmesine bağlı olabileceğini göstermiştir. Bir diğer ifadeyle bir yüz kendi ırkınıza benzerse daha az tehlikeli ve daha çok yeterli (*competent*) olabileceği yönünde değerlendirme yaparsınız. Benzeri şekilde bir yüz kendi ırkınızın dışında olsa da tanıdık görünüyor olması onun daha az tehlikeli ve daha çok yeterli olabileceği yönünde değerlendirmeler almasına sebep olmaktadır. Bu çalışma tanıdık görünümünün bir kişinin olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesi üzerinde büyük ölçüde etkili olduğunu göstermektedir. O halde dış grup üyelerinin, örneğin kendi ırkının dışındaki kişilerin, tanıdıklığının artırılması ön yargıları büyük ölçüde önleyebilir.

Başka bir çalışmada Koreli katılımcılar, Asyalı yüz görünümüne daha çok benzeyen Koreli ya da Beyaz yüzleri daha tanıdık, beğenilir ve daha az tehlikeli olarak değerlendirmiştir (Strom, vd., 2008: 1-51). Benzeri şekilde, aynı çalışmanın bulguları Siyah katılımcıların, daha Afrikalı bir görünüme sahip Beyaz yüzlerle ilgili hem daha olumlu izlenimler oluşturduğunu hem de onların daha tanıdık göründüğünü bildirdiklerini göstermiştir. Bu durum bir yüzün ırkının ne olduğundan daha çok, bir yüzün

değerlendiren kişinin daha önce deneyimlediği yüzlere ne kadar benzediğini, yani grup veya kültürel yakınlığı, göstermektedir (Zebrowitz, Montepare, 2008: 1509).

Bir yüz gerçekte algılayan kişinin ırkından farklı olsa da, o yüzün görünümünün algılayan kişinin yaşadığı toplumdaki diğer insanlara benzer olarak algılanması tanıdıklık oluşmasını destekler. Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezinde (Zebrowitz, 2004; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007) bahsedilen bu etki maruz kalma deneyleriyle de desteklenmiştir. Örneğin, katılımcıların kendi ırklarının dışında, hem eşik altı (*subliminal*) hem de hızlı eşik üstü (*rapid supraliminal*) başka ırkların yüzlerine maruz kalmalarının beğenirlik seviyesini arttırdığı gösterilmiştir (Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75). Zebrowitz, White ve Wieneke (2008: 259-75) çalışmasında katılımcıların kendi ırklarının dışındaki ırklara maruz kalınca onları kendi ırklarından kişilere göre daha beğenilir olarak değerlendirmeleri ilgi çekici bir bulgudur. Katılımcılar deneyde her ne kadar kendi ırklarından yüzlere de benzer şekilde maruz kalmış ya da hiç maruz kalmamış olsa da diğer ırktan olan kişilere maruz kalmaları onları daha beğenilir olarak değerlendirmelerine sebep olmuştur. Yapılan bir beyin görüntüleme çalışmasında da diğer ırktan yüzlere (örneğin, A ırkından yüzlere) tekrarlı bir şekilde maruz kalmanın, sadece aynı yüze karşı değil aynı zamanda o kategorideki yeni yüzlere de (örneğin, A ırkından başka yüzlere de) lateral orbital frontal kortekste azalan bir aktivasyon (yani azalan bir endişeye işaret etmektedir) olduğu gösterilmiştir (Zebrowitz, Zhang, 2012: 347-58). Diğer ırklardan kişilere daha sık maruz kalmamız, yani tanıdıklık düzeyinin artması, onlara sempatinin artmasını kendi ırkımıza göre daha çok etkiliyor gibi görünmektedir. Aslında bu çalışmalarda da vurgulanmak istenen tanıdıklık/aşinalık etkisinin algılanan ırksal benzerliğinin dışında daha çok tekrarlı maruz kalmayla ilişkili olduğudur. Daha genel bir ifadeyle insanların sosyal etkileşimlerde bir kişiyle ilgili vereceği karar o yüzün sıklıkla deneyim yaşadığı yüzlere ne kadar benzediğine bağlı olabilir.

1.3.1.2.1. Bellek çalışmaları

Bartlett, Hurry ve Thorley (1984: 219) tanıma belleği görevlerinde aşinalık/tanıdıklık durumlarının önemli olduğunu bildirmiştir. Daha önce hiç karşılaşılmamış bir yüz, kişinin geçmişinde deneyimlediği yüzlere benzerliğinden ya da

çevresinde deneyimlediği pek çok yüzle oluşan prototip yüze benzerliği sebebiyle hiçbir zaman tam anlamıyla aşinalığı/tanıdıklığı sıfır düzeyinde olmamaktadır (Bartlett, Hurry, Thorley, 1984: 226). Bu sebeple özellikle yüz tanıma çalışmalarında tanıdıklığın/aşinalığın önemli etkileri olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bartlett, Hurry, ve Thorley (1984: 226)'e göre deneylerde test aşamasında yeni uyaran olarak kullanılacak yüzler eğer tipik bir görünüme sahipse tipik olmayanlara göre daha farklı aşinalık/tanıdıklık seviyelerine sahip olacaktır. Benzeri şekilde çalışma aşamasında sunulan yüzler de test aşamasında sunulan yeni yüzlere göre (çalışma aşamasında bir kez de olsa görülmeleri sebebiyle) farklı aşinalık/tanıdıklık seviyelerine sahiptir. Bu durum yüzlerin farklı tanınmalarına sebep olur. Bir diğer önemli durum da tipik görünmeyen yüzler içindir. Maruz kalma ile aşinalığın artırılması tipik görünmeyen bir yüz için daha yüksektir ve bu sebeple deneylerde farklı tanıma skorlarına sebep olabilir. Nitekim yapılan çalışmada katılımcıların serbest seçim tanıma belleği (*free-choice recognition memory*) görevinde tipik görünen yüzler için tipik görünmeyen yüzlere göre daha fazla yanlış alarm hataları gösterdikleri bulunmuştur (Bartlett, Hurry, Thorley, 1984: 219-28). Ancak katılımcılar eğer tanıma belleği görevinde görecekları yüzleri (hedef ve çeldirici yüzlerin hepsini) kodlama aşamasından önce ve test aşamasından önce bir kez daha görürlerse, yani o yüzlere karşı aşinalıkları/tanıdıklıkları arttırılırsa, tipik yüzler için yanlış alarm hatalarının azaldığı ve hatta ortadan kalktığı görülmektedir. Bunun yanında bir yüzün tipik görünümünün algılanan aşinalık/tanıdıklık durumunu arttırdığı ancak tipik olmayan bir yüze tekrarlı bir şekilde maruz kalmanın tipik yüzlere göre daha fazla algılanan aşinalık/tanıdıklık durumunu arttırdığı görülmektedir (Bartlett, Hurry, Thorley, 1984: 219-28). Diğer ırklardan yüzler de kişinin sıklıkla deneyimlediği yüz prototipinden farklı olması sebebiyle tipik olmayan yüzlere örnektir. Bir önceki başlıktaki çalışmalarla bu bulguyu beraber değerlendirmek gerekirse; diğer ırklardan yüzlere (tipik görünmeyen yüzler) maruz kalmamız, kendi ırkımızdan yüzlere (tipik görünen yüzlere) göre algılanan aşinalık/tanıdıklık durumunu daha fazla arttırdığından onlara karşı muhtemelen daha fazla sempamızın artmasını sağlıyor olabilir.

Literatürde bulunan çalışmalara bakıldığında kişinin sıklıkla deneyimlediği yüz prototipi olan kendi ırkına ait yüzler için bir bellek avantajı görülmektedir. Örneğin, katılımcılar tanıma belleği görevinde kendi etnik ya da ırk gruplarına ait yüzleri farklı bir etnik ya da ırk grubuna göre daha doğru tanımaktadır (Lindsay, Jack, Christian, 1991:

587-89; Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014: 828) ve algısal kodlama aşamasında daha doğru ayırt etmektedir (Walker, Tanaka, 2003: 1121). Kendi ırkına yönelik bellek önyargıları, kendi ırk önyargısı ya da karşı ırk etkisi (*own-race bias/cross race effect*; Meissner, Brigham, 2001: 3-35) olarak da bilinmektedir. Meissner ve Brigham (2001: 3-35) yaptıkları meta-analiz çalışmasıyla insanların kendi ırkından olan yüzleri diğer ırk gruplarından olan yüzlere göre daha iyi tanıdığını doğrulamıştır. Bir kişi kendi ırkından olan kişileri, diğer ırktan olan kişilere göre 1,4 kez daha doğru tanımaktadır. Farklı ırklara ait yüzlerin, hafızamızda bulunan yüz prototiplerine/temsillerine uymaması ya da o temsillerden uzak olması bu yüzlerin tanıdıklığına ilişkin farklı algılara sebep oluyor olabilir (Meissner, Brigham, 2001: 23). Bu sebeple kendi ırkına ait yüzlerin daha etkili ve doğru tanınması, kendi ırkına ait ve değişmesi/ taklit etmesi zor yüz özelliklerine daha fazla aşina/tanıdık olmanın bir sonucu olabilir (Meissner, Brigham, 2001: 22).

Deneylerde tanıdıklık/aşinalık bilgisinin değişimlenmesi sadece yüzün değiştirilemez ve doğası gereği bir kategoriye ait (örneğin, yaşı, ırkı ve cinsiyeti gibi) özellikleriyle değil, deneyciler tarafından katılımcılarla aynı grubun üyesi olup olmadıklarına ait bilginin değişimlenmesiyle de gerçekleştirilmiştir. Örneğin, dil de bir kişinin ait olduğu sosyal kategoriler hakkında çıkarım yapmak için kullanılabilir güçlü bir kaynaktır. Nitekim bir çalışmada yabancı dil ile eşleşen yüzler anadil ile eşleşen yüzlere göre daha az doğrulukla tanınmıştır (Baus, vd., 2017: 713). Baus ve arkadaşları (2017: 717) bu bulgularına yabancı bir dille eşleşen yüzlerin muhtemelen bir dış grubun üyesi olarak kategorize edildiğini ve bu sebeple daha az detayla kodlanması sebebiyle daha az doğrulukla tanıdığını bildirmiştir. Daha az detayla kodlanması test aşamasında daha az tanıdık gelmesine ve tanıma belleğinde daha az doğru cevabın verilmesine sebep olmuş olabilir (Baus, vd., 2017: 718). Benzeri şekilde diğer çalışmalarda da katılımcılar dış grup üyesi olan yüzleri, iç grup üyesi olan yüzlere göre daha az doğrulukla tanımaktadır (Bavel, Packer, Cunningham, 2011: 3351; Wiese, 2012: 137-47). Ancak bir yüzün bir ya da daha fazla dış grup üyeliğine ait olmasının farklı tanıma belleği skorlarına sebep olmamaktadır (Wiese, 2012: 137-47). Bir diğer ifadeyle bir kişinin katılımcılardan farklı yaş grubunda ya da farklı ırktan kategorize edilmesiyle hem farklı yaş hem de farklı ırktan (örneğin, katılımcılar genç ve A ırkından ancak uyarın yüzler yaşlı ve B ırkından) olması arasında tanıma belleği skorlarında bir fark bulunmamıştır (Wiese, 2012: 137-47). Bu bulgu tanıma belleği skorları açısından bir kişinin tanıdık olmama derecesinin, yani

daha az tanıdık olmaması ile daha çok tanıdık olmamasının, bir farkının olmadığını göstermektedir. Bu çalışmaların bulgularıyla bir yüzün iç grup üyesi olduğu bilgisinin verilmesi ya da tanıdıklığın/aşinalığın sağlanmasının daha iyi tanınması için belirleyici olduğu yorumu yapılabilir.

Bir kişinin sahip olduğu ten rengi de kişinin ait olduğu sosyal kategoriyi gösterir. Ancak ten rengi gibi irksal bir ipucu ortadan kaldırılrsa bile, 6-9 aylık bebeklerin kendi ırklarına ait yüzleri daha iyi tanıdıkları gösterilmiştir (Anzures, vd., 2011: 640-54). Bu durum tanıma belleği performansının diğer ırk yüzleri için bebeklik döneminde başlayan ve algısal bir daralmayla kötüleşebileceğini gösterir. Tanıma belleği üzerindeki kendi ırk yanlılığı, yani kişinin kendi ırkıyla daha çok temas etmesi ancak diğer ırklardan uzak kalması durumu, 5 yaş civarında sosyal tercih ve tutumları etkilemeye başlamaktadır (Anzures, vd., 2013: 173–178). Ancak 8-10 aylık bebeklerle yapılan başka bir çalışma bu etkinin tersine çevrilebileceği gösterilmiştir (Anzures, vd., 2012: 484-95). Bu çalışmada sadece 3 haftanın sonunda bile Asyalı yüzleri deneyimleyen bebeklerin diğer Asyalı yüzleri şans düzeyinin üzerinde daha iyi tanıyabildiği görülmektedir. Tanıma belleği üzerindeki kendi ırk yanlılığının çalışmalarının da gösterdiği gibi ırk algısının etkisinin ötesinde, daha çok hangi yüzlere sıklıkla maruz kaldığımızla alakalıdır.

Bu sebeple muhtemelen diğer ırklarla/gruplarla olan etkileşimlerimizin artması tanıma belleği performansını destekleyecektir. Nitekim yapılan bir çalışmada diğer ırklarla olan temasın artmasıyla kendi ırk önyargısının azaldığı ve bellek performansının diğer ırklardan olan yüzler için de arttığı gösterilmiştir (Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014: 829). Kişilerin farklı ırklara ait yüzlerde gösterdikleri farklı ayırt etme ve tanıma skorlarının tamamen farklı irksal geçmişlere sahip olmalarıyla ya da kişinin ırkından bağımsız diğer ırklarla olan deneyimiyle açıklanabileceği bildirilmiştir (Walker, Tanaka, 2003: 1123). Yapılan bir çalışma bu açıklamayı destekleyen bulgular sunmaktadır. Latin-Amerikalı katılımcılara ya Latin ya da Amerikalı kültürel hazırlama manipülasyonu (örneğin, “ben bir Amerikalı/Latin olarak ...” cümlesini tamamlamaları istenir) uygulanır (Marsh, Pezdek, Ozery, 2016: 39). Latin kültürel hazırlama manipülasyonu uygulanan katılımcılar Latin yüzleri daha doğru tanırken; Amerikalı kültürel hazırlama manipülasyonu uygulanan katılımcılar Amerikalı yüzleri daha doğru tanımıştır (Marsh, Pezdek, Ozery, 2016: 38-44).

Bazı çalışmalarda uyaranların aşina/tanıdık gelmesi durumu ırksal benzerliğinin dışında, arkadaş, yakın çevre tanıdıkları ve ünlü yüzler gibi katılımcıları gerçek hayatta da tanıdık/aşina oldukları kişilerle sağlanmıştır. Genel olarak incelendiğinde tanıdık yüzler tanıdık olmayan yüzlere göre daha doğru hatırlanmaktadır (Bruce, vd., 2001: 207-18; Ge, vd., 2003: 601-14; Stacey, Walker, Underwood, 2005: 407-422; Armann, Jenkins, Burton, 2016: 571-580; Tinard, Guillaume, 2019: 154-66; Hancock, Bruce, Burton, 2000: 330-37; Meissner, Brigham, 2001: 3-35) ve bu yüzlere karşı daha hızlı tepkiler verilmektedir (Tinard, Guillaume, 2019: 154-66). Örneğin, katılımcılar kendi üniversitelerinde okuyan öğrencilerden ve çalışanlardan oluşan tanıdık/aşina yüzleri, tanıdık/aşina olunmayan yüzlere (başka üniversitede okuyan öğrencilere) göre her ne kadar video kalitesi kötü olsa da daha iyi tanımaktadır (Bruce, vd., 2001: 207-18). Başka bir çalışmada Çinli siyasetçi Mao Zedong'un ünlü portresi kullanılmıştır (Ge, vd., 2003: 601-14). Bu çalışmada Mao Zedong'un ünlü portresi dijital olarak iki göz arasındaki boşluk değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Çalışmanın bulgularında tanıdık/aşina olunan bir yüze karşı belleğimizin oldukça doğru sonuçlar verdiği gösterilmiştir. Bu etki sadece yüzlere özgü gibi görünmemektedir. Bu etki tanıdık nesnelere için de gösterilmiştir. Bir nesnenin tanıdık olmasının da (tanıdık yüzler gibi) tanıdık olmayan yüzlere göre daha iyi hatırlanmasına sebep olmaktadır (Barense, Henson, Graham, 2011: 3052-3067). Bir uyarana tanıdık/aşina olmanın daha derinlemesine bir kodlamaya sebep olarak daha doğru hatırlandığı söylenebilir.

Katılımcılar tanıdık veya tanıdık bir kişiye benzeyen kişileri görüp görmediklerine dair hatırlama yaparken ne tür bir farkındalık durumuyla bu kararı verdikleri de incelenmiştir. Bir çalışmada “tanıdık görünme, ayırt edici olma, çekicilik, hatırlanabilirlik, tipiklik ve tanıdık bir kişiye benzerlik” boyutlarında değerlendirilen ve değişimlenen yüzlerin, katılımcılardan bu yüzleri “hatırlıyorum, biliyorum ve tahmin ediyorum” kategorilerinden birini seçerek tanıma belleği görevini tamamlamaları istenmiştir (Dewhurst, Hay, Wickham, 2005: 1032-37). Bu çalışmada tanıdık görünme ve tanıdık bir kişiye benzerlik boyutlarının “hatırlıyorum” yanıtları (doğru tanınan yüzler için hesaplanmıştır) için pozitif faktör yükü aldığı gösterilmiştir (Dewhurst, Hay, Wickham, 2005: 1035). Bir diğer ifadeyle, bir yüzü görüp görmediğine dair anısal geri getirme sırasında, yüzün tanıdık görünmesi veya tanıdık bir kişiye benzerliği “hatırlıyorum” gibi güçlü bir farkındalık durumuyla cevap verilmesine sebep olmaktadır.

Algılayan kişiler tanıdık/aşına bir uyararla karşılaştıklarında hatırlama esnasında güçlü bir farkındalık durumuyla doğru hatırlama performanslarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tanıdık yüzler (örneğin, bir ünlünün yüzü) için tanıdık olmayan yüzlere göre yüzün iç özelliklerine daha çok odaklanıldığı, daha doğru tanıma puanları alındığı ve daha hızlı cevaplar verildiği gösterilmiştir (Stacey, Walker, Underwood, 2005: 407-22). Algılayan kişiler için tanıdık bir yüz ile tanıdık olmayan yüzlerin niteliksel farklılıkları olduğu görülmektedir (Stacey, Walker, Underwood, 2005: 421). Algılayan kişi için tanıdık görünen bir uyarar (özellikle yüzler), tanıdık görünmeyen bir uyarana göre daha fazla semantik bilginin aktif hale gelmesine sebep olabilir. Yapılan bir çalışmada tanıdık yüzler için bir bellek avantajı olsa da, tanıdık yüzler tanıdık olmayan yüzlere göre daha fazla soyut bilgiyi de aktif hale getirdiğinden, somut bilgilerin (örneğin, görev belli bir görüntünün hatırlanması olduğunda) daha az derinlemesine işlenmesine sebep olmuştur (Armann, Jenkins, Burton, 2016: 571-580). Bir diğer ifadeyle bu çalışmada, katılımcılara tanıdık bir yüzün farklı görünüşlerinin sunulması hangi görünümünün daha önce sunulduğuna dair karar vermeyi zorlaştırmıştır. Ancak katılımcılar tanıdık olmayan bir yüze ait belli bir görüntünün daha önce sunulup sunulmadığına dair karar vermede zorlanmamıştır. Bu bulgular tanıdık görünen bir yüz için çevresel detayların doğru kodlanmasında ve tanınmasında (örneğin, kaynak belleği görevinde) bozulmalara sebep olabileceği çıkarımı yapılabilir. Özetle, bir kişinin tanıdık/aşına olarak algılanmasının o kişiyle ilgili anlamsal bilgileri de aktif hale getirdiği ancak bu durum bir yandan bu bilgilerle birleşen kişileri tanımayı kolaylaştırırken bir diğer yandan ikincil bilgilerin doğru kodlanmasına zarar veriyor gibi görünmektedir. Ancak tanıdık/aşına uyararların kaynak belleği performansı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar çelişkili sonuçlar sunmaktadır.

Çalışmalar aşına olunan/tanıdık bilgiler (Poppenk, vd., 2010: 4707-16; Poppenk, Köhler, Moscovitch, 2010: 1321-30; Poppenk, Norman, 2012: 3015-26) ve yüzler için aşına olunmayan/tanıdık olmayan uyararlara göre kaynak belleği performansının daha iyi olduğunu göstermiştir (El Haj, Omigie, Samson, 2015: 337-44; Ong, Chan, 2019: 1-14). Ancak bir çalışmada maddenin aşinalığının/tanıdıklığının artırılmasının (tekrarlı sunum ile) kaynak belleği performansını olumsuz etkilediği gösterilmiştir (Kim, vd.,

2012: 889-901). H. Lee, Kim ve Yi (2020: 539-48) literatürdeki bu tutarsız sonuçların maddelerin deney öncesi aşinalığıyla/tanıdıklığıyla açıklanabileceğini önermiştir. Literatürdeki çalışmaların bir kısmında deney öncesi katılımcılara tamamen yeni gelen maddelerin (örneğin, aşına olunmayan fotoğraflar ve yabancı atasözleri gibi) sunumu yapılmışken (Poppenk, vd., 2010: 4707-16; Poppenk, Köhler, Moscovitch, 2010: 1321-30; Poppenk, Norman, 2012: 3015-26); bir çalışmada deney öncesinde katılımcıların gündelik hayatta aşına/tanıdık oldukları nesnelere kullanılmıştır (Kim, vd., 2012: 889-901). Belirtilen bu çalışmaların yöntemleri benzerdir. Katılımcılar uyaranları ya tekrarlı ya tekrarsız olarak görmüşlerdir. Daha sonra aynı uyaranlar bir kaynak bilgisiyle (örneğin, yeri ya da yapılan görev ile) eşleştirilir. Kaynak belleği görevinde uyaranlar sunularak kaynak bilgisi istenir. H. Lee, Kim ve Yi (2020: 539-48) yaptıkları çalışmada eğer uyaranlar deney öncesinde katılımcılar için aşinalık/tanıdıklık uyandırıyorlarsa (örneğin, ünlü yüzler ya da kelimeler gibi) aşinalık/tanıdıklık uyandırmayan (örneğin, ünlü olmayan yüzler, sahte kelimeler-*pseudowords*-yani, gerçek bir kelimeye benzeyen ama aslında dilde mevcut olmayan bir harf dizisinden oluşan kelimeler gibi) uyaranlara göre uyaranların tekrarlı olarak gösterimi kaynak belleği performansını olumsuz etkilemektedir. O halde Armann, Jenkins ve Burton (2016: 571-580) çalışmasında da benzeri bir etki söz konusu olabilir. Bu çalışmada ünlü yüzler katılımcıların deney öncesi aşına/tanıdık oldukları yüzlerdir ve bu yüzlerin farklı açısalları tekrarlı şekilde sunulduğundan kaynak belleği performansını olumsuz etkilemiştir. Özetle, bir uyaranın deney öncesi katılımcılar için aşına/tanıdık gelmesi ve tekrarlı sunumu kaynak belleğini olumsuz etkilerken; uyaranların salt aşinalığı/tanıdıklığı kaynak belleği performansını olumlu etkiler. Aşinalık/tanıdıklık açısından insanların önceki deneyimlerinin özellikle bellek başta olmak üzere öğrenme ve algı üzerinde önemli etkileri olabileceği görülmektedir. Nitekim bir çalışmada kaynak belleğinin tanıdık yüzler için (örneğin, ünlü yüzler için) tanıdık olmayan yüzlere göre daha iyi olduğu gösterilmiştir (El Haj, Omigie, Samson, 2015: 337-44). Kaynak belleğinde aşinalığın/tanıdıklığın olumlu etkisinde dikkatin önemli etkisi olduğu vurgulanmaktadır (El Haj, Omigie, Samson, 2015: 343). Örneğin, yeni bir uyaranla kıyaslandığında tanıdık bir uyaran için harcanacak dikkat kaynağı daha azdır ve bu sebeple dikkat daha çok bağlamsal bilgiye yöneldiğinden bağlama ilişkin bilginin daha iyi hatırlanmasına sebep olmaktadır (El Haj, Omigie, Samson, 2015: 343).

Sadece bir çalışmada parasal bir kazancın olduğu ekonomik bir oyun ile katılımcıların kendi ırkından olan yüzler için bellek yanlılığı gösterip göstermedikleri incelenmiştir (Oda, Nakajima, 2010: 118-22). Çalışmada katılımcılar yaptıkları yatırımlarda partnerlerinin ırklarından etkilenmemiştir (Oda, Nakajima, 2010: 121). Her ne kadar çalışmada doğrudan ölçülen bir tanıma belleği görevi olmasa da, araştırmacılar ırkın bu ekonomi oyununda güveni belirlemediği ve dolayısıyla bellek yanlılığını da yansıtmadığı yorumunu yapmışlardır (Oda, Nakajima, 2010: 121). Ancak katılımcıların bilinçli bir farkındalıkla yatırım kararlarını vermeleri kalıp yargıların ortaya çıkmasını engellemiş olabilir. Kalıp yargıları ya da önyargıyı destekleyen koşulların oluşması gerekebilir. Sosyal davranışların genellikle örtük veya bilinç dışı çalışması sebebiyle kalıp yargısal ya da önyargıyı gösteren davranışların da yöntemsel olarak daha dolaylı ölçülmesi gerektiği bildirilmiştir (Greenwald, Banaji, 1995: 4-27). Ayrıca literatürde bir çalışmada tanıma belleğinde tanıdıklık/aşinalığın olumlu etkisinin tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzler için de geçerli olduğu gösterilmiştir (Tomita, vd., 2014: 24-32). Başka bir çalışmada ise sosyal işbirliği oyununda tanıdık yüzlere benzeyen (katılımcıların kendi yüzlerine benzeyen) yeni yüzlerin (*self-morphed faces*) hilekâr veya işbirlikçi davranışları için tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağı tahmin etme performansı incelenmiştir (Giang, Bell ve Buchner, 2012: 1-11). Ancak biçimlendirilen yüzler (*morphed faces*) her ne kadar tanıdık kişilerle (örneğin, arkadaş ya da katılımcının kendi yüzü gibi) fiziksel olarak benzerlikler gösterse de bir yabancı olarak sınıflandırılır (Chauhan, vd., 2020: 11). Daha detaylı olarak, bu çalışmada tanıdık kişilerin fiziksel görünüşleriyle yabancı kişilerin fiziksel görünüşleri belirli oranlarda yeniden biçimlendirilerek yeni hedef yüzler oluşturulur ve bu hedef yüzler hakkında katılımcılardan kategorik kimlik tanıma kararları vermeleri istenmiştir (Chauhan, vd., 2020: 1-15). Bu çalışmada hedef yüzler %10 ile %90 arasında (%10 oranında artacak şekilde) 9 farklı oranda tanıdık olan (arkadaş ve katılımcının kendi yüzü) ve tanıdık olmayan yüzlerden oluşarak biçimlendirilmiştir. Örneğin bir hedef yüz %10 oranında katılımcının arkadaşına benziyorsa kalan %90 oranında bir yabancının yüzüne benzemektedir. Çalışmanın sonunda hedef yüzlerin biçimlenme oranı %40 veya %50 oranında tanıdık kişilere (katılımcının kendi yüzüne ya da arkadaşının yüzüne) benzemesi durumunda katılımcıların hedef yüzle ilgili daha az tanıdık bir kimlikte olduğu kararı verdikleri gösterilmiştir. Giang, Bell ve Buchner (2012: 1-11)'in yaptığı çalışmada hedef

yüzler katılımcıların yüzlerine %40 oranında benzetilerek biçimlendirilmiştir. Her ne kadar kişinin kendi yüzü son derece tanıdık bir uyaran olsa da, hedef yüz katılımcının kendi yüzüne %40 ve yabancı bir yüze %60 oranında benzediğinde katılımcılar tarafından tanıdık olmayan bir kişi olarak kategorize edilmektedir (Chauhan, vd., 2020: 1-15). Bir yüzün tanıdık görünümünün sosyal etkileşimlerde tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağı tahmin etme performansı üzerindeki etkisini incelerken katılımcıya benzeyen biçimlenmiş yüzler (*self-morphed faces*) yerine, diğer çalışmalarda (örneğin, Strom, vd., 2008: 1-51) kullanıldığı gibi katılımcının ırkına benzerliği yönünden ön değerlendirmesi yapılmış yüzler kullanılabilir.

SOSYAL ETKİLEŞİMLERDE KAYNAK BELLEĞİ

1. SOSYAL ETKİLEŞİMLERDE İZLENİMİN KAYNAK BELLEĞİ ÜZERİNE ETKİSİ

Sosyal etkileşimlerde, bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi, yüzlerin görünümünden elde edilen ipuçlarının sıklıkla kararlar üzerinde etkili olduğu gösterilmiştir. Yüzlerin görünümünden elde edilen ipuçları sosyal etkileşimler sonunda kişileri nasıl hatırlıyor olduğumuzu da etkiliyor olabilir. Örneğin, katılımcılar bir hafta önce gördükleri güvenilir ve güvenilmez görünen yüzlerden, güvenilmez onları 350-550 ms gibi oldukça kısa bir sürede daha iyi tanımaktadır (Weymar, vd., 2019: 1-8). Ancak sosyal etkileşimlerde bir kişiyle ilgili edindiğimiz izlenim, çıkarım ya da beklenti her zaman karşılanmayabilir. Böylesi bir durumda o kişiyi daha önce görmüş olup olmadığımıza dair bilgi, çoğu zaman başarılı etkileşimler için yetersiz kalacaktır. Başka bir ifadeyle izlenim, çıkarım ya da beklentiler karşılanmadığında iyi bir içerik belleğine (örneğin, o kişiyi daha önce görüp görmediğimiz bilgisine) sahip olsanız da bu durum başarılı bir sosyal etkileşimi garantilemez. Bu sebeple oluşan izlenim, çıkarım ya da beklentiler karşılanmadığında bu kişilere ilişkin beklentileri yeniden düzenlemek, bu kişilerden uzak durmak ya da onları cezalandırmak için hangi yüzün hangi davranışla eşleştiğini iyi hatırlamak (yani iyi bir kaynak belleği performansı) gerekmektedir. Bu sebeple bu bölümde özellikle yüzlerin görünümünden elde edilen ipuçlarının kaynak belleği üzerindeki etkisi detaylı olarak incelenecektir.

Yapılan bir çalışmada yüzden elde edilen ipuçlarının (muhabirlerin güvenilir ya da güvenilmez görünen yüzleri) kaynak izleme sürecini etkilediği ve verilen kararlarda ipucuna göre bir yanlılık (örneğin, güvenilir görünen muhabirlerin sunduğu haber başlıklarının daha doğru olduğunu düşünme yanlılığı) yarattığı bulunmuştur (Nash, Bryer, Schlaghecken, 2010: 451-57). Bir başka deyişle yüzün görünümünden örtük olarak elde edilen kalıp yargısal ipuçların, sezgisel yargılara sebep olduğu ve bu durumun kaynak izleme kararlarının daha yanlı olmasına sebep olduğu gösterilmiştir (Nash, Bryer, Schlaghecken, 2010: 457). Benzeri şekilde başka çalışmalar da katılımcıların, kaynak

izleme görevinde verdikleri cevapların kişilerin dış görünüşlerinden elde ettikleri kalıp yargılardan etkilendiğini göstermiştir (Cassidy, Zebrowitz, Gutchess, 2012: 1214-24; Kleider, Cavrak, Knuycky, 2012: 1200-1213; Cassidy, Gutchess, 2015: 1039-55; Kuhlmann, vd., 2016: 875-89). İnsanların yaptıkları sınıflandırmalar her ne kadar çoğu zaman yanlış ve bir yanlılığa işaret etse de, kişilerin yüzlerinden elde ettikleri ipuçları otomatik ve tepkisel olarak kullanılmaktadır (Kleider, Cavrak, Knuycky, 2012: 1200-1213). Örneğin, katılımcıların iyi bir bellek gücüne sahip olmadıklarında kaynak belleği testinde bir kişinin suça bulaşıp bulaşmadığı hakkındaki değerlendirmeyi o kişinin yüzünden elde edilen ipuçlarına dayandırdığı gösterilmiştir (Kleider, Cavrak, Knuycky, 2012: 1200-1213). Benzeri bir durum katılımcılardan bir ifadeyi kimin söylediğine dair bir değerlendirme yapılması istendiğinde de görülmektedir. Katılımcıların o ifadenin hangi yaş grubuna ait olabileceğine dair kalıp yargılarını kullanarak kaynak izleme görevinde cevaplar verdiği bulunmuştur (Kuhlmann, vd., 2016: 875-89). Ancak hem yaşlı hem de genç katılımcılarda kaynak belleği performansı iyi olduğunda kalıp yargıların kaynak izleme üzerindeki etkisi ortadan kalkmaktadır (Kuhlmann, vd., 2016: 875-89). Çalışmaların da gösterdiği gibi kişinin yüz görünümünden elde edilen çıkarım ya da beklentilerin kaynak izleme üzerindeki etkisi kodlama ya da geri getirme süreçleri zayıf olduğunda, daha güçlü cevap yanlılıklarına sebep olabilmektedir.

Bayen ve arkadaşları (2000: 482) bu çalışmaların bulgularını sunduğu bir hipotezle açıklamaktadır. Bu hipotezde bir şemayı tetikleyen uyarının, test aşamasında sağlam bir bellek iziyle hatırlanmasa da, o şemanın hatırlamayı etkileyerek bir tahmine sebep olabileceğini bildirmiştir. Bu hipotez, hatırlanması gereken kaynak bilgisi hatırlanamadığında, şemalara bağlı olarak tahmin yürütülebileceğini söylemektedir. Örneğin, bir çalışmada da katılımcıların bellek izleri zayıf olduklarında, şema ile uyumlu tahmin yanlılıkları gösterdikleri bulunmuştur (Küppers ve Bayen 2014). Şematik bilginin etkili olduğu kaynağı izleme durumları, bir kaynak yanlılığının göstergesidir (Spaniol, Bayen, 2002: 632). Spaniol ve Bayen (2002: 634) kaynak izleme görevlerinde görülen kaynak yanlılığının “olasılık eşleşmesine (*probability matching*)” bağlı olduğunu bildirmiştir. Katılımcılar test aşamasında karşılaştıkları iki ya da daha fazla kaynak seçeneği arasından, önceki bilgilerine dayanarak gerçekleşmesi daha olası olan seçeneği seçerek o kaynak bilgisi yönünde bir yanlılık gösterirler. Bu davranış, kaynak izleme multinomial modelde 0.5 (ya da yakın bir değerle) değerindeki g (tahmin etme)

parametresiyle ifade edilir (Spaniol, Bayen, 2002: 634). Bellek izi zayıf olduğunda, kaynak yanlılığı ortaya çıkar ve kaynak bilgisinin kararı verilirken önceki bilgilerin olasılığı etkili olur (Spaniol, Bayen, 2002: 635). Bu durum insanların kişilerle ilgili bellek izleri zayıf olduklarında aslında gerçekte olmadıkları gibi (hatalı) hatırlanmalarına sebep olması olası görünmektedir.

Yüzlerden elde edilen ipuçlarına dayanan beklentilerin kaynak izleme yanlılığına sebep olduğu açıktır. Ancak beklentinin değerlendirilen kişilerce karşılanması ya da ihlal edilmesi durumunda kaynak belleği performansı değişebilmektedir. Çalışmalar yüzün görünümünün uyandırdığı beklentiyle tutarlı olmayan davranış tanımlarına ilişkin kaynak belleği avantajı olduğunu göstermiştir (Bell, Mieth, Buchner, 2015: 456-72; Greenstein, Franklin, Klug, 2016: 150-58; Hechler, Neyer, Kessler, 2016: 1-13; Cassidy, 2020: 642-54). Örneğin, kodlama aşamasında tiksindirici görünen bir yüzün olumlu bir davranış (örneğin, Bu A. N. İyi bir mizah anlayışı var ve genellikle insanları neşelendirir.) ile eşleştiği görülürse, bu kişilerin davranışlarının hatırlanması, yani kaynak belleği performansı, güçlenmektedir (Bell, Mieth, Buchner, 2015: 463). Benzeri şekilde, zeki görünen bir kişinin zeki olmayan davranış tanımlarıyla (örneğin, Bu G. W. Uzun zamandır okurken cümleleri anlamakta güçlük çekiyor.) eşleşmesinde ya da tam tersinde (Bell, Mieth, Buchner, 2015: 466); çifti görünümünde bir kişinin avukat mesleği davranışlarıyla (örneğin, Bu F. R. Müvekkilleri ile tanışırken her zaman takım elbise giyer.) eşleşmesinde ya da tam tersinde (Bell, Mieth, Buchner, 2015: 467) uyumsuzluğun kaynak belleği performansı üzerinde olumlu etkileri olduğu bulunmuştur.

Ancak literatürde tutarlı sonuçların olmadığı görülmektedir. Örneğin, bir çalışmada katılımcılar kodlama görevinde baskın (örneğin, “Pusulayı kırıldığında grubu kuzeye götürdü”) ya da uysal (örneğin, “Herkes hangi filmi izlemek istediklerini sordu”) kişilik özelliklerini anlatan davranış tanımlarıyla eşleşen bebek yüzlü (*babyfaced*) yüzler görmüşlerdir ve test aşamasında katılımcılardan sunulan iki yüzden hangisinin daha baskın ya da uysal davrandığını hatırlamaları istenmiştir (Cassidy, Zebrowitz, Gutchess, 2012: 1218-19). Katılımcıların gösterilen yüzlerin hangisinin daha baskın ya da uysal olduğuna dair kaynak belleği performansları kodlama aşamasında bebek yüzlülük görünümüyle eşleşen davranışların uyumluluğundan ve çeldirici yüzlerin bebekyüzlü bir görünüme sahip olup olmamalarından etkilenmiştir (Cassidy, Zebrowitz, Gutchess, 2012:

1220). Bir diğ er ifadeyle katılımcılar yüzün görünümü ve davranışı uyumlu olduğ unda ve ç eldirici yüzler hedef yüzle uyumlu olduğ unda daha iyi bir kaynak belleği performansı göstermektedir. Hedef yüzlerin görünümü ve davranışlarının uyumlu olması kaynak belleği performansını olumlu yönde etkilemektedir. Üstelik yapılan ikinci deneyde görev zorlaştırıldığında uyumluluk etkisinin kaynak belleği performansı üzerindeki olumlu etkisi güçlenmiştir (Cassidy, Zebrowitz, Gutchess, 2012: 1222-23). Benzeri şekilde Cassidy ve Gutchess (2015: 1044) yaptığı çalışmanın birinci deneyinde güvenilir görünen bir yüzün kodlama aşamasında olumlu bir davranışla (örneğin, Bu kişi hayvanlarla ilgilenir.) eşleşmesini olumsuz bir davranışla (örneğin, Bu kişi insanları rahatsız eder.) eşleşmesine göre daha çok hatırlamışlardır. Bu çalışmada güvenilir ya da nötr görünüme sahip yüzlerin davranış eşleşmelerini (örneğin, olumlu ve olumsuz davranış eşleşmelerini) doğru hatırlamada istatistiksel bir fark görülmemiştir. Başka bir çalışmada ise gülen yüzlerin sunulan bağlamları (mutlu ya da korkulu arkaplan sahneler) yüzle uyumlu olsa da olmasa da bir fark göstermediğini ancak gülen yüzlerin sunuldukları bağlamlarının hatırlanmasını (yani kaynak belleğini) geliştirdiği gösterilmiştir (Righi, vd., 2015: 4).

Çalışmalardaki bu tutarsız bulgular uyaranların duygu değ erlikleri (*valence*) değ işimlenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Uyaranlarla ilgili beklentinin olumlu ya da olumsuz olmasının önemli olduğ u görülmektedir (Kroneisen, Woehe, Rausch, 2015: 179-89). Kaynak belleğinin tutarsız bilgide ve olumlu beklenti ihlali için iyi olduğ u diğ er çalışmaların bulgularıyla da desteklenmektedir (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b: 1512-29; Kroneisen, Bell, 2013: 167-81; Suzuki, Honma, Suga, 2013: 1901-13; Cassidy, 2020: 642-54). Ancak tam tersine başka bir çalışmada (Kroneisen, Woehe, Rausch, 2015: 179-89) bir grup katılımcının saldırgan (olumsuz) bireyler göreceğini sanarak olumsuz beklenti oluşturmaları sağlanmıştır ve karşılaştıkları kişiler olumlu davranışlar sergilediğinde (örneğin, S.H. bir kaza nedeniyle engellidir. Her öğ len, o ve diğ er yardımseverler evsizlere lezzetli yemekler hazırlar), olumsuz davranışlar sergilemesine (örneğin, Q.P. fanatik bir futbol hayranıdır. Diğ er futbol taraftarlarıyla bir kavga kışkırtmak için sık sık arkadaşlarıyla buluşur) göre daha iyi bir kaynak belleği performansı göstermişlerdir. Olumsuz beklenti ihlalinin iyi bir kaynak belleği performansı oluşturması başka çalışmalarda da gösterilmiştir (Bell, Mieth, Buchner, 2015: 456-72; Greenstein, Franklin, Klug, 2016: 150-58; Hechler, Neyer, Kessler, 2016:

1-13). Bir diğerk ifadeyle, güvenilirmez bir kişiden işbirlikçi olması beklenmez ancak işbirlikçi davranırsa bu kişiye ilişkin kaynak belleği daha iyidir. Ancak yakın bir zamanda yayımlanan bir çalışmada güvenilirmez görünen yüzler için kaynak belleğinde beklentiyle uyumluluğun; sadece güvenilir görünen yüzler için kaynak belleğinde beklentiyle uyumlu olmamanın olumlu etkisi olduğu gösterilmiştir (Cassidy, 2020: 642-54). Bir diğerk ifadeyle güvenilirmez görünen bir kişinin hilekâr davrandığını hatırlama ve güvenilir görünen bir kişinin hilekâr davrandığın hatırlama için kaynak belleği performansı daha iyidir.

Çalışmalarda uyumsuzluğun (*incongruity*) ve uyumluluğun kaynak belleği üzerinde olumlu etkileri olduğuna ya da hiçbir etkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Benzeri şekilde literatürde olumlu beklenti ihlalinin mi yoksa olumsuz beklenti ihlalinin mi kaynak belleği avantajı yarattığı konusunda çelişkili sonuçlar bulunmaktadır. Çalışmaların farklı uyaranları farklı bağlamalarda kullanması farklı sonuçların sebebi olabilir. Örneğin, bazı çalışmalarda beklenti ihlalinin kaynak belleği üzerindeki etkisi iç-grup ve diş grup üyeleri kullanılarak doğası gereği olumlu ya da olumsuz beklenti oluşturması beklenen uyaranlar kullanılmıştır (Greenstein, Franklin, Klug, 2016: 150-58; Hechler, Neyer, Kessler, 2016: 1-13). Bazı çalışmalarda yüzün görünümüyle beklenti oluşumu sağlanıp beklenti ihlalinin kaynak belleği üzerindeki etkisi incelenmiştir (Bell, Mieth, Buchner, 2015: 456-72). Bunun yanında deneylerde uyaranların katılımcılarda beklenti oluşturacak şekilde tasarlanmasđ gerekir. Örneğin, bir çalışmada kişilerin davranışlarını anlatan gazete başlıklarının hemen altında kişilerin fotoğrafları sunulmuştur (Matarozzi, Todorov, Codispoti, 2015: 308-17). Böyle bir durumda katılımcıların yüzlerden elde ettikleri ipuçlarıyla beklenti oluşurmaları gazete maņsetleriyle önlenmiş ve sonucunda beklentiyle uyumlu bilgi veya uyumsuz bilgi için bellek avantajđ görülememiştir. Dolayısıyla deney tasarımlarının da beklenti oluşturacak şekilde tasarlanmasđ önemlidir. Bu ve benzeri yöntemsel farklılıklar genel bir değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir.

Bunun yanında çalışmalardaki bu tutarsızlığı açıklamaya yönelik literatürde iki önemli açıklama bulunmaktadır. İlki, kaynak belleği avantajının oluşabilmesinde beklenti düzeyinin önemli olduğuyla ilgilidir (Küppers, Bayen, 2014a: 2042-59). Uyaranlarla ilgili beklenti düzeyini belirleyen muhtemelen uyaranların katılımcılarla ne kadar ilişkili

olduğu olabilir. Örneğin, Kroneisen (2018: 1134) eğer davranış tanımları katılımcılarla düşük ilişkiliyse, güvenilir yüzler için (örneğin, “W.W. yoksun bir bölgede eczacıdır. Gerekli ilaçları masrafları kendisine ait olmak üzere sakinlere dağıtır”) hilekâr yüzlere (örneğin, “P.W. hemşiredir. Çoğunlukla demanslı hastalarının tatlılarını çalar ve çoktan yediklerini iddia eder”) göre daha iyi bir kaynak belleği performansı gösterildiğini bulmuştur. Bunun yanında nötr davranış tanımlarına kıyasla, katılımcılarla daha çok ilişkili olabilecek davranışlarla eşleşen hilekârlar (örneğin, F.A., sınava yoğun hazırlık döneminde sabahın erken saatlerinde kütüphanede bir yer kapar, ama çalışmak için 3 saat sonra gelir) ve ilişki olma durumu düşük güvenirlere (örneğin, W.S. çocukları eğlendirmek için ayda iki kez bir çocuk evinde gitar çalıyor) için kaynak belleği avantajı olduğu bildirilmiştir (Kroneisen, 2018: 1134). Ancak bu çalışmada güvenilir yüzlerin davranışlarının katılımcılarla ilişkili olmasının (örneğin, “G.Z. haftada iki kez akademik olarak daha zayıf bir sınıf arkadaşıyla buluşur ve ona karmaşık ders materyalini ücretsiz olarak öğretir) ya da ilişkili olmamasının (örneğin, W.W. yoksun bir bölgede eczacıdır. Gerekli ilaçları masrafları kendisine ait olmak üzere sakinlere dağıtır) kaynak belleği performansı açısından bir farkının olmadığı gösterilmiştir. Benzeri şekilde katılımcılarla ilişkili davranış tanımları için güvenilir ve hilekâr yüzler arasında bir kaynak belleği avantajı bulunmamıştır. Ancak katılımcılarla ilişkisi düşük davranış tanımlarının güvenilir yüzler için hilekâr yüzlere göre daha iyi bir kaynak belleği avantajı gösterilmiştir.

İkinci açıklama da yapılan deneylerin sosyal etkileşim benzeri yarar ve zarar durumunu katılımcılarda ne kadar yaratabildiğidir. Bu başlık altında incelenen çalışmaların hepsinde katılımcılara bir yüz ve onun davranışları hakkında tanımlamalar sunulmuştur. Bu sebeple, bu çalışmaların bulgularının doğrudan sosyal etkileşimlere genellenip genellenemeyeceği açık değildir (Bell, Buchner, Musch, 2010: 262). Beklenti ihlalinin kaynak belleği üzerindeki etkisi katılımcıların oluşturdukları beklentilerden doğrudan olumsuz ya da olumlu sonuçlarla karşılaşmalarında daha açık görülebilir. Bu sebeple doğrudan sosyal etkileşimlerin kurulabildiği başka paradigmalarda da olumlu ve olumsuz beklenti koşullarında kaynak belleğinin nasıl değişeceğini incelemek önemlidir.

2. SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNLARINDA İZLENİMİN KAYNAK BELLEĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sosyal işbirliği oyunları katılımcıların hile ya da işbirliği durumlarından doğrudan kazanç ya da zarar elde ettikleri oyunlardır. Bir diğer ifadeyle katılımcılar oyunda sosyal etkileşim benzeri bir duruma doğrudan dahil olmaktadır. İnsanlar sosyal etkileşime katıldıklarında herhangi bir öğrenme stratejisinden bağımsız olarak partnerlerinin yüzlerinin ve ilişkili davranışlarını kendiliğinden kodlar ve gerektiğinde hatırlarlar (Bell, Buchner, Musch, 2010: 262). Gerçekçi bir sosyal etkileşim yaratabilmek için araştırmacılar sosyal işbirliği oyunu ya da bir diğer adıyla tutsak ikilemi oyunu kullanarak katılımcıların kaynak belleği performansını ölçmüştür. Bu oyunda katılımcılar sosyal etkileşimden kar ya da zarar elde etmektedir. Örneğin, Bell ve arkadaşlarının (2012: 1512-29) çalışmasında katılımcılara oyun başında bir bakiye verilmektedir. Bu bakiye üzerinden karşılaşacakları ortaklarla ortak bir şirket için yatırım yapmaları ve bakiyelerini arttırmaları istenir. Eğer karşılaşacakları ortak işbirlikçiye en az katılımcı kadar yatırım yaparken; ortak hilekârsa katılımcının yaptığı yatırım miktardan daha az ya da hiç yatırım yapmaz. Oyunda toplam yatırıma üçte bir oranında ödül verilmektedir. Oyun sonunda elde edilen yatırım miktarı ve getirisi ikiye bölünerek katılımcı ve karşılaştığı ortağın bakiyesine eklenir. Örneğin, bir katılımcıya oyun başında 500 puanlık bir başlangıç sermayesi verildiğini düşünelim. Oyunda katılımcılar yatırım yaparken 75 ya da 150 puanlık yatırım yapabilmektedir. Katılımcı 150 puanlık bir yatırım yaparsa ve karşılaştığı ortak da işbirlikçi çıkarsa en az katılımcı kadar yatırım yapar. Bu durumda toplam sermaye 300 puan olur ve sistem üçte bir oranında hediye (100 puan) sermayeye ekleyip (400 puan) ikiye böler (200 puan). Yani son durumda katılımcı ve ortağı 150 puanlık bir yatırıma karşılık 200 puanlık karşılıklı kazanç elde etmiş olur. Ancak katılımcı hilekâr bir ortak ile karşılaşmış olsaydı, ortağı hiç ya da az yatırım yapacaktır. Örneğin katılımcının 150 puanlık yatırımına karşılık, hiç yatırım yapmayacak bir ortak ile karşılaştığını düşünelim. Toplam sermaye (150 puan) üçte bir ödülüyle beraber (50 puan) 200 puan eder ve bu toplam puanın yarısı yatırımcıların hesabına geçer. Bir başka deyişle hilekâr ortak hiç yatırım yapmadan 100 puan kazanmış olur. Katılımcı da 150 puanlık yatırımına karşılık 100 puan alarak zarar eder. Oyun bittikten sonra test aşaması yönergelerle başlar. Bu aşamada katılımcıların oyunda karşılaştıkları yüzlere ek olarak yeni yüzler eklenir ve katılımcılara sunulur. Katılımcılardan bu yüzlerin eski mi yeni mi

olduğunu ayırt etmeleri istenir. Eski cevabını takiben katılımcılardan ortaklarının oyunda yaptığı yatırım stratejilerini düşünerek hilekâr mı yoksa güvenilir mi olduğu sorulur.

Suzuki ve Suga (2010: 224-29) yüzün fiziksel olarak görünümünün kaynak belleği üzerindeki etkisini sosyal etkileşim benzeri bir oyunda gösteren ilk çalışmadır. Bu çalışmada katılımcılar güvenilir bir yüz görünümüne sahip partnerlerin kötü davrandıklarını doğru hatırlamanın (yani iyi bir kaynak belleği performansı göstermenin), güvenilir görünmeyen partnerlerin kötü davrandıklarını doğru hatırlamaya göre daha iyi olduğunu göstermiştir. Benzeri şekilde, sosyal işbirliği oyununda, olumlu beklenti ihlali durumunun kaynak belleği avantajı yarattığı bulunmuştur (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b: 1512-29; Mieth, Bell, Buchner, 2016a: 1-14). Oyun öncesinde yüzleri daha beğenilir, gülümseyen (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b: 1512-29) ve güvenilir görünenlerin (Bell, vd., 2013: 984-95; Mieth, Bell, Buchner, 2016a: 1-14) işbirlikçi olacağı beklentisi taşıyan katılımcılar, beklentileriyle ters davranışlar ile karşılaştıklarında (örneğin, hilekârlık ile karşılaştıklarında ve maddi zarar gördüklerinde) bu davranışları daha iyi hatırlamaktadır. Ayrıca sosyal işbirliği oyunlarında, olumlu beklentinin ihlal edildiği durumlarda göreve bilişsel yük eklendiğinde kaynak belleği avantajı ortaya çıkmaktadır (Mieth, Bell, Buchner, 2016a: 1-14). Sosyal işbirliği oyununda kişilerce karşılanmayan olumlu beklentilerimiz o kişilere ilişkin zihnimize yer eden davranışsal detayların daha kalıcı olmasını sağlıyor gibi görünmektedir.

Ancak yapılan bir çalışmada katılımcılar kendilerine benzeyen yüzlerle (yeniden yapılandırılmış yüzlerle-*morped-faces*) sosyal işbirliği oyunu oynadıklarında her ne kadar kendilerine benzer olan yüzleri daha doğru tanıdırlarsa da, kaynak belleği performansı kendilerine benzeyen ya da benzemeyen yüzler için anlamlı bir fark göstermemiştir (Giang, Bell, Buchner, 2012: 5-7). Bu çalışmanın bulgularında katılımcılar hem kendilerine benzeyen yüzlere daha fazla yatırım yapmamışlardır hem de onları daha beğenilir olarak derecelendirmemiştir (Giang, Bell, Buchner, 2012: 5). Bu çalışmanın bulguları katılımcıların kendilerine benzeyen yüzlerle ilgili olumlu beklenti oluşturamadıklarını gösteriyor gibi görünmektedir. İşbirliği benzeri bir oyunda katılımcıların partnerleriyle özellikle yüksek miktarda maddi yatırım yapma kararı vermeleri kaynak belleği üzerinde oluşacak etkinin anlamlı olup olmamasını etkiliyor gibi görünmektedir. Bir diğer ifadeyle, yüksek miktarda maddi yatırım yapma isteği

katılımcıların partnerleri hakkında olumlu izlenim oluşturup oluşturmadıklarını gösteren önemli bir göstergedir.

Çalışmalar katılımcıların olumlu beklenti oluşturan (örneğin, gülümseyen, beğenilir ve güvenilir görünen) özelliklere sahip partnerleriyle daha çok parasal yatırım yaptıklarını göstermektedir (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b: 1512-29; Bell, vd., 2013: 984-95). Katılımcıların gülümseyen ortaklarla kızgın yüz ifadesine sahip ortaklara göre daha fazla işbirliği yapıldığına dair bir yanlılığın olduğu gösterilmiştir (Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20). Bulgular, yüzden elde edilen ipuçlarının olumlu bir beklentinin oluşmasını desteklediğinde, katılımcıların sosyal işbirliği oyunundaki işbirlikçi davranışlarını ve dolayısıyla kaynak belleği performansını yordayabileceğini göstermektedir. Nitekim aynı çalışmanın bulguları katılımcıların partnerlerinin gelecekteki davranışları hakkında beklenti oluşumları desteklendiğinde, işbirliği oyununda partnerlerin görünüşleriyle uygun olmayan davranışlar sergilemesinin sonraki oyunlarda katılımcıların bu davranışları hatırlamasını geliştirerek benzeri davranışlarla karşılık vermelerini sağlamıştır (Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20).

Sosyal işbirliği oyununda olumlu beklentinin ihlali durumu katılımcılar için önemli gibi görünmektedir. Örneğin, katılımcıların olumlu beklentilerini ihlal eden ortaklarla karşılaştıklarında (beğenilir, gülümseyen ve kadın hilekârlarla karşılaştıklarında) onları cezalandırmak için daha fazla para harcadıkları gösterilmiştir (Mieth, Bell, Buchner, 2016b: 263-77; Mieth, Buchner, Bell, 2017: 899-912). Bir önceki paragrafta da bahsedildiği gibi katılımcılar sosyal işbirliği oyununda olumlu beklenti yaratacak bir ortak ile karşılaştıklarında daha çok yatırım yapmaktadırlar (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b: 1512-29; Bell, vd., 2013: 984-95; Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11). Katılımcıların olumlu beklentileri partnerleri tarafından karşılanmadığında mevcut maddi kaynakların kaybını arttırmaktadır. Muhtemelen parasal kaybın büyüklüğü ve bunun yarattığı öfke, pişmanlık, üzüntü ve buna benzer olumsuz duygular sebebiyle kişileri ve onlara ilişkin davranışları daha iyi hatırlamamıza sebep olan bir motivasyon yaratıyor olabilir.

Katılımcılar oyunun maruz kalma aşamasında işbirlikçi olduklarını bildikleri partneriyle hilekâr partnerlerine göre daha çok işbirliği yapmışlardır (Schaper, Mieth, Bell, 2019: 11). Katılımcılar kaynaklarını arttırmak için kimin işbirlikçi davranacağını iyi hatırlamaları, yani iyi bir kaynak belleğin performansı göstermeleri gerekir. Bu çalışma

da kaynak belleğinin sosyal etkileşimlerde adaptif karar verme mekanizmasını yansıttığını göstermektedir. Katılımcıların gelecekteki davranışları öngörebilmek için sadece bu davranışları sadece partnelerine uygulamak için değil partnerlerinin arkadaşlarına uygulamak için de kullanabildikleri görülmektedir. Yapılan bir çalışmada (Martinez, vd., 2016: 1-14) katılımcılar yinelenen bir ekonomi oyununda partnerleri hakkında bilgi (işbirlikçi, hilekâr ya da kontrol) sahibi olduktan sonra eğer görev örtükse ve riskli bir karar verilecekse partnerleri hakkında öğrendikleri bilgileri partnerlerinin arkadaşları için de kullanmışlardır (eğer A kişisi işbirlikçiye, A'nın arkadaşına da işbirlikçi davranılmıştır). Ancak görev açık olduğunda bu yanlılık gösterilmemiştir (Martinez, vd., 2016: 1-14). Riskli sosyal etkileşimlerin davranışları örtük bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bunun yanında, yapılan bir çalışma katılımcılar partnerlerinin davranışını eğer bu davranışlar gelecekteki davranışlarını öngörmeye yardımcı olmuyorsa (örneğin, işbirlikçi davranan bir kişi, bir sonraki karşılaşmada hilekâr davranabiliyorsa ya da tam tersi), geçmişteki davranışının hilekâr ya da işbirlikçi olması bir fark göstermeksizin, bu davranışı hatırlayıp ona göre bir davranış gösterme yönünde bir çabalarının olmadığı görülmektedir (Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20). Winke ve Stevens (2017: 3), işbirliği yapma kararının partnerin gelecekte buna karşılık verip verme durumuna bağlı olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, bu düşüncesini şu örnekle açıklamıştır: “Bir havalimanında bir yabancının karşılığında içecek satın alma olasılığı memleketinizdeki bir arkadaşınızdan çok daha düşüktür.” O halde sadece davranışların gelecekteki davranışları öngörülemez kılması değil, yabancı bir kişi olması gibi, doğası itibariyle bazı kişilerin gelecekteki davranışlarının değerlendirilebilmesinin ya da olasılığının düşük olması da onların davranışlarına hatırlamaya ilişkin motivasyonu etkiliyor olabilir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE HİPOTEZLERİ

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kişilerle ilgili oluşturduğumuz izlenimler gündelik yaşamımızda verdiğimiz kararları ve hatta sonraki etkileşimlerimizi düzenlemesi açısından önemlidir. İzlenim, beklenti ya da çıkarımların davranışlarımız üzerindeki etkisi sadece yüz yüze etkileşimlerde değil, aynı zamanda sanal platformalara taşınan etkileşimler için de geçerlidir. Örneğin, yapılan bir çalışmada "Airbnb" gibi online bir platformda evlerini kiralayan kişilerin profil fotoğraflarının (her ne kadar çekici görünmek güvenilir görünmekten daha önemli gibi görünse de) yapılan tercihleri belirleyebileceği gösterilmiştir (Jaeger, vd., 2019: 1-10). Yüzlerin görünümünden elde edilen izlenim, beklenti ya da çıkarımların verilen kararlarda ya da tercihlerde yanlılıklar oluşturabildiği açıktır. Var olan yüzeysel ipuçlarının hızlı ve otomatik ortaya çıkabilen ve gerçek dünya yaşamında önemli etkileri olabilecek sonuçlara sebep olabilir. Genel bir ifadeyle online platformlarda veya yüzyüze etkileşimlerde oluşan izlenim, beklenti ya da çıkarımların verilen kararları ve sonraki etkileşimleri düzenlemek adına belleği etkileyen süreçler üzerindeki etkisini araştırmak insanın sosyal etkileşimlerindeki davranışlarını daha iyi anlamamız için önemlidir.

Bir yüzün fiziksel görünümü kalıp yargısal değerlendirmeleri aktif hale getirir. Bir kişiyle ilgili oluşan izlenimleri büyük ölçüde oluşan bu kalıp yargılar etkilemektedir. Bu sebeple yüzün fiziksel görünümünün sebep olabileceği kalıp yargısal değerlendirmelerin bilişsel süreçleri nasıl etkilediğini anlamak, oluşabilecek ön yargısal davranışları önleyebilmek için önemlidir. Örneğin bir çalışmada sağlık hizmeti çalışanlarının hastaların yüz görünümüne bağlı olarak sağlık bakım hizmetlerini daha önyargılı yapabileceklerini göstermiştir (Matarozzi, vd., 2017: 68-72). Ancak yine aynı çalışmada bu gibi önyargılı tutumların uzman ve henüz yeni çalışmaya başlamış sağlık hizmeti çalışanları arasında değişebileceği de gösterilmiştir (Matarozzi, vd., 2017: 68-72). Araştırmacılara göre ilk izlenim önyargılarının zamanla, etkileşim sayısının artmasıyla baskılanabilir ya da yok edilebilir. Bunun yanında bu gibi önyargıların hangi tutum ve

davranışlar üzerinde etkisinin olduğunun tespit edilmesinin önyargıları önlemeye dayalı çeşitli farkındalık çalışmalarına da rehberlik edebilir. Kalıp yargısal izlenimlerin sadece sağlık hizmetlerinde değil diğer önemli kararların verildiği alanlarda da, örneğin finansal borç vermek ya da finansal bir iş birlikteliği kurmak, eş seçimi ve hatta hukuksal cezaların verilmesini öngören, kritik ve yaygın sosyal etkilere sahiptir.

Adalet kritik kararların verildiği alanlardan biridir. Bir yüzün nasıl görüldüğünün o yüzü değerlendiren kişilerin önyargılarını ortaya çıkardığı gibi adalet sisteminde verilen infaz kararlarını da etkilediği gösterilmiştir (Wilson, Rule, 2015: 1325-31). Hukuksal ceza kararlarını etkileyen ve tamamen bellek süreçlerine dayanan bir diğer önemli konu görgü tanıklığıdır. Hukuksal süreçler içerisinde belki de bellek süreçlerinin en aktif olduğu konulardan biridir. Doğru bir tanınmanın gerçekleşebilmesi özellikle görgü tanıklığı konusu için önemlidir. Bu sebeple temel bellek mekanizmaları hakkında anlayışımızın gelişmesi görgü tanıklığını açıklamaya yardımcı olacaktır. Örneğin, yeterli delilleri sağlayabilmek için suç işlediği konusunda şüphelerin olduğu kişilerle ilgili görgü tanıklığına sıklıkla başvurulur. Ancak görgü tanıklığı yapan kişiler sıklıkla hata yapabilmektedir (Safer, vd., 2016). Görgü tanıklığına başvuru olan kişiler olay ya da durumla ilgili detayları yeniden hatırlaması istendiğinde bilinçdışı olarak belleği yeniden yaparlar (Wise, Fishman, Safer, 2009: 435-513). Eğer istenen detaylar zihinde derinlemesine işlenmediyse ya da bir diğer ifadeyle bilgilerle ilgili sağlam bir kayıt yapılmadıysa bellek süreçleri şemalar, inançlar, beklentiler, duygular ve kalıp yargılarından etkilenerek yeniden yapılabilir. Örneğin, katılımcıların iyi bir bellek gücüne sahip olmadıklarında kaynak belleği testinde bir kişinin suça bulaşıp bulaşmadığı hakkındaki değerlendirmeyi o kişinin yüzünden elde edilen ipuçlarına dayandırdığı gösterilmiştir (Kleider, Cavrak, Knuycky, 2012: 1200-1213). Bellek gücünün yetersizliğinin yanında benzerlik de kişileri doğru ayırt etmeyi zorlaştıran bir diğer unsurdur ve ön yargısal olan hatalı tanımların ortaya çıkmasına sebep olur. Örneğin, bir kişinin diğer bir kişiye benzer olması hatalı bir tanıma sebep olabilir (Kleider, Goldinger, 2006: 259). Nitekim Gawronski ve Quinn (2013: 120-25) bir kişinin bilinen diğerine benzer olmasının iki önemli sonucu olabileceğini söyler. Olumlu özelliklerle ilişkilendirilen birine benzemek belki de o kişi için avantaj yaratabilir. Ancak olumsuz özelliklerle ilişkilendirilen birine benzemek “sadece ilişkilendirme yoluyla suçlu (*guilty-by-mere-association*)” etkisinin ortaya çıkmasına sebep olabilir (Gawronski, Quinn,

2013: 120-25). Genel olarak insanların kişilerle ilgili bellek izleri zayıf olduklarında ya da o kişileri diğerlerinden ayırt etmelerini zorlaştıran koşulların olması aslında insanların gerçekte olmadıkları gibi (hatalı) hatırlanmalarına sebep olabilmektedir.

Gündelik yaşamda kişilerle ilgili oluşturduğumuz izlenimlerin bilişsel süreçler üzerinde etkili olduğu bir diğer önemli alan da sosyal etkileşimlerdir. Olivola, Funk ve Todorov (2014: 566)'un derleme çalışmalarında vurguladığı gibi başarılı bireyler ve refaha kavuşmuş toplumlar olabilmemiz için önemli sosyal etkileşimlerde (örneğin, güvенеceğimiz insanları ve liderleri seçerken ya da finansal ilişkilerde) akıllıca sosyal kararlar alma becerimizin gelişmiş olması gerekir. Ancak sosyal kararlar alırken çoğu zaman örtük süreçlerden etkilenir ve bu durumun bir takım sosyal etkileri olduğu göz ardı edilmemelidir. Örneğin, finansal ilişkilerde bir kişinin güvenilir olup olmama kararını yüzünden elde ettiğimiz ipuçlarına dayandırmamız çoğu zaman risklidir. Bir çalışmada katılımcıların eğer bir yüz güvenilir görünüyorsa o yüzlerin daha iyi insanlar olduğu yönünde bir eğilimin içerisinde oldukları gösterilmiştir (Suzuki, 2016: 573–583). Bu durum Suzuki (2016: 579-81)'nin de vurguladığı gibi çoğu zaman tekrarlı bir şekilde dolandırılma riski doğurabilir. Dolayısıyla zarardan kaçınmak ya da olası faydadan yararlanmak için doğru bir hatırlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Giriş bölümünde incelendiği gibi bir kişinin yüzüne bakıldığında o kişinin güvenilir olduğuna dair değerlendirme yapılabilmesi için değerlendiren kişi ile benzer fiziksel ya da karakteristik özelliklere sahip olmanın ya da benzer sosyal kategorilerde yer almanın da etkili olabileceği görülmektedir. Benzerlik algısı da beraberinde tanıdıklık/aşinalık algısını getirir. Bir objenin ya da yüzün aşına/tanidik gelmesinin o uyarana verilen tepkileri düzenlediği bilinmektedir. Bir uyarana aşına olmanın belli bir uyarana verilen tepkileri öngörmesinin ötesinde psikolojik ve sosyal sonuçlarının önemsenmesi gerektiği bildirilmiştir (Zebrowitz, Zhang, 2012: 347). Örneğin iç grup üyesi kişiler dış grup üyesi kişilere göre daha aşına/tanidik görünmektedir. Kleisner, Pokorný ve Saribay (2019: 133) dış grup üyesi bir kişinin iç grup standartlarına yaklaşmasının kültürlerarası ilişkilerde önemli roller oynayabileceğini söylemektedir. Örneğin, “ikili iş değiş tokuşlarında, öğrenci değişimlerinde ve hatta savaş çatışmalarında (Kleisner, Pokorný, Saribay, 2019: 133)” kişilerin görünümünün iç gruba yaklaşması (onların daha güvenilir görünmesine sebep olarak) ya da uzaklaşması (onların daha

güvenilmez görünmesine sebep olarak) muhtemelen o kişilerle ilgili izlenimlerimizin ya da tepkilerimizin olumlu ya da olumsuz olmasına sebep olabilir. Dolayısıyla bir uyarının aşına/tanıdık görünmesi, güvenilirlik değerlendirmelerini etkileyerek sosyal etkileşimlerin (örneğin, finansal ilişkileri) öngörülebilmesini sağlıyor olabilir.

2. ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ

İşbirliği her zaman tekrar buluşma olasılığının bulunduğu ve yakın ilişkilerin kurulduğu kişilerle yapılmamaktadır. İşbirliği endüstriyel toplumlarda tekrar karşılaşma olasılığının bulunmadığı ve tamamen yabancı insanlar arasında da görülmektedir (Smaldino, 2019: 109; Melis, Semmann, 2010: 2663; Rand, Nowak, 2013: 420). Tek seferlik işbirliği oyunlarında katılımcıların partnerinin nasıl davranacağına ilişkin beklentiye dayalı bir düşünce sistemiyle yanıtlar verdiği iddia edilmiştir (Hayashi, vd., 1999: 28-29). Benzeri şekilde hedef-beklenti teorisinde (Pruitt, Kimmel, 1977: 375) işbirliğinin oluşabilmesi için partnerin işbirlikçi davranacağı beklentisinin olması gerektiği bildirilmiştir (Pruitt, Kimmel, 1977: 375). O halde işbirliği oluşabilmesi için bu beklentiyi neyin şekillendirdiği önemlidir.

İşbirliği beklentisinin oluşabilmesini destekleyen en önemli faktörlerden biri güven duymadır. Lewicki ve Brinsfield (2011: 110-35) sosyal ilişkilerde bir birey ile ilgili çıkarımda bulunurken, daha önce oluşturulmuş güven ya da güvensizlik kalıp yargılarını temsil eden özellikler veya nitelikler arandığını ve bu yargıların sosyal ilişkileri şekillendirdiğini iddia etmiştir. Nitekim özellikle ekonomik etkileşimler için bir yüzün nasıl görüldüğünün önemli olduğu söylenebilir. Örneğin, pek çok çalışmada güvenilir görünen bir yüzle daha fazla yatırım yapıldığı gösterilmiştir (Rezlescu, vd., 2012: 1-6; Li, vd., 2017: 60-65; van 't Wout, Sanfey, 2008: 796-803; Bailey, vd., 2016: 1017-26). Partnerin yüzünün güvenilir görünmesi kişilerle ilgili erişilebilecek bilgiler kısıtlı olduğunda (Oosterhof, Todorov, 2008: 11089-90; Todorov, 2008: 208-24) ve doğrudan deneyime kıyasla daha etkili olduğu görülmektedir (Yu, Saleem, Gonzalez, 2014: 16-29; van 't Wout, Sanfey, 2008: 796-803). Bir yüzün güvenilir görünmesinin verilen kararlarda güçlü bir belirleyici olduğu görülmektedir. Bu sebeple bir kişinin güvenilir görünmesini neyin sağladığı önemlidir.

Bir kişinin tanıdık/aşına görünmesi o kişiyle ilgili güvenilir olduğuna dair çıkarımlar yapılmasını sağlayan önemli adaylardan biridir. Nitekim tanıdık bir uyarın, yeni bir uyarana göre daha çok tercih edilmektedir (Zajonc, 2001: 224-28). Çalışmalar aşına/ tanıdık görünen bir kişinin örneğinin, daha çekici (Kiiski, vd., 2016: 7; Peskin, Newell, 2004: 147-57), daha gülümseyen (Baudouin, vd., 2000: 285-92) olumlu kişilik özellikleriyle ve daha zeki göründükleri (Weigold, vd., 2013: 242-51) gibi olumlu özelliklerle ilişkilendirildiğini göstermiştir. Benzeri şekilde yapılan çalışmalarda katılımcılar kendilerine tanıdık/aşına gelen yüzleri (kendi ırkıdan olan kişileri) daha sempatik ve daha tanıdık olarak değerlendirmektedir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 313). Bunun yanında katılımcılar kendilerine tanıdık/aşına gelen yüzleri (kendi ırkıdan olan kişileri) tanıdık/aşına gelmeyen yüzlere göre daha doğru tanımaktadır (Lindsay, Jack, Christian, 1991: 587-89; Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014: 828; Meissner, Brigham, 2001: 3-35; Baus, vd., 2017: 713; Bavel, Packer, Cunningham, 2011: 3351; Wiese, 2012: 137-47; V. Bruce, vd., 2001: 207-18; Ge, vd., 2003: 601-14; Stacey, Walker, Underwood, 2005: 407-422; Armann, Jenkins, Burton, 2016: 571-580; Tinard, Guillaume, 2019: 154-66; Hancock, Bruce, Burton, 2000: 330-37; Stacey, Walker, Underwood, 2005: 407-22) ve algısal kodlama aşamasında daha doğru ayırt etmektedir (Walker, Tanaka, 2003: 1121). Benzeri şekilde deney öncesi tanıdık/aşına gelen uyarınlar kodlama aşamasında sunulduğunda (tekrarlı maruz bırakılma olmaksızın) kaynak belleği üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir (Poppenk, vd., 2010: 4707-16; Poppenk, Köhler, Moscovitch, 2010: 1321-30; Poppenk, Norman, 2012: 3015-26; El Haj, Omigie, Samson, 2015: 337-44; Ong, Chan, 2019: 1-14; H. Lee, Kim, Yi, 2020: 539-48).

Yüzlerden elde edilen aşinalık/tanıdıklık ipuçlarını güçlü ve görece otomatik olarak sonraki deneyimler için de kullanılabilir. Örneğinin, yabancı bir kişinin tanınan/bilinen bir kişiye benzerliği ona davranışımızı belirliyor olabilir. İnsanlara karşı tutum ve davranışlarımızın tanınan/bilinen diğerlerine benzerliklerine göre değişeceği “Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezinde” iddia edilmektedir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 307). Pek çok çalışma bu hipotezi destekler sonuçlar sunmuştur. Örneğinin, bir yüzün tanıdık bir yüze benzerliği ona karşı yapılan değerlendirmeleri ve kararları etkilediği gösterilmiştir (Verosky, Todorov, 2010: 779-85; Verosky, Todorov, 2013: 661-69; Kocsor, Bereczkei, 2017: 385-91; Hill, vd., 1990: 350-71; P. Lewicki, 1985: 563-74; Jones, vd., 2007: 119-29; Gawronski, Quinn, 2013: 120-25). Bir kişinin değerlendiren

kişiyeye benzerliği de tanidıklık/aşına oluşturmaktadır. Bu sebeple tanidıklığın/aşinalığın kişilerle ilgili vereceğimiz kararlar üzerine etkisini araştıran bazı çalışmalar uyarınları katılımcılara benzer olacak şekilde yeniden yapılandırmıştır. Bu alışmalar da bir kişinin kendine fiziksel olarak benzer olmasının ona yaklaşma eğilimi göstermesine (Mackinnon, Jordan, Wilson, 2011: 879-92) ve onu daha güvenilir bulmasına (DeBruine, 2002: 1307-12) sebep olduğu gösterilmiştir. Bir kişinin tanidık görünüme sahip olması elbette kendine benzer olmasıyla sınırlı değildir. İnsanlar kendi yaşadığı toplumda yaşayan insanların yüzlerine göre diğer toplumlarda yaşayan insanların yüzlerine daha az tanidıktır (Zebrowitz, 2017: 239). Nitekim, alışmalar yabancı kişilerin kendi ırkına benzerliğinin (yani tanidık görünümünün) kişilerin daha az tehlikeli (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok yeterli (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok tanidık ve daha çok beğenilir (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75) olduğu yönünde değerlendirmelerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bir çalışmada tanidık yüzlere benzeyen yeni yüzler için tanıma belleği avantajının olduğu gösterilmiştir (Tomita, vd., 2014: 24-32).

Bir çalışmada parasal bir kazancın ya da kaybın olduğu bir bağlamda tanidık/aşına olmanın etkileri incelenmiştir (Oda, Nakajima, 2010: 121). Ancak bu çalışmada doğrudan bir tanıma belleği görevi yoktur. Bunun yanında başka bir çalışmada (Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11) sosyal işbirliği oyununda katılımcıların kendi yüzlerine %40 oranında benzeyen (yani tanidık görünen) hedef yüzlerin hilekâr veya işbirlikçi davranınları için hem tanıma belleği hem de kaynak belleği ve kaynağı tahmin etme performansı incelenmiştir. Ancak çalışmada katılımcılara %40 oranında benzeyen hedef yüzlere karşı iyi bir kaynak belleği performansı ve bu hedef yüzler için işbirlikçi olduklarını söyleme yanlılığı da gösterilmemiştir (Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11). Ancak yakın zamanda yapılan bir çalışmada biçimlendirilen yüzlerin (*morphed faces*) her ne kadar tanidık kişilerle (rneğin, arkadaş ya da katılımcının kendi yüzü) belli oranlarda fiziksel olarak benzerlikler gösterseler de bir yabancı olarak sınıflandırıldığı gösterilmiştir (Chauhan, vd., 2020: 11; Rossion, vd., 2000: 793-802). Bir diğer ifadeyle katılımcılar %40 veya %50 oranında tanidık kişilere (katılımcının kendi yüzüne ya da arkadaşının yüzüne) benzeyecek şekilde biçimlenen hedef yüzleri daha az tanidık bir kişi olarak kategorize etmektedir (Chauhan, vd., 2020: 8). Bu sebeple tanidık görünümün işbirliğinde tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağı tahmin etme performansını nasıl

etkilediğini incelemek için katılımcılara benzeyen biçimlenmiş yüzler (*self-morphed faces*) yerine, diğer çalışmalarda (örneğin, Strom, vd., 2008: 1-51) kullanıldığı gibi katılımcının ırkına benzerliği yönünden ön değerlendirmesi yapılmış yüzler kullanılmalıdır.

3. AMAÇ VE HİPOTEZLER

Bu çalışmanın amacı, sosyal işbirliği oyununda aşına ya da tanıdık görünen (*familiar looking*) kişilere benzeyen ortaklar için tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynak belleği cevap yanlılığı performansını araştırmaktadır. İlk aşamada tanıdık yüzlere benzeyen ya da tanıdık yüzlere benzemeyen hedef yüzlerle kurulan iş birlikteliklerinde katılımcıların yaptıkları yatırım miktarları incelenecektir. Sonrasında test aşamasında tanıdık yüzlere benzeyen ya da tanıdık yüzlere benzemeyen bu hedef yüzlerin tanıma (eski ve yeni yüzleri ayırt etme) skorları incelenecektir. Daha sonra tanıdık yüzlere benzeyen ya da tanıdık yüzlere benzemeyen hedef yüzlerin sosyal işbirliği oyununda gösterdikleri davranışlar için bellek performansları (kaynak belleği) ve kaynak belleği görevindeki cevap yanlılıkları incelenecektir.

Tanıdık yüzlere benzeyen yüzlerle ilgili olumlu bir izlenim oluşması sebebiyle ve bu kişilerle daha çok yatırım yapılacağını varsayıyoruz. Çalışmalar katılımcıların olumlu beklenti oluşturan (örneğin, gülümseyen, beğenilir ve güvenilir görünen) özelliklere sahip partnerleriyle daha çok parasal yatırım yaptıklarını göstermektedir (Bell, vd., 2012: 1512-29, 2013: 984-95; Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20). Nitekim bir kişinin tanıdık/aşına görünmesinin o kişiyle daha çekici (Kiiski, vd., 2016: 7; Peskin, Newell, 2004: 147-57), daha gülümseyen (Baudouin, vd., 2000: 285-92), daha sempatik ve daha tanıdık olarak (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 313) değerlendirmelere sebep olabileceği bilinmektedir. Bu etki “Tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezinde (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 307)” iddia edildiği ve diğer çalışmaların da gösterdiği gibi tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzler için de daha güvenilir (DeBruine, 2002: 1307-12), daha az tehlikeli (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok yeterli (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok tanıdık ve daha çok beğenilir (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75) gibi olumlu özelliklerle

ilişkilendirilen değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. O halde, katılımcılar tanıdık yüzlere benzeyen yabancılarla ilgili olumlu bir izlenim oluşturdıklarının bir göstergesi olarak daha fazla ortak yatırım yapmaları beklenir. Bu sebeple hipotezlerimizden ilki (h1) oyun yatırımlarıyla ilgilidir.

h1) Tanıdık yüzlere benzeyen ortaklarla ortak bir şirket için yapılan yatırım miktarı, tanıdık yüzlere benzemeyen ortaklara göre daha fazladır.

Tanıdık yüzler için tanıma belleği avantajı olduğu bilinmektedir (örneğin, Tinar, Guillaume, 2019: 154-66; Armann, Jenkins, Burton, 2016: 571-580; Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014; Meissner, Brigham, 2001: 3-35). Benzeri şekilde bir çalışmada tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzler için de tanıma belleği avantajının olduğu gösterilmiştir (Tomita, vd., 2014: 24-32). Bir çalışmada sosyal işbirliği deneyinde partnerlerin katılımcıların yüzlerine benzer olmasının (aşına/tanıdık olmasının) eski-yeni tanıma belleğinde daha doğru tanıdıkları/ayırt edildikleri bulunmuştur (Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11). Bu sebeple hipotezlerimizden ikincisi (h2);

h2) Test aşamasında tanıdık görünen kişilere benzeyen ortaklar için doğru ayırt etme puanı, tanıdık görünmeyen ortaklara göre daha yüksektir.

Ancak sosyal işbirliği deneylerinde katılımcıların oyunda karşılaştıkları ortaklarının onlarla işbirliği yapmasının ya da hilekâr davranmasının tanıma belleği puanları üzerinde etkisinin olmadığı gösterilmiştir (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b: 1512-29; Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11; Bell, vd., 2013: 984-95; Mieth, Bell, Buchner, 2016a: 1-14). Bir diğer ifadeyle bir kişinin hilekâr ya da işbirlikçi olmasının birbirinden farklı olmadan hatırlandıkları gösterilmiştir. Bu sebeple, hipotezlerimizden üçüncüsü (h3);

(h3) Hilekâr davranan ortaklar için doğru ayırt etme puanları ile işbirlikçi davranan ortaklar için doğru ayırt etme puanları birbirinden farklı değildir.

Çalışmamızın temel hipotezlerinden biri kaynak izleme görevinde yapılan tahmin etme eğilimi ve kaynak belleği skorlarıyla ilgilidir. Kaynak belleği görevinde zayıf bellek gücüne dayalı cevaplarda katılımcılar tanıdık görünümlü yüzlere benzeyen kişiler için işbirlikçi;

tanıdık olmayan görünümlü yüzler için hilekâr deme cevap yanlılığı gösterebilir. Bu konuyla ilgili literatürde uyaran yüzleri katılımcılara benzeyen biçimlenmiş yüzlerden (*morphed faces*) oluşan bir çalışma bulunmaktadır (Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11). Ancak öz-biçimlenmiş yüzlerin (*self-morphed*) daha az tanıdık olarak kategorilendirilmesi sebebiyle tanıdıklığın tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağı tahmin etme cevapları üzerindeki etkisini görmeyi sınırlandırıyor olabilir. Ancak yine de tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzlerin olumlu özelliklerle ilişkilendirildiği bilinmektedir (DeBruine, 2002: 1307-12; Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318; Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75). Bu sebeple dördüncü hipotezimiz (h4);

h4) Test aşamasında, tanıdık görünen ortakların davranışları için işbirlikçi kaynak tahmininde bulunma skoru tanıdık görünmeyen ortaklara göre daha yüksektir. Tanıdık görünmeyen ortakların davranışları için hilekâr kaynak tahmininde bulunma skoru, tanıdık görünen yüzlere göre daha yüksektir.

Kaynak belleği görevinde katılımcılar tanıdık görünümlü yüzlere benzeyen kişilerin hilekâr davranış gösterenlerini tanıdık olmayan görünümlü yüzlerin hilekârlarına göre daha iyi hatırlayabilir. Tanıdık görünümlü yüzlere benzeyen kişilerin daha güvenilir (DeBruine, 2002: 1307-12), daha az tehlikeli (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok tanıdık ve daha çok beğenilir (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75) olarak değerlendirildiği gösterilmiştir. Bu sebeple katılımcıların tanıdık görünümlü yüzlere benzeyen kişiler için olumlu bir izlenim oluşturdukları varsayılabilir. Sosyal işbirliği oyununda, olumlu beklenti ihlali durumunun kaynak belleği avantajı yarattığı bilinmektedir (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012b: 1512-29; Mieth, Bell, Buchner, 2016a: 1-14). O halde tanıdık görünümlü yüzlere benzeyen kişilerin hilekâr davranışları için de kaynak belleği avantajı olduğu düşünülebilir. Bu sebeple beşinci hipotezimiz (h5);

h5) Tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışlarına ilişkin kaynak belleği skorları, tanıdık görünen ortakların işbirlikçi davranışlarına göre daha yüksektir. Tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışlarına ilişkin kaynak belleği skorları, tanıdık görünmeyen ortakların hilekâr davranışlarına göre daha yüksektir. Tanıdık görünen

ortakların işbirlikçi davranışlarına ilişkin kaynak belleği skorları, tanıdık görünmeyen ortakların işbirlikçi davranışlarına göre daha yüksektir.

TANIDIK GÖRÜNEN ORTAKLAR İÇİN KAYNAK BELLEĞİ PERFORMANSININ İNCELENMESİ

1. YÖNTEM

1.1. ARAŞTIRMANIN TÜRÜ

Bu çalışmada değişkenler arası neden-sonuç ilişkisini kurmak için nicel araştırma türlerinden deneysel araştırma türü kullanılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN YERİ VE ZAMANI

Bu çalışma 19.04.2018 tarih ve 26468960-044/4541 sayılı Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulu izniyle yapılmıştır (Ek 1). Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü'nde okuyan lisans öğrencileri Psikoloji Bölümü, Deneysel Odasında (EB-012, bkz. Fotoğraf 1) çalışmaya alınmıştır. Bu çalışma güç analizi sonucunda elde edilen yeterli katılımcı sayısına (145 ± 10 katılımcıya) ulaşıldıktan sonra sonlandırılmıştır. Katılımcılar 05.11.2018 - 07.12.2018 tarihleri arasında araştırmaya katılmıştır.

Fotoğraf 1. Psikoloji Bölümü Deneysel Odası (EB-012)

1.3. KATILIMCILAR

Örneklem büyüklüğüne G*Power (Faul, vd., 2007: 175-91) kullanılarak karar verilmiştir. “Multinomial Processing Tree (MPT)” model (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 197-215) eski-yeni tanıma, kaynak belleği ve tahmin etme süreçlerini ayırt etmek için kullanılmıştır. Model uyumu, benzer çalışmaların da yaptığı gibi (örneğin, Mieth, Bell, Buchner, 2016b: 263-77) uyum testi (*goodness-of-fit statistic*) ile incelenmiştir. Bu sebeple G*Power (Faul, vd., 2007: 175-91) programı üzerinden uyum testi ve deneyden önce güç analizi seçenekleri (*a priori power analysis*) seçilmiştir. Serbestlik derecesi (*degrees of freedom*) “ $df = (r-1)(c-1)$ ” formülü ile 1 olarak hesaplanmıştır. Etki büyüklüğü ortalama değer olan 0.30 ($w = 0.30$; Cohen, 1988), tip I hata oranı (p değeri) 0.05, beklenen ve gözlenen değerler arasındaki farkın anlamlı olmadığı, yokluk hipotezini doğru olarak reddetme şansı (*specify power*) %95, serbestlik derecesi 1 alındığında, 145 katılımcıya ihtiyaç duyulduğu bulunmuştur.

Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü lisans programında okuyan ve ana dili Türkçe olan ve yaşamı boyunca Türkiye’de yaşamış, 157 üniversite öğrencisi deneye katılmıştır. Bütün katılımcılar bilgilendirilmiş onam formunu (Ek 1) imzalamıştır. Deneye katılan 157 lisans öğrencisinden deney protokollerini izlemediği tespit edilen (1 kişi) ve deney esnasında teknik problemlerden dolayı veri kaydının yapılamadığı (11 kişi) toplamda 12 kişinin verisi analizden çıkarılmıştır. Analizler geriye kalan 145 kişinin (106 kadın, $M_{yaş} = 20.05$ yıl, $SD = 1.41$, yaş aralığı: 17-25) verisi ile yapılmıştır. Katılımcılar, yüz fotoğraflarının norm çalışmasına katılmamış, birinci (%44.8), ikinci (%22.8), üçüncü (%31.7) ve dördüncü (%0.7) sınıf psikoloji bölümü lisans öğrencilerinden oluşmaktadır.

1.4. MATERYALLER

Bir kişinin yüzü farklı bir ülkenin insanların tipik yüz görünümüne benzeyebilir ve hatta kendi ülkesindeki insanların yüz görünüm standartlarının dışında algılanabilir (Kleisner, Pokorný, Saribay, 2019: 125). Farklı bir ülkeye seyahat ettiğimizde bazen o ülkenin vatandaşı sanıldığımız olmuştur. Tam tersine, ülkenize seyahat için gelmiş bir yabancıнын ülkenizin vatandaşı sandığımız da olmuş olabilir. Bu durum yüzünüzün o

ülkenin vatandaşlarına benzerliği ya da o yabancıнын yüzünün ülkenizin vatandaşlarına benzerliği muhtemelen böylesi bir deneyimin yaşanmasının sebebidir. Nitekim Türk nüfusu farklı genetik ve etnik alt yapıya sahip insanlardan oluşmaktadır (Alkan, vd., 2014: 1-12; Taskent, vd., 2017: 3516-24; derleme için bakınız Burton, 2018: 768-73). Bu sebeple Türkiye gibi nüfusu homojen genetik ya da etnik alt yapıya sahip olmayan ülkelerde yabancı bir kişiyi ülke vatandaşlarından birine (ya da tam tersi) benzetilmesi olasıdır. Yapılan bir çalışmada 17-25 yaş arası Türk yetişkinler antropometrik olarak değerlendirilmiştir (Gündüz Arslan, vd., 2008: 234-42). Çalışmanın bulguları Türk yetişkinlerin bazı yüz özelliklerin (örneğin, alın-burun ve burun-alt yüz yüksekliği) Kuzey Amerikalı erkeklere ve kadınlara benzer olabileceğini göstermiştir (Gündüz Arslan, vd., 2008: 239). Başka bir çalışmada her ne kadar antropometrik ölçüm değerlerinin ırksal olarak anlamlı farklara sahip olup olmadığı incelenmemiş olsa da, Kuzey Amerikalı beyaz kadın ve erkek değerlerinin Türk kadın ve erkek değerlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir (Karaca, vd., 2012: 1-5). Bu sebeple sosyal işbirliği görevinde kullanılacak yüz fotoğraflarının Chicago Yüz Veritabanından (Ma, Correll, Wittenbrink, 2015: 1122-35) seçilmesi ve kullanılan materyaller yönünden deneyin geçerli olabilmesi amacıyla ön çalışma yapılmıştır.

1.4.1. Ön Çalışma

1.4.1.1. Katılımcılar

Bu çalışmaya Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü'nde okuyan 73 lisans öğrencisi gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların 48'i kadın, 25'i erkektir. Katılımcıların yaş aralığı 20- 25'tir. Katılımcılara ilişkin ayrıntılı bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Oluşturulan Fotoğraf Setlerini Değerlendiren Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Set	Katılımcı Sayısı	Sınıf (Yıl)	Cinsiyet		Yaş	
			Kadın	Erkek	Min-Max.	Ort. (SS)
A	20	3-4	17	3	21-25	22.45 (1.23)
B	17	4	12	5	22-25	23.06 (0.96)
C	18	3-4	9	9	20-25	22 (1.41)
D	18	2-4	10	8	20-24	21.78 (1.11)

Not. Min = Minimum; Max = Maksimum; Ort. = Ortalama; SS = Standart Sapma.

1.4.1.2. Fotoğraflar

Chicago yüz veri tabanından (Ma, Correll, Wittenbrink, 2015: 1122-35) Latin ve Beyaz Amerikalılara ait 291 yüz fotoğrafı seçilmiştir. Bu yüz fotoğrafları renkli basılarak 4 sete rastgele bölünmüştür. Her bir sayfada 4 cm. X 5,68 cm. boyutlarında en fazla 8 adet fotoğraf olacak şekilde A seti 72, B seti 73, C seti 73 ve D seti 73 adet fotoğraftan oluşacak şekilde setlere rastgele ayrılmıştır. Setler en az 17 en fazla 20 katılımcı tarafından yaklaşık 45-60 dakika boyunca değerlendirilmiştir. Dağıtılan yüz değerlendirme formlarında (örnek için bkz Ek 2) her bir katılımcıdan renkli olarak basılmış yüz fotoğraflarını çekicilik, güvenilirlik ve ülkelerinde yaşayan insanlara benzerliği açısından; 1 ÇOK AZ (%0-%10), 2 AZ (%11-%35), 3 ORTA (%36-%65), 4 ÇOK (%66-%90), 5 ÇOK FAZLA (%91-%100) olacak şekilde 1'den 5'e kadar değerlendirmeleri istenmiştir.

Daha önceki çalışmalardan birinde “Bu yüz ne kadar Afrikalı, Beyaz ya da Asya’lı görünüyor?” şeklinde sorulmuştur (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 310). Başka bir çalışmada “Bu yüz ne kadar tanıdık görünüyor” şeklinde sorulmuştur (Weigold, vd., 2013: 246). Bir diğer çalışmada gösterilen her yüzün 5’li Likert üzerinden “bir yabancıya çok benzediği ya da bir tanıdık/yerliye çok benzediği” şeklinde değerlendirilmeleri istenir (Kleisner, Pokorný, Saribay, 2019: 129).

Saribay ve arkadaşlarının çalışmasında da (2018: 6) her bir hedef yüzün katılımcılar tarafından 5’li Likert değerlendirmesi üzerinden yaşadıkları toplumda “günlük yaşamlarında karşılaştıkları diğer insanlara ne kadar benzediğine” dair tahmin yürütmeleri istenmiştir. Saribay ve arkadaşları (2018: 6) çalışmamızda da olduğu gibi bir yüzün bir “Türk’e” ne derece benzediğini katılımcılarına sormamıştır. Onların da üzerinde durdukları gibi Türk olmak bir etnik etikettir ve farklı etnik alt yapıya sahip insanların Türkiye’de yaşadığı düşünüldüğünde “Türk” etiketini kullanmak doğru olmayabilir. Bu sebeple biz de tıpkı Saribay ve arkadaşları (2018: 6) gibi katılımcılarımızdan yüzlerin, yaşadıkları ülkedeki insanlara benzerliği yönünden bir değerlendirme yapmalarını istedik. “Benzerlik” değerlendirmesi önceki çalışmalarda “Bu yüz sana tanıdığın birini hatırlatıyor mu? (Dewhurst, Hay, Wickham, 2005: 1034)” şeklinde bir açıklama ile sunulmuştur. Bu çalışmada da benzerlik değerlendirmesi “Bu yüz sana yaşadığın ülkedeki (Türkiye’deki) insanlardan birini hatırlatıyor mu?” şeklindeki bir açıklamayla açıklanmıştır.

Bunun yanında yüzün ifadesinin ne kadar olumlu ve olumsuz görüldüğüyle ilgili 1 (olumsuz), 3 (nötr), 5 (olumlu) olacak şekilde 1’den 5’e kadar değerlendirmeleri istenmiştir. Son olarak katılımcılardan gördükleri yüzlerin kaç yaşında görüldüğü hakkında tahminde bulunmaları istenmiştir.

1.4.1.3. Bulgular

Ortalamaları kıyaslamak için *t*-testi yapılmıştır. Field (2009: 326)’ın belirttiği gibi parametrik testlerden olan *t*-testi için veriler normal dağılıma uygun olmalıdır. Veriler aralık düzeyinde (*interval level*) ölçülmelidir. Varyanslar eşit (varyans homojenliği) ve skorlar bağımsız (skorlar farklı kişilerden alınmış) olmalıdır. Varyans değerlerinin benzer olup olmadığını incelemek için “Levene testi (Levene, 1960)” ve verilerin normal dağılıp dağılmadığını incelemek için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Bu testlerin sonucu Tablo 2’de sunulmuştur. Sonuçlara göre verilerin normal dağıldığı ve varyansların homojen olduğu görülmektedir.

Yüz değerlendirme formunda yer alan değişkenler için güvenilirlik skorları Tablo 2’de sunulmuştur. Genel olarak güvenilirlikler yüksektir ve 0.89 - 0.95 arasında

değişmektedir. Bu değerlerin Ma, Corell ve Wittenbrink (2015)'nin çalışmasından elde edilen değerler ile yakın olduğu görülmektedir. Katılımcılar tarafından değerlendirilmiş değişkenlerin korelasyonları incelendiğinde yaş değişkeni dışında diğer değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Çekicilik değerlendirmesi olumlu yönde güvenilirlik ($r= 0.68, p < .01$); olumlu yönde benzerlik ($r= 0.45, p < .01$) ve olumlu yönde olumlu yüz ifadesiyle ($r= 0.52, p < .01$) anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Bir yüzün güvenilir olmasının, o yüzün katılımcıların ülkesinde yaşayan diğer insanlara benzer bulunmasıyla ($r= 0.46, p < .01$) ve yüz ifadesinin olumlu olmasıyla ($r= 0.71, p < .01$) anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmüştür. Bir yüzün değerlendirmeyi yapan kişinin ülkesindeki kişilere ne kadar benzer ise o kadar olumlu bir yüz ifadesi olduğunun söylenmesi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($r= 0.47, p < .01$). Ancak yüzlerin tahmini yaşları ve diğer değişkenler arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir ($p>.05$).

Tablo 2

Ortalama (ort.), Standart Sapma (SS), Korelasyon, Normallik, Varyans Homojenliği ve Güvenirlik Analizi Sonuçları (Ön Çalışma-Yüz Fotoğrafları)

Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3	4	Normallik		Varyans Homojenliği		Cronbach α düzeyi	Cronbach α düzeyi**
							z	p	F	p		
1. Çekicilik	2.18	0.51	-	-	-	-	0.05	.20	0.17	.92	0.95	0.99
2. Güvenirlik	2.7	0.4	0.68*	-	-	-	0.07	.20	2.05	.11	0.92	0.99
3. Benzerlik	3.18	0.51	0.45*	0.46*	-	-	0.06	.20	1.76	.16	0.94	-
4. Yüz ifadesi (olumlu veya olumsuz)	2.85	0.37	0.52*	0.71*	0.47*	-	0.10	.81	0.99	.40	0.92	-
5. Yaş	24.96	1.63	0.1	-0.05	0.12	-0.01	0.09	.20	1.89	.14	0.89	0.89

Not. Ort = Ortalama; SS = Standart Sapma; * $p < .01$; **Ma, Corell ve Wittenbrink (2015)'nin çalışmasından elde edilen güvenirlik değerleridir.

Değişkenler fotoğrafların cinsiyeti açısından değerlendirilmiştir. Fotoğrafların erkek ya da kadın olmasının çekicilik, güvenilirlik, benzerlik, yüz ifadesi ve yaş değişkenleri açısından etkili olmadığı görülmektedir (bknz. Tablo 3). Ancak her ne kadar ortalamalar arasındaki fark anlamlı olmasa da ($p = 0.07$) kadın fotoğraflar ($ort. = 2.26$) erkek fotoğraflara ($ort. = 2.11$) göre daha çekici olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3

Fotoğrafların cinsiyetine göre değişkenler açısından değerlendirilmesi

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	p değeri
Çekicilik	Erkek	145	2.11	0.63	0.07
	Kadın	146	2.26	0.69	
Güvenirlik	Erkek	145	2.69	0.51	0.54
	Kadın	146	2.72	0.45	
Benzerlik	Erkek	145	2.78	0.72	0.37
	Kadın	146	2.85	0.59	
Yüz ifadesinin duygusu	Erkek	145	2.84	0.42	0.99
	Kadın	146	2.84	0.4	
Yaş	Erkek	145	28.33	5.58	0.68
	Kadın	146	28.08	4.56	

Not. N = Katılımcı Sayısı; SS = Standart Sapma

1.4.1.4. Sosyal İşbirliği Oyunu için Yüz Fotoğraflarının Seçilmesi

Genel olarak değerlendirilmeler tamamlandıktan sonra sosyal işbirliği deneyi için 40 erkek, 40 kadın fotoğrafı seçilmiştir. Önceki çalışmalarda yüzün çekiciliğinin, güvenilirliğinin ya da yüz ifadesinin olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesinin işbirliği davranışını ve kaynak belleğini etkilediği görülmüştür (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012: 1512-29; Mieth, Bell, Buchner, 2016b: 263-77; Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20). Bu çalışmanın konusu bir yabancıнын yüzünün katılımcıların ülkesinde yaşayan diğer insanlara benzer bulunmasının sosyal işbirliğindeki davranışlar ve bellek üzerindeki etkileri araştırıldığından yüzün çekiciliğinin, güvenilirliğinin ya da yüz ifadesinin olumlu ya da olumsuz olmasının karıştırıcı etkileri dışlanması gerekmektedir. Bu sebeple bahsedilen değişkenler açısından nötr değerlere sahip (3'e yakın) fotoğraflar seçilmiştir. Her ne kadar ortalamalar arasındaki fark anlamlı olmasa da kadın fotoğrafların erkek fotoğraflara göre daha çekici bulabilmesi olasılığı olduğundan seçilen fotoğrafların değerlendirmelerinde cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı kontrol edilmiştir. Bunun için ortalamalar arasında fark olup olmadığını kıyaslamak için t -testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Varyans değerlerinin benzer olup

olmadığını incelemek için “Levene’s test (Levene, 1960)” ve verilerin normal dağılıp dağılmadığını incelemek için Shapiro-Wilk test yapılmıştır. Bu testlerin sonucu Tablo 4’te detaylı olarak verilmiştir. Shapiro-Wilk testi sonucu benzerlik dışında diğer değişkenler için anlamlı değildir ($p > .05$). Bu sonuç benzerlik dışında verinin dağılımının anlamlı olarak normal dağılımdan farklılaşmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle verinin dağılımı benzerlik değerlendirmesi dışında normaldir. Levene testi sonucu diğer değişkenler için anlamlı değildir ($p > .05$). Bu varyansların anlamlı olarak birbirinden farklılaşmadığını ve homojenlik varsayımını desteklediğini göstermektedir. Benzerlik değerleri, normallik varsayımını ihlal ettiği için benzerlikte cinsiyete göre ortalamalar arasındaki farkı incelemek için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Tablo 4

Deney için Seçilen Yüz Fotoğraflarının Cinsiyete Göre Normallik, Varyans Homojenliğinin, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Normallik		Varyans Homojenliği		Cinsiyet	N	Ortalama	SS	p değeri
	z	p	F	p					
Çekicilik	0.91	.06	0.97	.33	Erkek	40	2.74	0.46	0.49
	0.95	.38			Kadın	40	2.84	0.38	
Güvenirlilik	0.96	.68	3.43	.07	Erkek	40	2.94	0.42	0.72
	0.94	.23			Kadın	40	2.90	0.27	
Yüz ifadesi	0.93	.14	4.02	.06	Erkek	40	3.07	0.34	0.63
	0.95	.40			Kadın	40	3.03	0.20	
Yaş	0.96	.53	0.56	.46	Erkek	40	25.77	3.16	0.76
	0.97	.84			Kadın	40	26.07	2.85	
Benzerlik	0.85	<.05	0.30	.59	Erkek	40	2.75	0.78	0.70
	0.80	<.05			Kadın	40	2.65	0.79	

Not. N = Fotoğraf Sayısı; SS = Standart Sapma

Deney için seçilen fotoğraflar cinsiyetlerine göre değişkenler açısından değerlendirilmiştir ve Tablo 4’te sunulmuştur. Aynı zamanda cinsiyetin (bağımsız değişken) çekicilik, güvenirlilik, yüz ifadesi, yaş ve benzerlik (bağımlı değişken) yönünden değerlendirmelerde etkisini karşılaştırmak için tek yönlü varyans analizi de yapılmıştır.

Varyans analizi sonucunda cinsiyetin çekicilik [$F(1, 78) = 0.56, MSE = .10, p = .46, \eta^2 = .02$], güvenilirlik [$F(1, 78) = 0.13, MSE = .17, p = .72, \eta^2 = .01$], yüz ifadesi [$F(1, 78) = 0.23, MSE = .02, p = .63, \eta^2 = .01$], yaş [$F(1, 78) = 0.09, MSE = .84, p = .76, \eta^2 = .01$] ve benzerlik [$F(1, 78) = 0.16, MSE = .10, p = .69, \eta^2 = .01$] üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Benzeri şekilde deney için seçilen fotoğraflar benzerlik düzeyine göre değişkenler açısından ortalamaları ve benzerlik düzeyinin değişkenler açısından etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Ortalamalar ve ortalamalar arası fark Tablo 5’te sunulmuştur. Benzerlik düzeyinin (bağımsız değişken) çekicilik, güvenilirlik, yüz ifadesi, yaş ve benzerlik (bağımlı değişken) yönünden değerlendirmelerde etkisini karşılaştırmak için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda benzerlik düzeyinin çekicilik [$F(1, 78) = 0.62, MSE = .11, p = .44, \eta^2 = .02$], güvenilirlik [$F(1, 78) = 0.74, MSE = .09, p = .39, \eta^2 = .02$], yüz ifadesi [$F(1, 78) = 0.80, MSE = .06, p = .37, \eta^2 = .02$] ve yaş [$F(1, 78) = 4.75, MSE = 38.39, p = .06, \eta^2 = .11$] üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak beklenildiği üzere seçilen fotoğrafların benzerlik düzeylerinin gruplar arasındaki etkisi anlamlıdır [$F(1, 78) = 493.07, MSE = 22.02, p < .001, \eta^2 = .94$]. Seçilen fotoğraflardan örnekler Ek 3 ve Ek 4’de yer almaktadır.

Tablo 5

Deney için Seçilen Yüz Fotoğraflarının Benzerlik Derecesine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Benzerlik	N	Ortalama	SS	<i>p</i> değeri
Çekicilik	Yüksek	40	2.74	0.35	.44
	Düşük	40	2.84	0.48	
Güvenirlik	Yüksek	40	2.96	0.28	.40
	Düşük	40	2.87	0.41	
Yüz ifadesi	Yüksek	40	3.09	0.21	.38
	Düşük	40	3.01	0.33	
Yaş	Yüksek	40	25.94	2.99	.06
	Düşük	40	26.03	2.69	
Benzerlik	Yüksek	40	3.48	0.15	<.001
	Düşük	40	1.9	0.25	

Not. N = Fotoğraf Sayısı; SS = Standart Sapma

1.5. ARAŞTIRMANIN DEĞİŞKENLERİ

Çalışmada bağımsız değişken benzerlik düzeyi ve ortağın oyundaki davranışdır (hilekâr ya da işbirlikçi). Bağımlı değişkenler yatırım miktarı, eski/yeni tanıma ve kaynak belleğidir.

1.6. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Katılımcıların araştırmaya katılım için onamlarını almak ve araştırmanın bitiminde bilgi vermek için hazırlanan katılım ve bilgilendirme formları Ek 1’de yer almaktadır. Katılımcıların demografik verilerini (yaş, cinsiyet, sınıf bilgilerini) almak ve sosyal işbirliği oyunu için oluşturulan deney Microsoft Visual Studio 2015 Community Programıyla, C# dili, MVC ASP.NET alt yapısıyla, CSHTML kullanılarak, code first yaklaşımı ve SQL Compact veri tabanı kullanılarak bir Web uygulaması olarak geliştirilmiştir. Uygulama içinde deney yürütücüsü için deneyi düzenleyebildiği bir bölüm ve deney sonuçları için yönetim alanı bulunmaktadır. Yönetim bölümünde deneyde kullanılması gereken resimlerin eklenmesi, güncellenmesi ya da silinmesi gibi temel işlemler yapılabilmektedir. Deneyi tamamlayan kişilerin verileri, her bir katılımcının kendi oluşturduğu kod ile kayıt edilip o koda özel bir excell dosyası olarak kaydedilmiştir.

1.7. UYGULANAN İŞLEM

Katılımcılar deney odasında birbirleri ile temas etmeyecek şekilde konumlandırılmış beş bilgisayarda deneye alınmıştır. Bir deney oturumunda en fazla beş katılımcı deneye alınmıştır. Katılımcılar bilgilendirilmiş onam formunu (Ek 1) doldurmuştur. Sonrasında deney programı üzerinde doldurmaları gereken alanları doldurmaları istenmiştir. Katılımcılardan öncelikle bir kod oluşturmaları istenmiştir (Fotoğraf 2). Bu kod katılımcının anonimliğini sağlamak ve verinin kayıt olacağı dosyanın adını oluşturması için istenmiştir. Katılımcılardan kodu oluştururken “1.) Annenin adının ilk harfi 2.) Babanın adının ilk harfi 3.) Doğum tarihin 4.) Daire numaran (Ev) 5.) Doğum yerinin ilk ve son harfi” bilgilerinden faydalanmaları istenmiştir. Böylece her katılımcıya özel bir kod oluşturulması sağlanmıştır. Sonrasında

demografik bilgi olarak anadilini, cinsiyetini, yaşını ve sınıfını seçmeleri istenmiştir. Doldurulması gereken alanlar deney yöneticisi tarafından kontrol edildikten sonra katılımcılardan “bilgileri kaydet” butonuna tıklanması istenmiştir.

DENEYİMİZE GÖSTERDİĞİNİZ İLGI İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ

Deneye başlamadan önce, size ait bazı bilgilere ihtiyacımız bulunmaktadır. Bu bilgiler elbette gizli tutulacaktır. Lütfen deney yöneticisinin gerekli bilgileri girmesine izin veriniz.

KOD	1.) Annenin adının ilk harfi 2.) Babanın adının ilk harfi 3.) Doğum tarihi 4.) Daire numarası (Ev) 5.) Doğum yerinin ilk ve son harfi
ANADİL	CİNSİYET ☒ KADIN ☐ ERKEK
YAŞ	SINIF
16	1
DENEY	☒ DENEY
BİLGİLERİ KAYDET	

Fotoğraf 2. Deneyin uygulanacağı web uygulamasının ilk ekranı

Deney iki temel aşamadan oluşmuştur ve Bell, Buchner ve Musch (2010: 261-75) ve Bell ve arkadaşları (2012b: 1512-29)’ın çalışmalarının deney desenleri örnek alınarak deney aşamaları düzenlenmiştir. Birinci aşama maruz kalma (*exposition phase*) aşamasıdır. Bu aşamada katılımcılar 20 benzerliği yüksek ve 20 benzerliği düşük yüzlere sahip ortaklarla rastgele bir sırayla karşılaşmıştır. Katılımcılar karşılaştıkları bu ortaklarla sosyal iş birliği oyunu (*social cooperation game*) ya da bir diğer adıyla tutsak/mahkum ikilemi (*prisoner’s dilemma*) oyunu oynamışlardır. Oyun tamamlandıktan sonra test aşamasında eski-yeni tanıma belleği sonrasında kaynak belleği görevlerini tamamlamaları istenmiştir.

1.7.1. Maruz Kalma Aşaması

Deneye katılmayı kabul eden katılımcılar Ek 6’da bulunan yönergeleri okumuştur. Katılımcıların oynayacakları oyunda karşılaşacakları ortakların yüzleri, her bir katılımcı için farklı sırada ve rastgele sunulmuştur. Bu yüzler deney için seçilen 80 yüzden rastgele seçilerek her bir katılımcı için rastgele oluşturulmuştur. Oyunda karşılaşacakları

ortakların yarısı kadın, yarısı erkek yüzlerinden oluşmuştur. Bunlardan 20'si benzerliği yüksek ve diğer 20'si benzerliği düşük yüzlerdir. Benzerliği yüksek yüzlerin yarısı kadın, yarısı erkektir. Benzeri şekilde benzerliği düşük yüzlerin yarısı kadın, yarısı erkektir. Maruz kalma aşamasında katılımcılar, toplamda 40 farklı ortak ile karşılaşmıştır. Bu ortakların yarısı işbirlikçi, diğer yarısı hilekâr olarak rastgele bir sırayla karşılıklarına gelmiştir. Katılımcıların karşılaşacakları ortakların arka arkaya en fazla üç defa hilekâr ya da işbirlikçi gelecek şekilde rastgele bir düzende gelmesi sağlanmıştır.

1.7.2. Sosyal İşbirliği Oyunu/ Tutsak İkilemi

Sosyal İşbirliği Oyunu'na geçmeden önce iki ortakla karşılaşacakları bir alıştırma aşaması düzenlenmiştir (Ek 7). Bu aşamada katılımcılar oyun hakkında aşinalık kazanabilmeleri için iki defa deneme oyunu oynamıştır. Alıştırma aşamasında nötr yüz ifadesine sahip biri kadın, biri erkek ortak ile karşılaşmışlardır. Bu aşamada katılımcıların verecekleri kararların bakiyelerine bir etkisi olmadığı ve hem bu aşamada hem de deney aşamasında karşılaşacakları ortakların davranışlarının, cinsiyetlerinden bağımsız olduğu bildirilmiştir. Bir başka deyişle karşılaşacakları ortakların cinsiyetinin, oyunda gösterecekleri davranışla bir ilişkisinin olmadığı söylenmiştir. Katılımcılara hem alıştırma aşamasında hem de oyun aşamasında parasal kazanç elde ettiklerinde kasa sesi/bozuk para sesi ya da parasal kayıp elde ettiklerinde daha tiz bir ses duyacakları söylenmiştir. Deneyde kullanılan bu sesler kazanç ya da kayıp durumlarını pekiştirmek amacıyla deneye eklenmiştir. Alıştırma aşaması sonunda teste geçmeden önce katılımcılar, anlamadıkları konular hakkında deney yöneticisine danışmaları ile ilgili teşvik edilmiş ve deneyin yönergesini anladıklarından emin olduktan sonra test aşamasına geçilmiştir.

Sosyal işbirliği oyununda katılımcılar sosyal etkileşimden kar ya da zarar elde etmektedir. Katılımcılar bu oyunu gerçek para ile oynadıklarını bilmektedir ve oyun sonunda bakiyeleri 500 kuruştan az ise 5TL; 500 kuruş - 1000 kuruş ise 10 TL; 1000 kuruştan yüksek ise 15 TL ile araştırmacı tarafından ödüllendirilmiştir. Katılımcılara oyun başında bir bakiye verilmiştir (500 kuruş =5 TL). Bu bakiye üzerinden karşılaşacakları ortaklarla beraber kuracakları şirkete yatırım yapmaları ve bakiyelerini arttırmaları istenmiştir. Karşılaşacakları ortağın onlara ne kadar yakın geldiğine bağlı

olarak bu kararı verebilecekleri söylenmiştir. Eğer karşılaşacakları ortak işbirlikçiye en az katılımcı kadar yatırım yaparken; ortak hilekârsa hiç yatırım yapmamıştır. Katılımcı ve ortağının yaptığı toplam yatırıma üçte bir oranında sistem ödül verilmiştir. Toplam yatırım ve ödül beraber toplanıp ikiye bölünerek iki tarafın bakiyesine eklenmiştir. Örneğin, her bir katılımcıya oyun başında 500 kuruşluk bir başlangıç sermayesi verilmiştir. Katılımcılar yatırım yaparken 75 ya da 150 kuruşluk yatırım yapabilmektedir. Katılımcı 150 puanlık bir yatırım yaparsa ve karşılaşacağı ortak da işbirlikçi çıkarsa en az katılımcı kadar yatırım yapmıştır. Bu durumda toplam sermaye 300 kuruş (3TL) olacak ve sistem üçte bir oranında hediye (100 kuruş = 1TL) sermayeye ekleyip (4TL) ikiye bölmüştür (200 kuruş = 2 TL). Son durumda katılımcı ve ortağı 150 kuruşluk bir yatırıma karşılık 200 kuruşluk karşılıklı kazanç elde etmiştir. Ancak katılımcı, hilekâr bir ortak ile karşılaştığında, ortağı hiç yatırım yapmamıştır. Örneğin katılımcının 150 kuruşluk yatırımına karşılık, hiç yatırım yapmamıştır. Toplam sermaye (150 kuruş) üçte bir ödülüyle beraber (50 kuruş) 200 kuruş etmiş ve bu toplam puanın yarısı yatırımcıların hesabına geçmiştir. Bir başka deyişle hilekâr ortak hiç yatırım yapmadan 100 kuruş kazanmıştır. Katılımcı da 150 kuruşluk yatırımına karşılık 100 kuruş olarak zarar etmiştir.

Katılımcılar her bir ortaklarını 5000 ms boyunca ekranda görmüştür. Sonra ortakları ekrandan kaybolmuştur ve yatırım tercihleri butonları ekranda görünmüştür. Bu butonlardan ya 75 kuruş ya da 150 kuruş yatırım tercihi yapmaları istenmiştir. Tercihlerini yaptıktan sonra ortakları eğer işbirlikçi çıktıysa 1000 ms boyunca kasa sesi/para sesi ya da parasal kaybı ifade eden tiz bir ses kulak üstü kulaklardan duymuşlardır. Sonrasında bir sonraki ortaklarıyla aynı oyunu oynayarak devam etmişlerdir.

1.7.3. Test Aşaması

Bütün ortaklarını gören ve oyunu bitiren katılımcıların ekranlarında “Katılımınız için teşekkür ederiz. Şimdi oyun oynadığınız ortaklarınızla ilgili bazı sorular sorulacaktır. Ekranda göreceğiniz kişiyi oynadığınız oyunda gördüyseniz “Evet”; görmediyseniz “Hayır” seçeneğini seçiniz. “Evet” seçeneğinin ardından oynadığınız oyunda ortağınız sizinle işbirliği yaptıysa “İşbirlikçi”; yapmadıysa ve sizden kazanç sağladıysa “Hilekâr” seçeneğini seçiniz.” yazısı çıkmıştır. Test aşamasında katılımcılara 80 tane yüz fotoğrafı sunulmuştur. Bunlardan 40 tanesi oynadıkları oyunda karşılaştıkları yüzlerdir. Diğer 40

tanesi oyunda karşılaşmadıkları yeni yüzlerdir. Eğer katılımcılar ekranda gördüğü kişinin oyundaki ortaklarından biri olduğunu hatırlıyorsa “Evet” seçeneğini seçmiştir. “Evet” seçeneğinden sonra katılımcılardan o kişinin işbirlikçi mi yoksa hilekâr mı davrandığını hatırlamaları istenmiştir. Ancak katılımcılar ekranda gördükleri kişiyi oynadıkları oyunda görmedilerse “Hayır” seçeneğini seçmiştir. Sonrasında bir sonraki kişi ekranda görünmüş ve katılımcılardan benzer değerlendirmeleri yapmaları istenmiştir. Deney aşaması bittikten sonra toplam bakiyeleri ekranda görünmüştür. Katılımcılar ödemeyi zarf içerisinde aldıktan sonra deney odasından ayrılmıştır.

1.8. VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2 (benzerliği yüksek ve benzerliği düşük) X 2 (işbirlikçi ve hilekâr) tekrarlı ölçümler (*repeated-measures within-subject factors*) kullanılarak analiz edilmiştir. Yüzün benzerliği yüksek ve benzerliği düşük olması ve ortağın oyundaki işbirlikçi ve hilekâr davranışı bağımsız değişkendir. Oyunda yapılan yatırımın miktarı, eski-yeni tanıma ve kaynak belleği performansı bağımlı değişkendir. Eski-Yeni tanımayı, kaynak belleğini ve tahmin etmeyi ayırt etmek ve hilekâr bir yüzü sınıflandırmada hangi bilişsel süreçlerin rol oynadığına ulaşabilmek için “MPT model (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 197-215)” kullanılmıştır. Modele ilişkin bütün parametreler MultiTree (Moshagen, 2010: 42-54) programı ile yapılmıştır. Alfa düzeyi 0.05 ve ölçümlerin etki büyüklüğünü belirtmek için “partial eta squared (η_p^2) ve Cohen *d*” kullanılmıştır.

2. BULGULAR

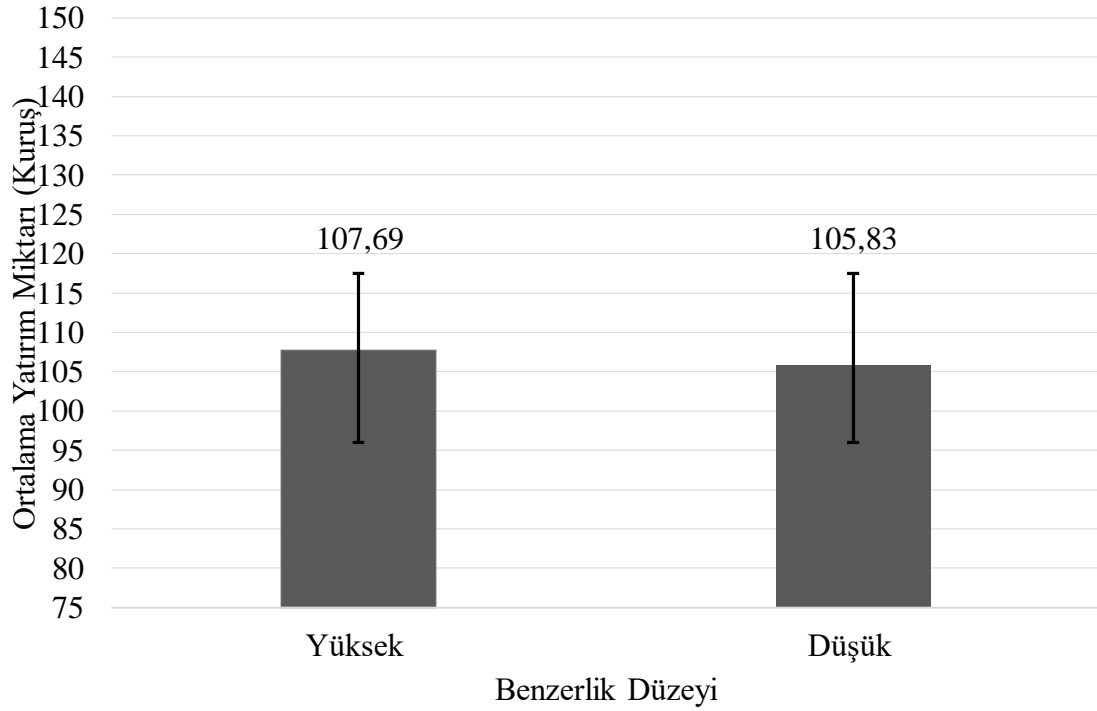
2.1. OYUN YATIRIMLARI

Aynı katılımcılar deneyin bütün koşullarına katıldığı için analizlerde tekrarlı ölçümler varyans analizi kullanılmıştır. Tekrarlı ölçümler ANOVA'nın varsayımları; bağımsız gözlemler, normal dağılım ve küresellik (*sphericity*). Bu sebeple analize geçilmeden önce ilk olarak küresellik varsayımı ele alınmıştır. Küresellik varsayımında deney koşulları içerisindeki varyasyonların oldukça benzer ve iki koşulun diğer iki koşuldan daha bağımsız olmadığı varsayımında bulunulur (Field, 2009: 459). Ancak Field (2009: 459) bu varsayımı kontrol edebilmek için en az üç koşulun olması gerektiğini belirtmektedir. Bu çalışmada oyun yatırımları için iki bağımsız değişken bulunmaktadır (benzerliği yüksek ve benzerliği düşük). Field (2009: 475) iki koşul bulunan deneyler için küresellik varsayımını Mauchly ile test etmenin mümkün olmadığını ve bu sebeple iki koşulu olan deneylerin küresellik varsayımının dışında olduğunu bildirmektedir (Field, 2018: 847). İki bağımsız değişkenin olduğu durumlar için küresellik varsayımını kabul etmenin ya da reddetmenin bulguları değiştirmeyeceği bilindiğinden bu çalışmanın bulguları küreselliği kabul edildiği sıraya göre verilmiştir.

Analiz için gözlemler istatistiksel olarak bağımsızdır olarak SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences V.21, IBM Corp, Armonk, NY, USA*) programına girilmiştir. Bir başka deyişle her bir satır için girilen veri, birbirinden bağımsızdır. Bu sebeple veriler bağımsızlık varsayımını sağlamaktadır. Normallik varsayımı için önerildiği gibi her bağımlı değişken için tek değişkenli normallik bakılmıştır (Field, 2009: 604). Benzerliği yüksek yüzler için veri -0.04 ($SE = 0.20$) çarpıklık ve -0.64 ($SE = 0.40$) basıklık değeri göstermektedir. Benzerliği düşük yüzler için veri 0.11 ($SE = 0.20$) çarpıklık ve -0.79 ($SE = 0.40$) basıklık değeri göstermektedir. Bu bulgular oyun yatırımları için verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1.0 ve -1.0 aralığında olması sebebiyle normal dağıldığı (Hair, vd., 2014: 70-71) ve normallik varsayımını sağladığı görülmektedir.

Bulgular, oyun yatırımlarının anlamlı olarak benzerlik durumundan etkilendiğini göstermektedir, $F(1, 144) = 4.03$, $p = .046$, $\eta_p^2 = 0.03$ (Şekil 1). Bu bulgu yüzün

görünümünün katılımcıların yaşadığı ülkedeki insanlara benzerliğinin yüksek olmasının işbirliğini ve olumlu beklentiyi arttıracak varsayımını desteklemektedir. Denejde katılımcılar yatırımlarını yaparken benzerliği yüksek yüzlere ($ort. = 107.69, SE = 0.68, SD = 8.18$), benzerliği düşük yüzlere ($ort. = 105.82, SE = 0.67; SD = 8.15$) göre daha çok yatırım yapmıştır, $t(144) = 2.01, p = 0.046, Cohen's d = 0.17$.

Şekil 1. Sosyal işbirliği oyununda katılımcıların yaptığı yatırımların ortalaması. Not. Hata çubukları standart sapma değerlerini göstermektedir.

2.2. ESKİ-YENİ TANIMA

Eski-Yeni tanıma puanları iki-yüksek eşik modeline (*two-high threshold model*; Feenan, Snodgrass, 1990: 515-27) göre hesaplanmıştır. Bu model, eski ve yeni yüzler için bir eşik olduğu varsayımında bulunmaktadır (Snodgrass, Corwin, 1988: 34-50). Eğer yüzler bu eşikleri geçebilirse, eski ya da yeni olarak tanınabilecektir. Bu modelde iki ölçüm bulunmaktadır. P_r ayırt etme ölçümüdür (*discrimination measure*). Bu ölçüm düzeltilmiş tanıma puanı (*corrected recognition score*) olarak da bilinmektedir. B_r yanlılık (*bias*) ölçümüdür. Bu değer eğer 0.5'den büyük olursa liberal yanlılığı, 0.5'den küçük olursa konservatif yanlılığı göstermektedir. Bu çalışmada B_r yanlılık (*bias*) ölçümü

“Multinomial Processing Tree Model” ile ayrıca analiz edileceğinden hesaplanmamıştır. P_r ölçümü “hit rate - false alarm rate” ile hesaplanmıştır. “Hit rate” ve “false alarm rate” puanları Snodgrass ve Corwin (1988: 35) makalesindeki matrisler kullanılarak hesaplanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6.

Hesaplama tablosu. Snodgrass ve Corwin (1988: 35) makalesinden alınmıştır.

		KATILIMCININ CEVABI	
		EVET	HAYIR
UYARAN	ESKİ	İsabet (<i>Hit</i>)	İskalama (<i>Miss</i>)
	YENİ	Yanlış Alarm (<i>False Alarm</i>)	Doğru Ret (<i>Correct Rejection</i>)

		KATILIMCININ CEVABI	
		EVET	HAYIR
UYARAN	ESKİ	$\frac{\text{İsabet}}{(\#H + 0.5)}$ (#Eski + 1)	$\frac{\text{İskalama}}{(\#M + 0.5)}$ (#Eski + 1)
	YENİ	$\frac{\text{Yanlış Alarm}}{(\#FA + 0.5)}$ (#Yeni + 1)	$\frac{\text{Doğru Ret}}{(\#CR + 0.5)}$ (#Yeni + 1)

Not. #H = İsabet Sayısı. #M = İskalama Sayısı. #FA: Yanlış Alarm Sayısı. #CR: Doğru Ret Sayısı.

2 (benzerlik düzeyi: yüksek ve düşük) X 2 (davranış: işbirlikçi ve hilekâr) tekrarlı ölçümler (*repeated-measures*) ANOVA kullanılarak analiz edilmiştir. Oyun yatırımlarının analizinde olduğu gibi küresellik varsayımını kontrol edebilmek için en az üç koşulun olması gerekmektedir. Bu sebeple iki bağımsız değişkenin olduğu durumlar küresellik (*sphericity*) varsayımının dışında kabul edilip sonuçlar küreselliğin kabul edildiği sıraya göre verilmiştir.

Gözlemler istatistiksel olarak bağımsızdır. Veriler bağımsızlık varsayımını sağlar. Benzerliği yüksek yüzler hilekâr davrandıklarında elde edilen veri -0.86 ($SE = 0.20$) çarpıklık ve 0.48 ($SE = 0.40$) basıklık değeri göstermektedir. Benzerliği yüksek yüzler işbirlikçi davrandıklarında elde edilen veri -0.75 ($SE = 0.20$) çarpıklık ve 0.52 ($SE = 0.40$) basıklık değeri göstermektedir. Benzerliği düşük yüzler hilekâr davrandıklarında elde edilen veri -0.78 ($SE = 0.20$) çarpıklık ve -0.15 ($SE = 0.40$) basıklık değeri göstermektedir. Benzerliği düşük yüzler işbirlikçi davrandıklarında elde edilen veri -0.91 ($SE = 0.20$) çarpıklık ve 0.69 ($SE = 0.40$) basıklık değeri göstermektedir. Bu bulgular, P_r ölçümlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1.0 ve -1.0 aralığında olduğunu ve bu sebeple normal

dağıldığını (Hair, vd., 2014: 70-71) göstermektedir. P_r ölçümlerinin normallik varsayımını sağladığı görülmektedir.

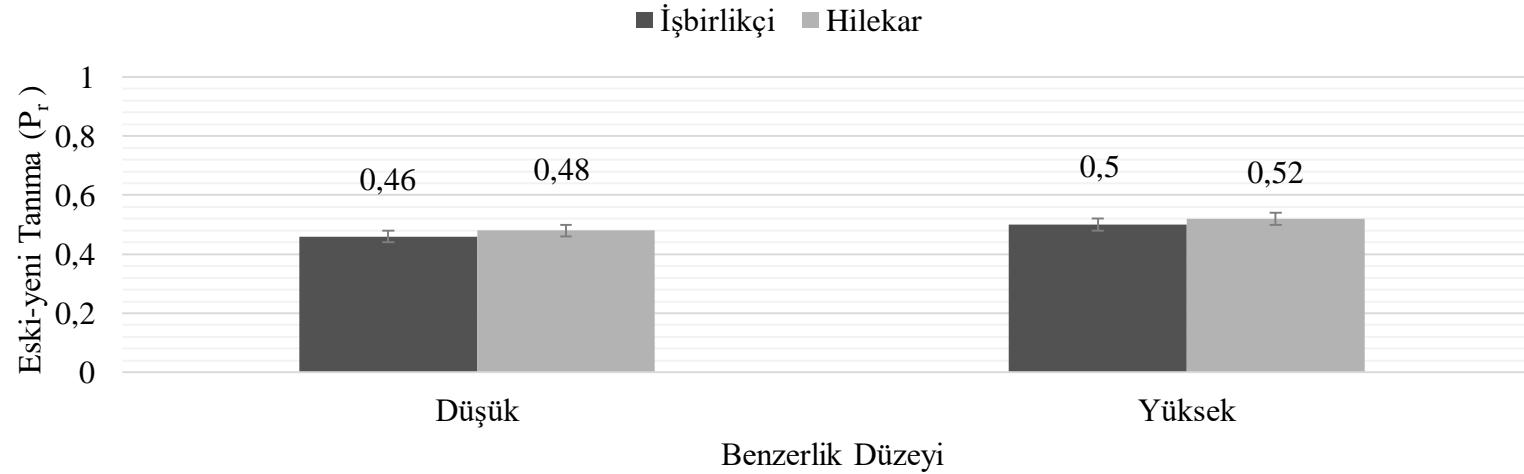
Bulgular, yüzlerin benzerlik düzeyinin ortalama isabet puanları (*hit scores*) üzerinde, $F(1, 144) = 14.83, MSE = 6.63, p < .001, \eta_p^2 = .093$ etkili olduğunu göstermiştir. Bonferroni düzeltmesi kullanarak post-hoc testlerine bakıldığında ortalama isabet puanlarının benzerliği yüksek yüzler için (ort. = 5.57) benzerliği düşük yüzlere (ort. = 5.35) göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir, $p < .001$. Ancak katılımcıların ortaklarının davranışı, ortalama isabet puanlarını etkilememiştir, $F(1, 144) = 1.21, MSE = 0.44, p = .27, \eta_p^2 = .008$. Ortalama isabet puanları üzerinde benzerlik düzeyinin ve ortakların davranışı arasında etkileşim etkisi de bulunmamıştır, $F(1, 144) = 0.43, MSE = 0.17, p = .51, \eta_p^2 = .003$.

Katılımcıların oynadıkları oyundaki ortaklarının davranışı yanlış alarm puanları üzerinde etkili olmamıştır, $F(1, 144) = 0.18, MSE = 0.84, p = .67, \eta_p^2 = .001$. Bunun yanında yüzlerin benzerlik düzeyi de yanlış alarm puanları üzerinde etkili olmamıştır, $F(1, 144) = 0.18, MSE = 0.18, p = .66, \eta_p^2 = .001$. Yüzlerin benzerlik düzeyinin ve ortakların davranışı arasında etkileşim etkisi de bulunmamıştır, $F(1, 144) = 0.28, MSE = 0.14, p = .60, \eta_p^2 = .002$.

Eski ve yeni yüzleri ayırt etmede P_r ölçümünün yüzlerin benzerlik düzeyinden etkilendiği bulunmuştur, $F(1, 144) = 10.56, MSE = 0.21, p = .001, \eta_p^2 = .07$. Bonferroni düzeltmesi kullanarak post-hoc testlerine bakıldığında katılımcıların P_r ölçüm puanları benzerliği düşük ortaklara göre (ort. = 0.47), benzerliği yüksek ortaklar için (ort. = 0.51) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir, $p = .001$. Ancak katılımcıların ortaklarının davranışı P_r ölçüm puanları üzerinde etkili olmamıştır, $F(1, 144) = 3.06, MSE = 0.66, p = .08, \eta_p^2 = .021$. P_r ölçüm puanları üzerinde yüzlerin benzerlik düzeyinin ve ortakların davranışı arasında etkileşim etkisi de bulunmamıştır, $F(1, 144) = 0.018, p = .89, \eta_p^2 < 0.01$.

Tablo 7. Benzerlik düzeyine göre hedef yüzlere ilişkin isabet, yanlış alarm ve P_r değerlerinin ortalama (Ort.) ve standart sapma (SS) değerleri

	İsabet (<i>Hits</i>)		Yanlış Alarm (<i>False Alarms</i>)		P_r (<i>Hit Rate – False Alarm Rate</i>)	
	Benzerliği düşük <i>Ort. (SS)</i>	Benzerliği yüksek <i>Ort. (SS)</i>	Benzerliği düşük <i>Ort. (SS)</i>	Benzerliği yüksek <i>Ort. (SS)</i>	Benzerliği düşük <i>Ort. (SS)</i>	Benzerliği yüksek <i>Ort. (SS)</i>
Hilekâr	5.40 (2.73)	5.56 (2.69)	2.58 (1.73)	2.58 (1.76)	0.48 (0.17)	0.52 (0.14)
İşbirlikçi	5.31 (2.86)	5.58 (2.65)	2.53 (1.58)	2.58 (1.66)	0.46 (0.17)	0.50 (0.15)

Şekil 2. Benzerlik düzeyine göre hedef yüzlere ilişkin P_r değerleri

Not. Hata çubukları standart sapma oranlarını göstermektedir.

2.3. KAYNAĞI TAHMİN ETME VE KAYNAK BELLEĞİ

2.3.1. Kaynak Belleği Ölçümü

Kaynak belleği araştırmalarında kaynak belleği ölçümü, içerik belleği ölçümünden ve tahmin etme ölçümünden ayrı olarak ölçülmesi önemlidir (Bröder, Meiser, 2007: 52-60). Bayen, Murnane ve Erdfelder (1996: 197-215) kaynak izleme modeli, bu üç ölçümü ayrı ayrı ölçme fırsatı sunması sebebiyle bu çalışma için tercih edilmiştir. Bu modelin temel amacı, örtük süreçleri ortaya çıkarmaktır. Bu örtük süreçler, davranışsal bir veride yer alan gözlenen kategorideki sıklık sayımlarına dayalı hesaplanmaktadır (Moshagen, 2010: 42-54). “Multinomial Processing Tree (MPT)” modeli tıpkı bir ağacın dallarından oluşmaktadır. Bu dalların her biri bazı koşullu olasılıkları ifade eden yollardan geçerek sonunda bir kategoriye gösteren gözlenen tepkileri (örneğin, bu çalışma için hedef yüzün hilekâr, işbirlikçi ya da yeni olması gibi) temsil etmektedir. Bu modelde D , d , b , g olmak üzere birbirinden bağımsız dört parametre bulunmaktadır. D parametresi içeriğin doğru tanınmasını temsil eder. d parametresi kaynağın doğru ayırt edilmesi olasılığını temsil eder. g parametresi içeriğin tanındığında ya da tanınmadığı durumlarda, kaynağın ayırt edilememesinden tahmin edilmesi sürecini temsil eder. b parametresi içeriği tanınmadan “eski” cevabını verme yanlılığını temsil eder. Bu çalışmanın deney dizaynı için bu dört parametrenin hangi bilişsel süreçleri temsil ettiği detaylı olarak Tablo 8’de açıklanmıştır.

Tablo 8.

MPT (*Multinomial Processing Tree*) modelinde bulunan parametreler ve temsil ettiği bilişsel süreçler

D	Katılımcıların oynadıkları oyundaki kişileri, yeni sunulan kişilerden doğru ayırt etmesi
d	Katılımcıların oynadıkları oyundaki kişilerin hilekâr ya da işbirlikçi olduğunu doğru ayırt etmesi olasılığı
g	Katılımcıların oynadıkları oyundaki kişilerin hilekâr mı işbirlikçi mi olduğunu ayırt edemeyip tahmin yürütmesi
b	Katılımcıların oynadıkları oyundaki kişileri, yeni sunulan kişilerden doğru ayırt edemeyip “eski” cevabını verme yanlılığı

MPT model, asimptotik olarak dağılan χ^2 tarafından sağlanan uyum iyiliği (G^2) değeri verir. Moshagen (2010: 42-54) parametre değerlendirmelerinin gözlenen veri sıklıkları ve beklenti maksimizasyon algoritması (*expectancy maximization-EM-algorithm*) ile elde edildiğini belirtmektedir. MultiTree (Moshagen, 2010: 42-54) uygulaması iki şekilde modelin veri ile uyumluluğunu test etmektedir. Moshagen (2010: 42-54) modelleri kıyaslarken modelin hiyerarşik olarak iç içe olmadığına “information criteria” ortalamalarıyla model uyumunun değerlendirilmesinin daha uygun olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple bu çalışma için de model uyumu “information criteria” ile test edilmiştir. Model uyumu için “Akaike information criterion (AIC; Akaike, 1974)” ve “Bayesian information criterion (BIC; Schwarz, 1978)” değerleri kullanılmıştır. ΔAIC ve ΔBIC değerlerinin pozitif bir değer göstermesi modelin reddi; negatif bir değer göstermesi modelin test edilebilir olduğunu göstermektedir (Moshagen, 2010; Wagenmakers ve Farrell, 2004).

İlk aşamada tanımlanabilir temel bir modele (*identifiable base model*) ihtiyaç duyulmaktadır (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 197-215). Bu sebeple parametreler için kısıtlamalar ya da varsayımlar belirlenmelidir. Varsayımlar için Bayen, Murnane ve Erdfelder (1996: 197-215)’in sunduğu makaleden faydalanılmıştır. Varsayımlar oluşturulduktan sonra model uyumundaki değişiklikler, ΔG^2 , kısıtlamaların uygun olup olmadığını gösterir. ωAIC , 0.5 değerinden büyükse varsayımlar model ile uyumludur. Bu durum eklenen kısıtlamanın modelde anlamlı olarak değişime sebep olmadığı anlamına gelmektedir. Eğer ωAIC , 0.5 değerinden küçükse, eklenen kısıtlamanın modelde anlamlı olarak değişime sebep olduğu anlamına gelir ve eklenen kısıtlamayı temsil eden bilişsel sürecin anlamlı olarak değişikliğe sebep olduğu yorumu yapılır.

MPT modeli Şekil 3’te sunulmuştur. Bu ağaç modele göre hilekâr, işbirlikçi ve yeni yüzlerin sınıflandırılması altında yatan bilişsel süreçler 17 parametre ile belirtilmiştir. $D_{\text{hilekâr}}$ olasılığı, katılımcının gösterilen yüzü eski olarak tanınmasıdır. Bir başka deyişle katılımcının sunulan yüzü oynadığı oyunda gördüğünü bilmesi olasılığıdır. $d_{\text{hilekâr}}$ olasılığı, katılımcının sunulan yüzün hilekâr olduğunu hatırlaması olasılığıdır. Kaynak belleği parametreleri 0 ve 1 arasında değişen koşullu olasılığı ifade etmektedir. Kaynak belleği eksikliğini 0 olasılığı temsil eder. Kaynak belleğinin bulunması durumunu da 1 olasılığı ifade etmektedir. Bir katılımcının kaynağı izleme eksikliği, $1 - d_{\text{hilekâr}}$ tamamlayıcı olasılığında gösterilir. Bu durumda katılımcı gördüğü kişinin ya hilekâr (g)

olduğu konusunda ya da işbirlikçi ($1 - g$) olduğu konusunda tahmin yürütecektir. Benzeri şekilde katılımcıların sunulan yüzün eski olduğunu hatırlamaması $1 - D_{\text{hilekâr}}$ olasılığında gerçekleşir. Bu durumda eski olduğunu hatırlaması b olasılığında, yeni olduğunu hatırlaması $1 - b$ olasılığında tahmin edilir. b olasılığında eski olduğunu tahmin etmesi sonrasında g olasılığında hilekâr, $1 - g$ olasılığında işbirlikçi olduğu hakkında tahmin yürütülür. Benzeri parametre hesaplamaları işbirlikçi davranan hedef yüzler için de uygulanır. Ağaç modeli üzerindeki parametreler “multiTree (Moshagen, 2010: 42-54)” uygulaması kullanılarak hesaplanmıştır.

2.3.2. Kaynak Tahmini ve Kaynak Belleği Ölçümü

Yukarıda bahsedildiği gibi kaynak tahmini ve kaynak belleği analizi için Bayen, Murnane ve Erdfelder (1996: 197-215)’in multinomial kaynak izleme modeli kullanılmıştır. Hem benzerliği yüksek yüzler, hem de benzerliği düşük yüzler için Şekil 3’deki model ayrı ayrı çizilip uygulanmıştır. Bir başka deyişle üçer tane model ağacı hem benzerliği yüksek yüzler hem de benzerliği düşük yüzler için ayrı ayrı çizilmiştir. Moshagen (2010: 42-54)’in makalesinde belirtmiş olduğu “multiTree” uygulamasının kullanım yönergeleri sırasıyla bu çalışmanın verisi için uygulanmıştır.

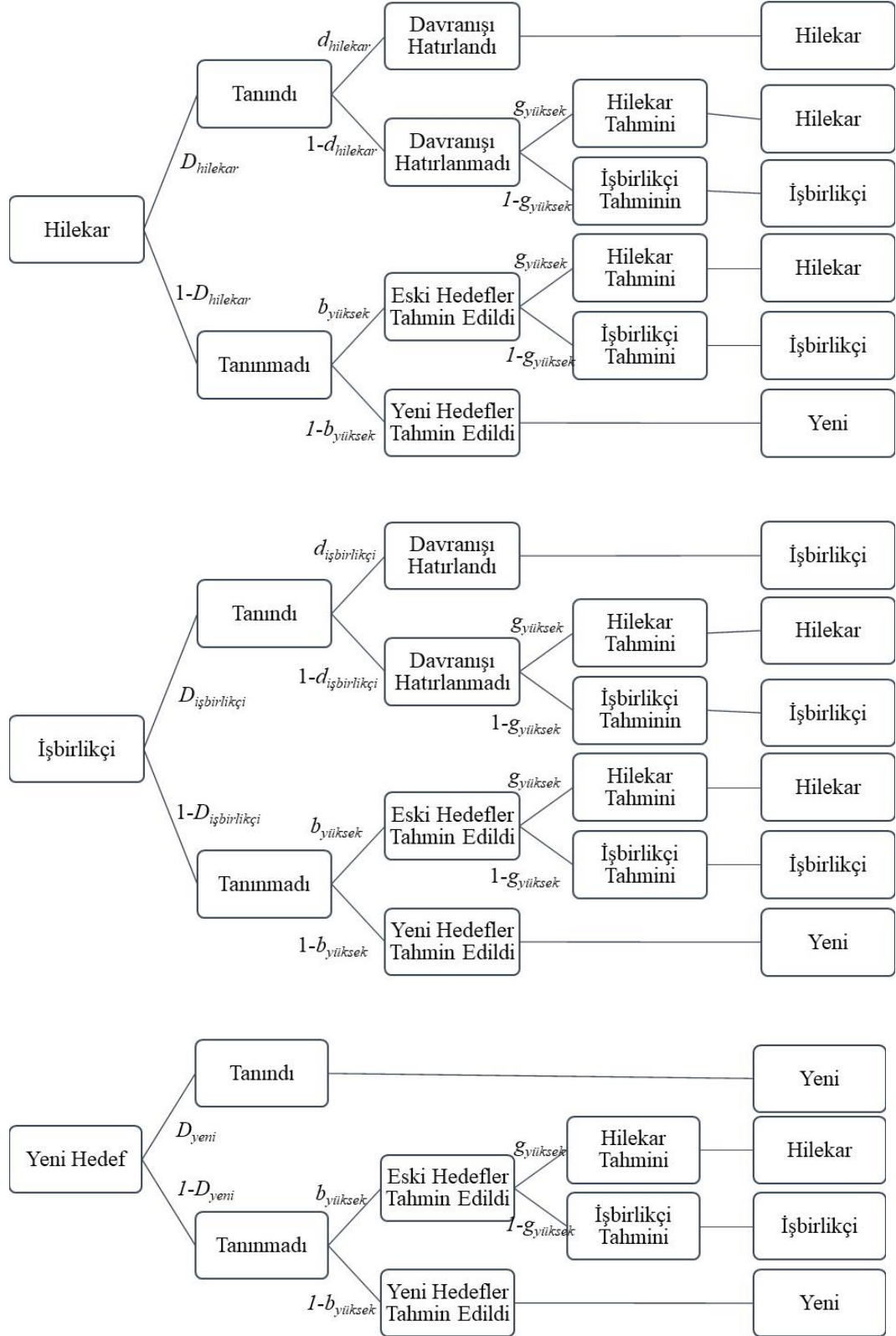
Tablo 9.

Deney koşullarına göre katılımcıların verdiği yanıtların sıklıkları (frequencies)

Yüzün Benzerlik Düzeyi	Deney Koşulu	Katılımcıların Cevapları		
		Hilekâr	İşbirlikçi	Yeni
Düşük	Hilekâr	586	270	594
Düşük	İşbirlikçi	383	489	678
Düşük	Yeni	164	132	2604
Yüksek	Hilekâr	686	204	560
Yüksek	İşbirlikçi	390	526	534
Yüksek	Yeni	168	132	2600

İlk olarak kısıtlılıkların kıyaslanabileceği bir modelin tanımlanması gerekmektedir. Bunun için altı adet model ağacı çizilmiştir. Modeller çizildikten sonra denklemlerin aktarımı sağlanmıştır. Denklemlerin modeller ile uyumluluğu kontrol edilmiştir. Tablo 9’da belirtilen sıklık değerleri model ağacındaki uygun denklem eşitliklerine girilmiştir. Parametreler üzerindeki kısıtlılıklar girildikten sonra veriye uygun tanımlanabilir temel bir model (*identifiable base model*) elde edilip edilemediği test edilmiştir.

İki-yüksek eşik kaynak belleği modeli (*2HTSM- Two High Threshold Source Memory Model*) eski ve yeni yüzleri ayırt etme olasılığının eşit olduğunu varsaymaktadır (Bayen, Murnane, Erdfelder, 1996: 197-215). Bir başka deyişle, bu varsayım D parametrelerinin eşitliğini belirtmektedir. Test aşamasında eski olarak sunulan yüzler için eski cevabının verilmesi ile yeni sunulan yüzler için yeni cevabının verilmesi olasılığının eşit olduğu varsayılmaktadır. Diğer çalışmalar eski-yeni tanımanın hedefin davranışından bağımsız olduğunu göstermiştir (örneğin, Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11; Hechler, Neyer, Kessler, 2016: 1-13; Mieth, Bell, Buchner, 2016b: 263-77). Bu çalışmada önceki çalışmaları destekler bulgular sunmuştur. P_r ölçüm puanlarının katılımcıların ortaklarının davranışından etkilenmediği gösterilmiştir, $F(1, 144) = 3.06$, $MSE = 0.66$, $p = .82$, $\eta_p^2 = .021$. Bu sebeple tanımlanabilir model elde etmek için parametreler üzerindeki model kısıtlılığı $D_{\text{hilekâr}} = D_{\text{işbirlikçi}} = D_{\text{yeni}}$ olarak işaretlenmiştir.

Şekil 3. Multinomial Kaynak İzleme Modeli.

Not. Bayen, Murnane ve Erdfelder'in (1996) multinomial kaynak izleme modelinden uyarlanmıştır.

Model kısıtlılığının veri ile uyumlu olduğu bulunmuştur, $G^2(2) = 3.36$, $p = 0.19$, $\Delta AIC = -0.64$, $\Delta BIC = -15.38$. Model, temel model (*baseline model*) olarak kabul edilmiştir. Eski-yeni tanıma değerlerinde gösterildiği gibi (Tablo 7) test aşamasında benzerliği düşük yüzlerin yaklaşık olarak %47'si doğru olarak eski ya da yeni olarak tanınmıştır ($D = 0.47$; $SE = 0.01$; $CI = [0.45 - 0.49]$). Benzerliği yüksek yüzlerin yaklaşık olarak %51'i doğru olarak eski ya da yeni olarak tanınmıştır ($D = 0.51$; $SE = 0.01$; $CI = [0.49 - 0.54]$). Eski-yeni tanıma değerlerinin analizinde gösterildiği gibi D parametresinin benzerliği düşük olan yüzlere göre benzerliği yüksek olan yüzler için anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur, $G^2(1) = 9.10$, $p < .01$, $\omega AIC = 0.03$, $\omega BIC = 0.53$. MPT analizinden elde edilen bulgular eski-yeni tanıma değerlerinin analizindeki bulguları destekler niteliktedir.

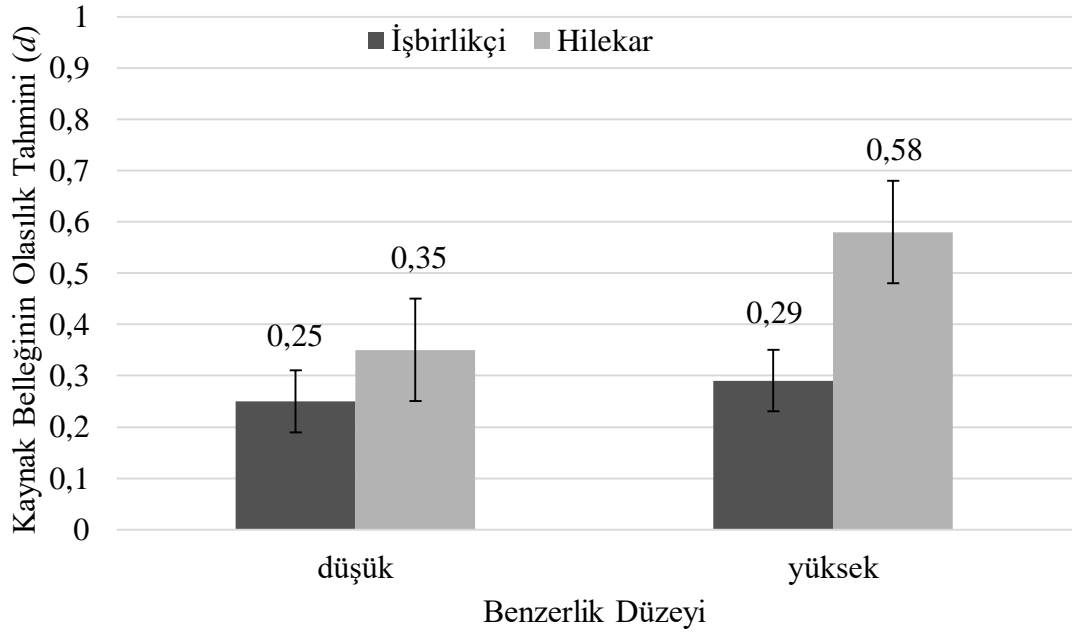
Modelde bulunan d parametresi kaynak belleğini temsil etmektedir. Öncelikle yüksek benzerliği olan yüzlerin hilekâr olanlarının işbirlikçi olanlarından daha iyi hatırlanacağına dair varsayımı test etmek için temel modele $d_{\text{hilekâr}} = d_{\text{işbirlikçi}}$ kısıtlılığı eklenmiştir. Eklenen bu kısıtlılık anlamlı olarak modelde değişime sebep olmuştur, $G^2(1) = 7.58$, $p < .01$, $\omega AIC = 0.06$, $\omega BIC = 0.71$. Bir başka deyişle, katılımcılar yüksek benzerliği olan yüzlerin oyunda gösterdikleri hilekâr davranışları, işbirlikçi davranışlara göre anlamlı olarak daha iyi hatırladığını göstermektedir. Benzerliği yüksek olan yüzlerin hilekâr olanları için kaynak belleği performansı işbirlikçi olanlara göre daha iyidir (Tablo 10). Aynı kısıtlılık benzerliği düşük olan yüzler için de uygulanmıştır. Benzerliği düşük olan yüzlerin oyunda gösterdikleri hilekâr ve işbirlikçi davranışları için kaynak belleğinde anlamlı bir fark bulunamamıştır, $G^2(1) = 0.73$, $p = .39$, $\omega AIC = 0.65$, $\omega BIC = 0.99$. Benzerliği düşük olan yüzlerin işbirlikçi olanlara göre hilekâr olanlar için sadece sayısal olarak daha iyi kaynak belleği performansı oluşturmaktadır. Ancak bu sayısal fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 10.Benzerlik Düzeyine göre Kaynak Belleği (d) Olasılık Tahmini Değerleri

		Ortağın Davranışı	d	SH	CI
Benzerlik Düzeyi	Düşük	Hilekâr	0.35	0.07	0.21 - 0.48
		İşbirlikçi	0.25	0.06	0.13 - 0.37
	Yüksek	Hilekâr	0.58	0.06	0.47 - 0.60
		İşbirlikçi	0.29	0.06	0.18 - 0.41

Not. d = Kaynak Belleği; SH = Standart Hata (*Standard Error*);
 CI = Confidence Interval (Güven Aralığı)

İkinci adımda, oyun aşamasında katılımcıların karşılaştıkları hilekâr yüzlere ilişkin kaynak belleği performansında yüksek ve düşük benzerliği olan yüzler arasında fark olup olmadığı incelenmiştir. Yüksek benzerliği olan hilekârlar için düşük benzerliği olan hilekârlara göre kaynak belleği performansı daha iyidir, $G^2(1) = 5.96$, $p = .01$, $\omega AIC = 0.12$, $\omega BIC = 0.85$. Ancak yüksek benzerliği olan işbirlikçiler için düşük benzerliği olan işbirlikçilere göre kaynak belleği performansında anlamlı bir fark bulunmamıştır, $G^2(1) = 0.17$, $p = .68$, $\omega AIC = 0.71$, $\omega BIC = 0.99$.

Şekil 4. Hedef yüzlerin benzerlik düzeyine göre kaynak belleğinin olasılık tahmini (d).
Not: Hata çubukları standart hata değerlerini temsil etmektedir.

Üçüncü adımda yüksek ve düşük benzerliği olan hilekâr yüzler için kaynak belleğinin işbirlikçi yüzlere göre daha iyi olup olmadığı incelenmiştir. Bunun için öncelikle tanımlanabilir yeni bir modele ihtiyaç duyulmaktadır. Yüksek ve düşük benzerliği olan hilekâr yüzlerin hem yüksek hem de düşük benzerliği olan yüzlerden kaynak belleği performansı yönünden farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için eski modele ek olarak yeni modelde $d_{yüksekişbirlikçi} = d_{düşükişbirlikçi}$ kısıtlaması eklenmiştir. Bu kısıtlama veriler ile uyumludur, $G^2(3) = 3.53$, $p = .32$, $\Delta AIC = -2.47$, $\Delta BIC = -24.57$. İlk olarak düşük benzerliği olan hilekâr yüzlerin işbirlikçi yüzlerden kaynak belleği performansı açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Benzerliği düşük olan hilekâr yüzlerin, işbirlikçi yüzlerden kaynak belleği performansı açısından anlamlı olarak farklılaşmadığı bulunmuştur, $G^2(1) = 0.58$, $p = .44$, $\omega AIC = 0.67$, $\omega BIC = 0.99$. Sonrasında benzerliği yüksek olan hilekâr yüzlerin işbirlikçi yüzlerden kaynak belleği performansı açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Benzerliği yüksek olan hilekâr yüzler için hem benzerliği yüksek hem de düşük yüzlerin işbirlikçilere göre daha iyi kaynak belleği performansı bulunmuştur, $G^2(1) = 13.65$, $p < .01$, $\omega AIC = 0.003$, $\omega BIC = 0.10$.

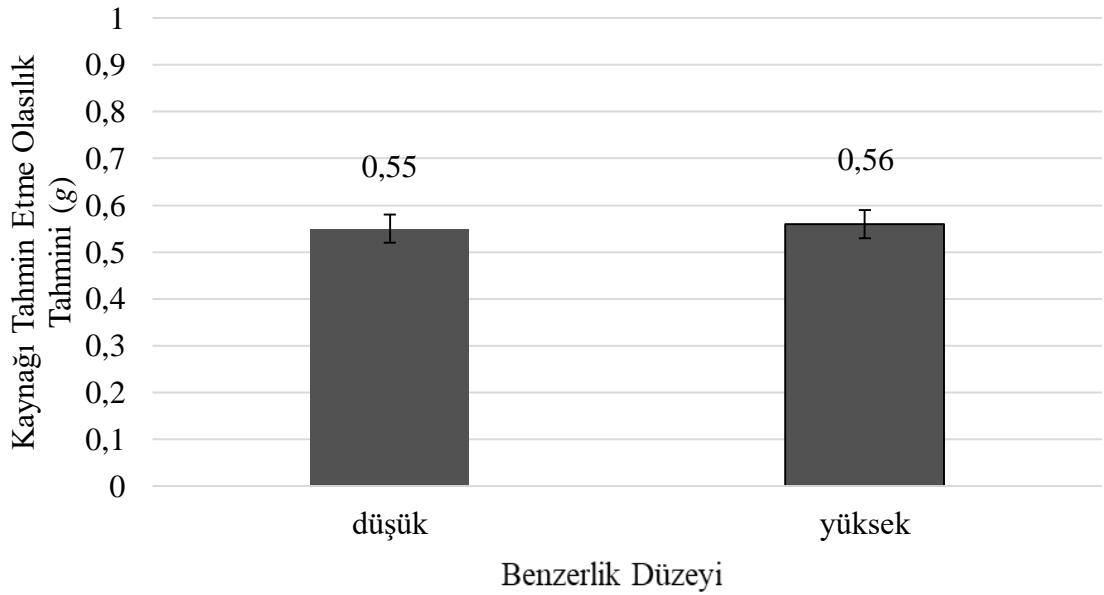
Tablo 11.

Benzerlik Düzeyine göre Kaynağı Tahmin Etme (g) Olasılık Tahmin Değerleri

Benzerlik Düzeyi	g	SH	CI
Yüksek	0.56	0.02	0.50 - 0.62
Düşük	0.55	0.02	0.50 - 0.61

Not. g = Kaynak Belleği Tahmin Etme; SH = Standart Hata (*Standard Error*); CI = Confidence Interval (Güven Aralığı)

Modelde bulunan g parametresi kaynağı tahmin etme parametresini temsil etmektedir. Son olarak g parametresinin, benzerliği yüksek ve düşük yüzler için farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bulgular tahmin etme cevaplarının benzerliği yüksek ve düşük yüzler için farklılaşmadığını göstermektedir, $G^2(1) = 0.21$, $p = .88$, $\omega AIC = 0.73$, $\omega BIC = 0.99$.

Şekil 5. Hedef yüzlerin benzerlik düzeyine göre kaynağı tahmin etme olasılığı (g)

TARTIŞMA

1. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı sosyal işbirliği oyununda tanıdık görünen (katılımcıların ülkesinde yaşayan diğer insanlara benzer görünen) yabancılar için yatırım miktarlarının, tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynağı tahmin etme skorlarının değişip değişmediğini araştırmaktır. Bu çalışma sosyal işbirliği oyununda katılımcıların karşılaştıkları ortaklarının tanıdık görünümünü değişimleyerek olumlu ya da olumsuz beklenti oluşturmalarını sağlayan ve tanıdık görünümün kar ya da zarar ilişkisinin olduğu bir bağlamda bellek üzerindeki etkisini inceleyen ilk çalışmadır. Çalışmamızda katılımcılar sosyal işbirliği oyunu (bir diğer adıyla tutsak ikilemi oyunu) oynamışlardır. Katılımcılar ön çalışma ile belirlenmiş tanıdık ya da tanıdık görünmeyen ortaklarla bir işbirliği oyununda karşılaşmıştır. Katılımcılardan bu ortaklarla bir şirket kuracaklarını hayal etmeleri istenir. Katılımcılara gerçek bir sermaye verilmiştir. Katılımcılara bu sermaye ile ya düşük miktarda bir yatırımla ya da yüksek miktarda bir yatırımla şirketlerine para yatırabilecekleri ve bu yatırım kararını partnerlerin onlara ne kadar yakın geldiğine bağlı olarak yapabilecekleri iletilmiştir. Katılımcılar karşılaşacakları ortakların ya hilekâr ya da işbirlikçi davranacaklarından ve bunun sonucunda ya kayıp ya da kazanç yaşayacaklarından haberdardır. Katılımcılara ortaklarının davranışlarının cinsiyetlerinden bağımsız olduğu iletilmiştir. Katılımcılar oyunun sonunda kazandıkları bakiyelerini almışlardır.

Çalışmamızın bulguları tanıdık görünen ortaklarla tanıdık görünmeyen ortaklara göre ortak bir şirket için daha fazla yatırım yapıldığını ve test aşamasında tanıdık görünen ortakların tanıdık görünmeyen ortaklara göre daha iyi hatırlandığını göstermiştir. Katılımcılar tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışlarını işbirlikçi davranışlarına göre daha iyi (daha iyi bir kaynak belleği performansı ile) hatırlamıştır. Bunun yanında tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışları tanıdık görünmeyen ortakların hilekâr davranışlarından daha iyi hatırlanmaktadır. Tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışları, hem tanıdık hem de tanıdık görünmeyen ortakların işbirlikçi davranışlarına göre de daha iyi hatırlanmaktadır. Bu bulgular hilekâr davranışın hatırlanmasında tanıdık görünümün önemli olduğunu göstermektedir. Ancak çalışmamızın bulguları tanıdık görünmeyen ortakların davranışlarını hatırlamada ne hilekârlık ne de işbirlikçi

davranışlar üzerinde bir kaynak belleği avantajı göstermemiştir. Bunun yanında tanık görünen ortaklar ve tanidik görünmeyen ortaklar arasında anlamlı bir kaynak belleği cevap yanlılığı da bulunmamıştır.

2. OYUN YATIRIMLARI

Katılımcılar sosyal işbirliği oyununda tanidik görünümü değişimlenen ortaklarıyla gerçek parayla ya az ya da çok yatırım yapmışlardır. Katılımcılara deney öncesi yönergede ortaklarına bakmalarını ve kendilerine ne kadar yakın geldiğine bağlı olarak yatırım kararlarını verebilecekleri söylenerek yönlendirilmiştir. Tanidik görünen ortaklar için tanidik görünmeyen ortaklara göre daha çok yatırım yapılacağı varsayılmıştır. Çalışmamızın bulguları ilk hipotezimizle (h1) uyumludur. Oyun yatırımları anlamlı olarak tanidikklik durumundan etkilenmektedir ve tanidik görünen ortaklarla (*ort.* = 107.69, *SE* = 0.68, *SD* = 8.18) tanidik görünmeyen ortaklara göre (*ort.* = 105.82, *SE* = 0.67; *SD* =8.15) daha çok yatırım yapılmıştır. Katılımcılar tanidik görünen ortaklarla karşılaştıklarında yapacakları yatırımların karşılıklı olacağını düşündüklerinden tanidik görünmeyen ortaklara göre daha çok yatırım yapmayı tercih etmiş olabilirler.

Hayashi ve arkadaşları (1999: 28-29) tek seferlik (tekrarlı olmayan) işbirliği oyunlarında insanların partnerlerine ilişkin beklenti oluşturduklarını ve buna göre kararlarını verdiklerini iddia etmiştir. Eğer öyleyse çalışmamızda katılımcıların tanidik görünen ortaklar için daha çok yatırım yapmalarının sebebi olumlu beklenti oluşturmalarına bağlanabilir. Nitekim tanidik görünen uyarıların olumlu değerlendirmelerle ilişkili olduğu diğer çalışmalarda gösterilmiştir. Örneğin, önceki çalışmalar bir uyarının tanidik/aşına görünümünün daha çok tercih edilmesini (Zajonc, 2001: 224-28), tanidik görünen bir yüzün daha çekici, daha çok beğenilir (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75), daha çok yeterli (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318) ve daha sempatik değerlendirilmesini sağladığını göstermiştir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 313).

Sosyal işbirliği deneylerinin yer aldığı çalışmalardaki bulgular da benzeri niteliktedir. Örneğin, katılımcıların olumlu beklenti oluşturan (örneğin, gülümseyen, beğenilir ve güvenilir görünen) özelliklere sahip ortaklarla daha çok parasal yatırım yaptıkları gösterilmiştir (Bell, vd., 2012: 1512-29, 2013: 984-95; Bell, Mieth, Buchner,

2017: 1-20). Yapılan bir çalışmada katılımcılar gülümseyen partnerlerine karşı kızgın partnerlerine göre daha güçlü bir işbirliği yanlılığı göstermiştir (Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20).

Bunun yanında bir yüzün tanıdık görünümünün onun daha güvenilir (DeBruine, 2002: 1307-12) ve daha az tehlikeli (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318) olduğu yönünde değerlendirmelere sebep olabileceğinin gösterilmesi tanıdık görünüme sahip bir kişi için daha çok parasal yatırımın yapılmasını desteklemektedir. Katılımcılar tanıdık görünen ortakları muhtemelen daha güvenilir ve daha az tehlikeli olarak değerlendirdiğinden daha çok yatırım yaparak karşılığını beklemekteydi. O halde çalışmamız literatürdeki bulguları başka bir bağlamda geliştirmiştir. Kar ya da zarar ilişkisinin olduğu bir sosyal etkileşimde bir yabancınn tanıdık bir görünüme sahip olmasının verilen kararları olumlu yönde etkileyebileceği görülmektedir. Bulgular sosyal etkileşimlerde olumlu izlenim oluşturan (tanıdık bir görünüm gibi) bir kişiye yönelik daha olumlu tepkiler (işbirliği gibi) gösterildiği yönünde bir genelleme yapılabileceğini göstermektedir.

Aşına/tanıdık yüzlerin aşırı genelleştirilmesi hipotezinde insanların tutum ve davranışlarının tanınan/bilinen diğer kişilere benzerliklerine göre şekillenebileceği iddia edilmektedir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 307). Pek çok çalışma bu hipotezi destekler bilgiler sunmuştur. Örneğin, bir yabancınn tanıdık bir kişiye benzerliği ona yaklaşma davranışını belirlediği gösterilmiştir (Mackinnon, Jordan, Wilson, 2011: 879-92). Bir kişinin olumlu davranışlarla ilişkilendirilmesi ve sonrasında ona benzeyen yabancı bir kişinin de olumlu değerlendirilmesine sebep olduğu gösterilmiştir (Verosky, Todorov, 2010: 779-85; Verosky, Todorov, 2013: 661-69; Kocsor, Bereczkei, 2017: 385-91). Çalışmamız tanıdık kişilere benzeyen ortakların sadece olumlu özelliklerle ilişkilendirilmediğini aynı zamanda uygulamada onlarla maddi iş birlikteliklerinin daha çok kurulmak istendiğini göstermiştir.

Tanıdık bir görünümün daha olumlu bir beklenti oluşturması sebebiyle parasal yatırımın daha yüksek olmasına sebep olduğu düşünülebilir. Bunun yansıra tanıdık görünümlü ortakların iç grup üyesi kişiler gibi algılanmasının da olumlu beklentiye sebep olduğu ya da iç grup kayırmacılığına sebep olduğu düşünülebilir. Kişiler arası algılanan benzerlik grup oluşumuna sebep olabilir ve bir grubun üyesi olmak için yüz görünümünün

önemli olabileceği belirtilmiştir (Hehman, Flake, Freeman, 2018: 3). Çalışmamızda kullanılan tanıdık görünümlü ortaklar ön çalışmada katılımcıların yaşadıkları ülkelerindeki insanlara benzerliği yüksek değerlendirilen yüzlerden oluşturulmuştur. Bu sebeple katılımcıların tanıdık görünümlü ortakları iç grup üyesi gibi algılamaları olasıdır. Dolayısıyla iç grup üyesi gibi algıladıkları kişilerle daha çok parasal yatırım yapma istekleri bir grup içi kayırmacılığının yan ürünü olabilir. Bunun yanında Türk kültürü her ne kadar kolektivist sona yakın ve aynı zamanda bireycilik için çabalıyor gibi görünse de, temelde kolektivist yapısını koruduğu söylenebilir (Mocan-Aydin, 2000: 282-83). Kolektivistik kültürlerde bireylerarası ilişkiler kuvvetlidir ve genellikle uzun süreli ilişkiler tercih edilir ve muhtemelen bu sebeple farklı kültürde yaşayan kişiler (örneğin, Amerika’da yaşayan Türk vatandaşları) yakın ilişkiler kurmak istediklerinde aynı kültürden kişileri (Türk vatandaşlarını) seçmektedirler (Bektaş, Demir, Bowden, 2009: 139). Yaptığımız deneyde katılımcılar oynadıkları oyunda karşılaştıkları kişileri sonraki başka bir oyunda görüp görmeyecekleri konusunda bilgilendirilmemiştir. Ancak yine de katılımcıların tanıdık görünen ortaklarla daha çok yatırım yapmayı tercih etmeleri, tanıdık görünen ortaklarla gelecekteki olası ilişkilerindeki beklentilerini gösteren bir davranış eğilimini yansıtır olabilir. Katılımcıların bu davranışı tanıdık görünen ortaklarla daha kuvvetli ilişkiler kurmak istediklerini gösteriyor olabilir ve bu durum katılımcıların yaşadıkları kolektivistik kültürün genel bir özelliği olduğuna bağlanabilir.

3. TANIMA BELLEĞİ

Test aşamasında katılımcılardan oynadıkları oyundaki ortaklarını tanımalarını, bir diğer ifadeyle yeni yüzlerden ayırt etmeleri, istenmiştir. Ekranda gördükleri yüzü oynadıkları oyunda da gördülerse “Evet” seçeneği, görmedilerse ve yeni bir kişi olduğunu düşünüyorlarsa “Hayır” seçeneğini seçmeleri istenmiştir. Bulgularımız katılımcıların tanıdık görünen ortakları (ort. = 0.51) tanıdık görünmeyen ortaklara (ort. = 0.47) göre daha doğru ayırt ettiğini göstermiştir. MPT analizinin bulguları da bu bulguyu desteklemektedir, $G^2(1) = 9.10$, $p < .01$, $\omega AIC = 0.03$, $\omega BIC = 0.53$. Test aşamasında sunulan 80 yüzden tanıdık görünen ortakların yaklaşık olarak %51’i doğru olarak eski ya da yeni olarak tanımaktadır/ayırt edilmektedir ($D = 0.51$; $SE = 0.01$; $CI = [0.49 - 0.54]$). Tanıdık görünmeyen yüzlerin yaklaşık olarak %47’si doğru olarak eski ya da yeni olarak

tanılmaktadır/ayırt edilmektedir ($D = 0.47$; $SE = 0.01$; $CI = [0.45 - 0.49]$). Ancak oyunda karşılaştıkları ortakların hilekâr ya da işbirlikçi davranmış olmaları katılımcıların ortaklarını ne kadar iyi ayırt ettiklerini etkilememektedir.

Bulgularımız hipotezimizle (h2) ve literatürlerdeki diğer çalışmalarla tutarlı sonuçlar sunmaktadır. Örneğin, çalışmalar katılımcıların tanıdık yüz olarak adlandırılan kendi ırklarından yüzler için (örneğin, Lindsay, Jack, Christian, 1991: 587-89; Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014: 828; derleme için bakınız Meissner, Brigham, 2001: 3-35) kendi grubundan olan (Baus, vd., 2017: 709-21; Bavel, Packer, Cunningham, 2011: 3343-3354; Wiese, 2012: 137-47) ve tanıdık/aşinalık uyandıran diğer kişiler (örneğin, Stacey, Walker, Underwood, 2005: 407-422; Armann, Jenkins, Burton, 2016: 571-580; Tinar, Guillaume, 2019: 154-66) için bir tanıma belleği avantajı gösterdiklerini bulmuştur.

Kendi ırkına yönelik bellek önyargıları, kendi ırk önyargısı ya da karşı ırk etkisi (*own-race bias/cross race effect*; Meissner, Brigham, 2001: 3-35) olarak da bilinmektedir. Kendi ırk önyargısının ortaya çıkmasının sebebi o ırkın yüzleriyle sıkça karşılaşılmasıyla oluşan “algısal uzmanlık” olabilir (Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014: 826). Ancak çalışmamızda katılımcıların ülkelerinde yaşayan kişilerin yüzlerine benzeyen farklı ırktan kişilerin fotoğrafları kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışmamızın kendi ırk prototipine yaklaşan yabancılarla ilgili bir tanıma belleği avantajı olduğu ve dolayısıyla kendi ırk prototipine yaklaşan yabancılar için de bir algısal uzmanlıktan söz edilebilir. Bildiğimiz kadarıyla bir çalışmada tanıdık yüzlere benzeyen yeni yüzler için tanıma belleği avantajının olduğu gösterilmiştir (Tomita, vd., 2014: 24-32). Çalışmamızda bu bulguyu destekler nitelikte bir sonuç sunmaktadır. Bu çalışmada bir kişiye tanıdık/aşına olmanın tanıma belleği üzerindeki olumlu etkisi, bir yabancıtanınan/bilinen kişilere benzerliğinde de gösterilmiştir. Her ne kadar bir kişi yabancı da olsa bilinen/tanınan bir kişiye olan benzerliği tanıma belleğinde olumlu bir etki oluşmasına sebep olmuştur. Algısal uzmanlık sadece kendi ırkını daha iyi ayırt etmek için değil farklı ırklardan olan ancak ırk prototipine yaklaşan kişiler için de gelişen bir bilişsel süreç olabilir.

Bulgumuz, yüzlerin tanıdık görünen ortakların görsel olarak daha dikkat çekici etkiye sahip olmasına ya da yüzlerin grup prototipine yaklaşmasından “iç grup” olarak

algılanmasına (Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014: 826) atfedilebilir. Yabancı kişilerin görünümünün katılımcıların iç gruplarına yaklaşmasının onların daha derinlemesine kodlanmalarını sağladığı düşünülebilir (Baus, vd., 2017: 713). Tanıdık yüzlere benzeyen yabancıların daha derinlemesine kodlanmasının sebebi yüzlerinin iç özelliklerine daha çok odaklanılması (Stacey, Walker, Underwood, 2005: 407-22) ve derinlemesine bir kodlama da beraberinde doğru bir tanımayı getirmiş olabilir (Stacey, Walker, Underwood, 2005: 407-22). Nitekim önceki çalışmalarda katılımcıların tanıdık olan ve tanıdık bir kişiye benzer olan kişileri hatırlarken güçlü bir farkındalık durumuyla cevap verdiği gösterilmiştir (Dewhurst, Hay, Wickham, 2005: 1035). Bir diğer ifadeyle bir kişinin tanıdık olarak değerlendirmesi arttıkça daha güçlü bir farkındalıkla hatırlandığı bilinmektedir. O halde, katılımcıların tanıdık görünen ortaklar için derinlemesine bir kodlama yapmaları katılımcıların da bilinçli ve güçlü bir hatırlama yapmalarına sebep oluyor olabilir. Bir yabancıyı tanıdık görünerek grup içi kişilerin prototipine yaklaşmasının yarattığı tanıma belleği avantajı, grup içi yüzlerle tekrarlı temaslar sebebiyle oluşan algısal bir uzmanlığın yansıması da olabilir (Wiese, vd., 2013: 369). Bir kişinin iç grup üyesi olduğunu düşünmek o kişiye daha dikkat etmemize ve dolayısıyla daha iyi tanınmasına sebep olabilir (Baus, vd., 2017: 710). Benzeri şekilde Young ve arkadaşları (2012: 116-42) algısal uzmanlığın, iç-grup üyelerinin yüzlerinin daha derinlemesine kodlanmasını sağladığını vurgulamıştır. Bunun yanında iç gruba katılma motivasyonunda da bu süreci destekleyen önemli bir etken olduğu bildirilmiştir (Young, vd., 2012: 116-42). Kendi ırkıdan kişiler grup içi üyelerdir. Bu gibi kişilerle sıkça karşılaşırız ve belleğimizde onlarla ilgili bir temsil oluşmuştur. Dolayısıyla bu kişilere benzeyen diğer kişilere de onlara katılma motivasyonu sebebiyle daha çok dikkat ediyor ve onları daha iyi tanıyor olabiliriz. Tam tersine önceki çalışmalar dış grup üyesi olan yüzlerin, iç grup üyesi olan yüzlere göre daha az doğrulukla tanındığını göstermiştir (Bavel, Packer, Cunningham, 2011: 3351; Wiese, 2012: 137-47). Çalışmamızın bulgularında tanıdık görünmeyen yabancılar için benzeri bir tanıma belleği dezavantajından söz edilebilir. Bu durum muhtemelen bir uyarana tanıdık/aşına olmamanın daha az derinlemesine bir kodlamaya sebep olarak daha az doğrulukla hatırlanmasına sebep olduğu söylenebilir.

Sosyo-bilişsel açıklamalar bir yüzün iç grup ya da dış grup olarak kategorilendirilmesinin o yüzle ilgili sonraki süreçleri etkileyen bilişsel bir yanlılığa

sebebe olduğunu iddia etmektedir (Sporer, 2001: 36-97; Wiese, 2012: 137). Bu açıklamaya göre grup içi yüzler daha derinlemesine işlenir ve bu sebeple bellek performansı bu yüzler için daha iyidir; ancak grup dışı yüzler daha kategorik düzeyde ve yüzeysel işlenir ve bu sebeple bellek performansı bu yüzler için daha kötüdür (Wiese, 2012: 138; Wiese, Kaufmann, Schweinberger, 2014: 826). Bir yüzün grup dışı olarak kategorize edilmesi bilişsel ihmale ve olumsuz kalıp yargıları ortaya çıkarırken tanıma belleğinde daha az doğru tanıma sebebe olmaktadır (Wiese, 2012: 138). Çalışmamızın bulguları da tanıdık görünen yüzlerin grup içi kişilere yaklaşması sebebiyle daha derinlemesine işlenerek daha iyi tanındığını göstermiştir.

Bunların yanında tanıdık görünen bir yüz tanıdık olmayan bir yüze göre farklı niteliksel özelliklere sahip olduğu düşünülebilir. Bu durum tanıdık görünen yüzlerin daha kolay ayırt edilmesini sağlıyor olabilir. Bir diğer yandan algılayan kişi için tanıdık görünen bir yüz, tanıdık görünmeyen bir yüze göre daha fazla semantik bilginin aktif hale gelmesine sebebe olabilir. Bir çalışmada tanıdık olan (örneğin, ünlü kişiler) ve olmayan kişiler anlamsal bellekte farklı temsil edildiklerinden tanıdık olan ve olmayan kişiler için farklı beyin aktivitesi örüntüleri gözlenmiştir (MacKenzie, vd., 2018: 292-301). Bu durum tanıdık görünen ortaklar için de farklı anlamsal bilgileri aktif hale getirebileceği ihtimalini düşündürür. Muhtemelen bu sebeple farklı niteliksel ve anlamsal bilgilerin desteğiyle tanıdık görünen yabancılar daha doğru ayırt edilir ve hatta daha kalıcı ve doğru saklandığı yorumu yapılabilir. İnsanlar kendileriyle sonraki etkileşimlerde ilişki düzeyleri yüksek olabilecek ve kendileriyle anlamlı benzerlikler içeren diğer kişileri muhtemelen daha iyi tanıma eğilimi gösterir (Meissner, Brigham, 2001: 3-35). Bir yüzün tanıdıklık hissi uyandırması gelecekte o kişiyle kurulabilecek etkileşimlerin beklentisine sebebe olabilir (Oda, Nakajima, 2010: 119). Tanıdık görünen yabancılar sonraki olası etkileşimler için ilişki kurulmasının daha yüksek olduğu kişiler olduğundan tanıma belleği avantajı geliştirilmiş olabilir.

Sosyal etkileşimlerde sosyal sözleşmenin (*social contract*) kurallarına uymayan hilekârları tespit etmek için özelleşen bir mekanizmadan bahsedilir (Cosmides, Tooby, 2015: 632). Ancak çalışmamızda tanıdık görünümü değişimlenen yabancıların oyunda gösterdikleri davranışların tanıma belleği üzerinde etkisinin olmadığını gösterdik ve üçüncü hipotezimizi (h3) doğrular sonuçlar sunduk. Bulgumuz diğer çalışmalarla

tutarlıdır ve pek çok çalışma benzeri sonuca ulaşmıştır (Bell, Buchner, 2009: 317-30; Bell, Buchner, Musch, 2010: 261-75; Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012: 1512-29; Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11; Bell, vd., 2013: 984-95; Mieth, Bell, Buchner, 2016a: 1-14). Bir kişinin oynanan oyunda hilekâr ya da işbirlikçi davranmış olmasının yeni yüzlerden daha doğru ayırt edilmesini sağlamadığı bulunmuştur. O halde, hilekâr kişiler için özelleşen bir tanıma belleği sisteminden söz etmek mümkün değildir. Hilekâr ya da işbirlikçi davrananlar eşit düzeyde iyi tanınmaktadır. Bir diğer ifadeyle bir kişinin hilekâr ve işbirlikçi davranış sergilemesi o kişilerin yeni yüzlerden eşit seviyede iyi ayırt edildiği gösterilmiştir. Sosyal işbirliği benzeri bir oyunda parasal bir motivasyonun olması eşit düzeyde hem işbirlikçilerin hem de hilekârların daha iyi tanınmış olmasına sebep olmuş olabilir. Bunun yanında sonraki etkileşimlerde olası zararlardan kaçınmak için sadece hilekârları yeni yüzlerden iyi ayırt etmek yeterli değildir; aynı zamanda olası fayda sağlamak için işbirlikçileri de yeni yüzlerden iyi ayırt etmek başarılı bir sosyal etkileşim için gereklidir.

4. KAYNAK BELLEĞİ VE KAYNAK TAHMİNİ

Test aşamasında katılımcılardan oynadıkları oyundaki ortaklarını tanımalarını ve sonrasında onların oyunda hilekâr ya da işbirlikçi davranışlarından hangisini sergilediğini hatırlamaları istenmiştir. Bulgularımız tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışlarının, işbirlikçi davranışlarına göre anlamlı olarak daha iyi hatırlandığını göstermiştir, $G^2(1) = 7.58, p < .01, \omega AIC = 0.06, \omega BIC = 0.71$. Ancak benzeri bir fark tanıdık görünmeyen ortakların hilekâr ve işbirlikçi davranışları için bulunamamıştır, $G^2(1) = 0.73, p = .39, \omega AIC = 0.65, \omega BIC = 0.99$. Tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışları, tanıdık görünmeyen ortakların hilekâr davranışlarına göre daha iyi hatırlanmaktadır, $G^2(1) = 5.96, p = .01, \omega AIC = 0.12, \omega BIC = 0.85$. Tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışları, hem tanıdık görünen hem de tanıdık görünmeyen kişilerin işbirlikçi davranışlarından daha iyi hatırlanmıştır, $G^2(1) = 13.65, p < .01, \omega AIC = 0.003, \omega BIC = 0.10$. Bulgularımız tanıdık görünen bir ortağın hilekâr davranışına ilişkin kaynak belleği avantajı olduğunu göstermiştir.

Genel olarak bulgularımız ne tek başına tanıdık görünen ortaklar için ne de tanıdık görünmeyen ortaklar için bir kaynak belleği avantajı göstermemiştir. Bir diğer ifadeyle

tanıdık görünen ya da tanıdık görünmeyen ortakların davranışları (hilekar ya da işbirlikçi) için iyi bir kaynak belleği avantajı tek başına görülmemiştir. Kaynak belleği avantajı sadece tanıdık görünen ortakların hilekâr davranışları için gösterilmiştir. Katılımcılar muhtemelen tanıdık görünen ortakların daha çok işbirlikçi davranacaklarını düşündüklerinden daha çok yatırım yapmıştır. Ancak bu beklentilerini karşılamayan hilekar kişilerle de karşılaştılar. Çalışmamızın bulguları katılımcıların sadece olumlu beklentilerini karşılamayan partnerlerinin davranışları için gelişen bir kaynak belleği avantajı olduğunu göstermiştir.

Önceki çalışmalar tanıdık görünümlü yüzlere benzeyen kişilerin daha güvenilir (DeBruine, 2002: 1307-12), daha az tehlikeli (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007: 318), daha çok tanıdık ve daha çok beğenilir (Strom, vd., 2008: 1-51; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008: 259-75) göstermiştir. Bu sebeple katılımcıların tanıdık görünümlü yüzlere benzeyen kişiler için olumlu bir izlenim oluşturdukları ve daha çok işbirlikçi davranacaklarını sandıkları varsayılabilir. Nitekim çalışmamızın oyun yatırımları bulgusu da, her ne kadar etki büyüklüğü düşük olsa da, katılımcıların tanıdık görünümlü yabancılarla ilgili olumlu izlenim oluşturduklarını doğrulamıştır. Sosyal işbirliği oyununda, olumlu beklenti ihlali durumunun kaynak belleği avantajı yarattığı bilinmektedir (örneğin, Bell, vd., 2012: 1512-29, 2013: 984-95; Mieth, Bell, Buchner, 2016: 1-14). O halde çalışmamızın bulguları tanıdık görünümlü ortaklar için de olumlu beklenti ihlali durumunun kaynak belleği avantajı yarattığını desteklemektedir.

Bir kişinin güvenilir görünmesinin onunla ilgili verilen kararlarda kestirme bir yol (*heuristics*) sunduğu düşünülebilir ve karmaşık sosyal ilişkilerde bilgi işleme görevini basitleştirerek önemli bir görev üstleniyor olabilir (Lewicki, Brinsfield, 2011: 110-35). Benzeri şekilde bir kişinin tanıdık bir görünüme sahip olmasının da kestirme yollardan biri olabileceği ve bilişsel yükü azalttığından bu kişilerle ilgili anıların oluştuğu koşulları (örneğin mekânı, zamanı, duygusu, bağlamı gibi) nitelendiren çeşitli özelliklerin kodlanmasını güçlendiriyor olabilir. Önceki çalışmalarda kaynak belleğinde aşinalığın/tanıdıklığın olumlu etkisi olmasında dikkatin önemli olduğu vurgulanmıştır (El Haj, Omigie, Samson, 2015: 343). Örneğin, yeni bir uyarana kıyaslandığında tanıdık bir uyarana için harcanacak dikkat kaynağı daha azdır ve bu sebeple dikkat daha çok bağlamsal bilgiye yöneldiğinden bağlama ilişkin bilginin daha iyi hatırlanmasına sebep olmaktadır (El Haj, Omigie, Samson, 2015: 343). Literatürdeki diğer çalışmalar da

aşinalığın/tanıdıklığın kaynak belleği üzerindeki olumlu etkisini desteklemektedir (Poppenk, vd., 2010: 4707-16; Poppenk, Köhler, Moscovitch, 2010: 1321-30; Poppenk, Norman, 2012: 3015-26; Ong, Chan, 2019: 1-14; H. Lee, Kim, Yi, 2020: 539-48). Çalışmamızda sosyal etkileşim benzeri kar ve zarar ilişkisinin olduğu bir bağlamda tanıdık/aşına görünümün etkisi incelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmalardan yöntemsel olarak farklıdır ve çalışmamızda tanıdık görünen ortakların sadece hilekâr davranışları için kaynak belleği avantajı gösterilmiştir. Ancak tanıdık görünen ortakların işbirlikçi davranışları için benzeri bir avantaj gösterilmemiştir. Eğer tanıdık/aşına gelen uyaranlar için harcanacak dikkat kaynağı daha az ise; benzeri kaynak belleği avantajının tanıdık görünen ortakların işbirlikçi davranışları için de gösterilmesi gerekiyordu. Çalışmamızda parasal bir motivasyonun bulunması dikkat kaynağının daha az kullanılmasını engellemiş ve aksine daha çok kullanılmasına sebep olmuş olabilir. Ancak yine de tanıdık görünen ortakların sadece hilekâr davranışları için kaynak belleği avantajının gösterildiğine ilişkin başka açıklamalara ihtiyaç vardır.

Yapılan çalışmalarda, örneğin Bell ve arkadaşlarının (2012b: 1512-29) çalışmasında, uyumsuzluk etkisinin (*incongruity effect*) kaynak belleği üzerindeki olumlu etkisi gösterilmiştir. Uyumsuzluk etkisi temelde dikkat-özümleme hipotezi (*attention-elaboration hypothesis*; Loftus, Mackworth, 1978: 565-72) açıklamasına dayanmaktadır. Bu açıklamaya göre şemayla tutarlı olmayan bilgiler tutarlı olan bilgilere göre daha çok dikkati çeker ve bu sebeple daha derinlemesine ve ayrıntılı kodlanır. Tanıdık görüme sahip bir ortağın işbirlikçi olacağı beklentisi hilekâr davranması ile beklentiyi ihlal edebilir. Bunun yanında tanıdık görünmeyen bir ortağın da hilekâr davranacağı beklentisi (şayet böyle bir beklenti oluştuysa) işbirlikçi davranmasıyla da beklentiyi ihlal edebilir. Bulgularımız sadece olumlu beklenti ihlalinde kaynak belleği avantajının oluştuğunu göstermiştir. Uyumsuzluk etkisi ya da dikkat-özümleme hipotezi (*attention-elaboration hypothesis*; Loftus, Mackworth, 1978: 565-72) neden tanıdık görünmeyen kişilerin işbirlikçi davranışları için kaynak belleği avantajı bulmadığımızı açıklamak için yeterli olmayabilir.

Küppers ve Bayen (2014b: 2053) eğer uyaranlarla ilgili oluşan beklenti yüksek olursa, şema ile uyumsuz bilgilerin şema ile uyumlu bilgilere göre daha iyi bir belleğe yol açacağını söylemiştir. Bir diğer ifadeyle yapılan üç deneyde şema ile tutarsız bilginin

daha çok dikkat çekmesi ve daha iyi bir belleğe sebep olabilmesi için beklenti düzeyinin belirleyici olduğu gösterilmiştir (Küppers, Bayen, 2014b: 2042–2059). O halde çalışmamızda elde ettiğimiz kaynak belleği avantajını tanıdık görünen ortakların katılımcılar üzerinde daha yüksek beklenti oluşturduğunu ve işbirlikçi davranacaklarına dair bir izlenim oluşturmasına bağlanabilir. Tanıdık görünen ortaklar için olumlu ve daha yüksek bir beklenti oluşturmuş olabilir. Ancak tanıdık görünmeyen bir kişinin hilekâr davranacağı yönündeki beklenti düzeyinin düşük olması ya da ne hilekâr ne de işbirlikçi beklentisi oluşmaması sebebiyle daha az duygusal bir etki yaratmasıyla herhangi bir kaynak belleği avantajına sebep olmamış olabilir. Bir çalışmada, katılımcıların partnerlerinin gelecekteki davranışları hakkında beklenti oluşumları desteklendiğinde, işbirliği oyununda partnerlerin görünüşleriyle uygun olmayan davranışlar sergilemesinin sonraki oyunlarda katılımcıların bu davranışları hatırlamasını geliştirerek benzeri davranışlarla karşılık vermelerini sağlamıştır (Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20). Çalışmamızda tanıdık görünmeyen ortaklarla ilgili ne uyarının doğası gereği beklenti oluşumunu desteklemesi ne de deneyde beklenti oluşumunu destekleyecek bir koşul olmaması sebebiyle hilekâr ya da işbirlikçi davranmalarının herhangi bir beklenti ihlali yaratmasından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Nitekim bir çalışmada bu durumu destekler bulgular sunmuştur. Çalışmada partnerlerinin davranışını eğer bu davranışlar gelecekteki davranışlarını öngörmeye yardımcı olmuyorsa, geçmişteki davranışının hilekâr ya da işbirlikçi olması bir fark göstermeksizin, bu davranışı hatırlayıp ona göre bir davranış gösterme yönünde bir çabalarının olmadığı görülmektedir (Bell, Mieth, Buchner, 2017: 1-20). Ancak sadece davranışların tutarsızlığının gelecekteki davranışları öngörülemez kılması değil, yabancı bir kişi olması gibi, doğası itibarıyla bazı kişilerin gelecekteki davranışlarının değerlendirilebilmesinin ya da olasılığının düşük olması da onların davranışlarına hatırlamaya ilişkin motivasyonu etkiliyor olabilir. İşbirliği yapma kararının partnerin gelecekte buna karşılık verip vermeme durumuna bağlı olduğunu iddia edilmektedir (Winke, Stevens, 2017: 3). Çalışmamızda katılımcılar tanıdık görünmeyen ortaklarla gelecekte herhangi bir ilişki kurma ihtimallerinin tanıdık görünen ortaklara göre daha düşük olarak değerlendirdiklerinden ne hilekar ne de işbirlikçi davranışlar üzerinde özelleşen bir kaynak belleği avantajı gösterilmiştir.

Katılımcılar tanıdık görünen ortakları, tanıdık görünmeyen ortaklara göre ileride kendileriyle daha ilişkili olabilecek kişiler olarak değerlendirmiş olabilir. Öz ile ilişkili

bilgiler (*self-relevant information*) için kaynak belleği avantajının olduğu bilinmektedir (Kroneisen, 2018: 1129-37; Durbin, Mitchell, Johnson, 2017: 1191-1200; Leshikar, Gutchess, 2015: 20-28; Leshikar, Duarte, 2012: 126-45; Bell, Giang, Buchner, 2012: 1036-55). Dolayısıyla katılımcıların tanıdık görünen ortaklar için daha iyi bir kaynak belleğine sahip olmaları öz-ile ilişkili süreçlerle de açıklanabilir. Bu durumun tanıdık görünen ortakların ileride daha çok öz-ile ilişkili olacakları yönündeki beklenti oluşturması, onları daha iyi hatırlamaya yönelik bir motivasyon geliştirmiş olabilir. Böylece anlamlı ve karşılıklı sosyal etkileşimlerin (örneğin, dostluk veya iş birliktelikleri gibi) sürdürülebilir olmasının desteklendiği düşünülebilir. Bu sebeple insanlar tanıdık görünümlü yabancıların hilekârlığına daha duyarlı olabilir. Tanıdık bir görünüme sahip yabancıların hilekâr davranışı için iyi bir kaynak belleği performansının olması adaptif bir mekanizmayı gösteriyor olabilir. İnsanlar tanıdık görünmeyen bir kişiye göre tanıdık görünen bir kişiden potansiyel tehlikeye daha açık olabilir. Kaynak belleği avantajı bu tehlikeden uzak durmak için geliştirilmiş bir sistemi gösteriyor olabilir. Kaynak belleği avantajı kişiyle daha ilişkili olabilecek kişilerin tehlikesinden korunmak için gelişmiş olabilir.

Bir diğer yandan insanlar kaynaklarını koruma ve onları geliştirmeye motivedir. Bu sebeple olumlu bir beklentinin karşılanmaması (bir kişinin işbirlikçi olmasını beklerken hilekâr davranması), olumsuz bir beklentinin karşılanmamasına (bir kişinin hilekâr olmasını beklerken işbirlikçi davranmasına) göre daha çok kaynak kaybına sebep olur. Bir diğer ifadeyle işbirliği yapacağını düşündüğümüz bir kişinin hilekâr olması, işbirliği yapmayacağını düşündüğümüz bir kişinin işbirliği yapmasına göre daha çok kaynağın kaybına sebep olur. Bu sebeple sonraki etkileşimlerde bu kişilerin benzeri davranışlarından kaçınmak için onları ve onların hilekâr davranışlarını daha iyi hatırlıyor olabiliriz. Diğer çalışmaların da gösterdiği gibi olumlu bir beklentinin karşılanmaması/ihlal edilmesi durumuna daha duyarlı olabiliriz (Suzuki, Suga, 2010: 224-29).

Kaynak belleğinin beklenti ihlali durumunda gelişebildiği ancak olumlu beklenti ihlali durumunun olumsuz beklenti ihlaline göre daha büyük bir etkisi olduğundan söz edilebilir (Suzuki, Suga, 2010: 228). Sosyal işbirliği oyununda partnerlerce karşılanmayan olumlu beklentiler o kişilere ilişkin davranışsal detayların daha kalıcı

olmasını sağlıyor gibi görünmektedir. Literatürde tehdit içerikli bilgiler (Bell, Giang, Buchner, 2012: 1036-55) ve algılayanlar için olumsuz sonuçlar doğurması ihtimali olan durumlar (Bell, Buchner, Erdfelder, vd., 2012: 457-72) için kaynak belleği avantajının olduğu gösterilmiştir. İşbirliği yapması beklenen birinin hilekâr davranması sonraki başarılı ilişkileri tehdit edebilir ve bu sebeple olası olumsuz sonuçlardan kaçınmak için bu kişilerin daha iyi hatırlanması gerekebilir. Ancak tam tersine işbirliği beklentisi oluşmayan bir kişinin işbirlikçi davranması herhangi bir tehdit ya da olumsuz sonuç barındırmamaktadır. Nitekim Wilck ve Altarriba (2020: 4) yardım etmesi muhtemel olan bir işbirlikçi unutmamanın, zarar vermesi muhtemel olan bir hilekârı unutmaktan daha az olumsuz getirisi olabileceğini söyler. Benzeri şekilde tanıdık görünen bir hilekarın zarar vermesi ihtimali tanıdık görünmeyen bir hilekara göre daha olası olabilir ve bu sebeple tanıdık görünen kişilerin hilekar davranışlarını hatırlamak daha önemli olabilir.

Bir diğer yandan hilekâr davranışların olumsuz duygular (öfke, üzüntü, pişmanlık, nefret gibi) uyandırması muhtemeldir ve bu sebeple hilekâr davranan kişilere ilişkin bellek performansı daha iyi olabilir (Bell, Buchner, 2014: 52). Ancak bu durum tanıdık görünmeyen hilekârlar davranışlarının neden daha iyi hatırlanmadığını açıklamak için yeterli değildir. Olumsuz bilgilerin olumlu bilgilere göre daha detaylı hatırlandığı bilinmektedir (derleme için bakınız, Kensinger, 2007: 213-18). Tanıdık bir görünüme sahip yabancıların hilekâr davranışlarının tanıdık görünmeyen yabancıların hilekâr davranışlarına göre daha fazla hayal kırıklığı, kızgınlık, pişmanlık gibi olumsuz duygulanımı (*unpleasant mood*) tetiklemiş olabilir. Bu sebeple yaşanan olumsuz duygulanım bilginin daha kalıcı olmasını sağlamış olabilir. Bunun yanında katılımcılar tanıdık bir görünüme sahip yabancıların hilekâr davranışıyla karşılaştıklarında tanıdık görünmeyen bir yabancıların hilekarlık davranışına göre daha yüksek bir duygusal uyarılmışlık deneyimlemiş olabilirler ve bu sebeple ilişkili bilgiler daha kalıcı ve doğru hatırlanmış olabilir.

Literatürde bir çalışmada sosyal işbirliği oyununda katılımcıların yüzlerine benzeyen yeniden yapılandırılmış yüzler kullanılmıştır ve bellek üzerindeki etkileri incelenmiştir (Giang, Bell, Buchner, 2012: 5). Bu çalışmanın bulgularında katılımcılar hem kendilerine benzeyen yüzlere daha fazla yatırım yapmamışlardır hem de onları daha beğenilir olarak değerlendirmemiştir (Giang, Bell, Buchner, 2012: 5). Bu çalışmanın bulguları katılımcıların kendilerine benzeyen yüzlerle ilgili olumlu beklenti

oluşturamadıklarını gösteriyor gibi görünmektedir. İşbirliği benzeri bir oyunda katılımcıların partnerleriyle özellikle yüksek miktarda maddi yatırım yapma kararı vermeleri olumlu bir izlenim oluşturulduğunun önemli bir göstergesidir ve kaynak belleği üzerinde oluşacak etkinin anlamlı olup olmamasını etkiliyor gibi görünmektedir. Bir diğer ifadeyle, yüksek miktarda maddi yatırım yapma isteği katılımcıların partnerleri hakkında olumlu izlenim oluşturup oluşturmadıklarını gösteren önemli bir göstergedir. Katılımcıların olumlu beklentileri partnerleri tarafından karşılanmadığında mevcut maddi kaynakların kaybını arttırmaktadır. Muhtemelen parasal kaybın büyüklüğü ve bunun yarattığı öfke, pişmanlık, üzüntü ve buna benzer olumsuz duygular sebebiyle kişileri ve onlara ilişkin davranışları daha iyi hatırlamamıza sebep olan bir motivasyon yaratıyor olabilir.

Literatürde bir çalışmada katılımcıların yüzlerine benzeyen yeni yüzler elde edilmiş ve katılımcılarla sosyal işbirliği oyunu oynatılmıştır (Giang, Bell, Buchner, 2012: 1-11). Bu çalışmada (bulgularımızın tersine) katılımcılara benzeyen yüzler için bir kaynak belleği avantajı bulunmamıştır. Bunun sebebi katılımcıların kendilerine benzeyen yüzler için kendilerine benzemeyen yüzlere göre olumlu beklenti oluşturamadıklarına bağlanabilir. Nitekim çalışmada katılımcılar kendilerine benzeyen ya da benzemeyen yüzlerle benzeri oranda yatırım yapmışlardır. Yatırım miktarı olumlu bir beklentinin oluşup oluşmadığını gösteren önemli bir gösterge olabilir. Giang, Bell ve Buchner (2012: 9) öze benzerliğin olumlu beklentilere yol açmadığını ve yanlış davranışları tetiklemediğini ima etmişlerdir. Bunun dışında deney için düzenlenen yüzlerin oldukça yapay olduğu ve günlük yaşamda işbirliğini etkileyebilen daha güçlü etkilerin olabileceği vurgulanmıştır (Giang, Bell, Buchner, 2012: 9). Çalışmamızda kullanılan tanıdık görünüm işbirliğini ve belleği etkileyebilen önemli faktör olabileceği gösterilmiştir.

Önceki çalışmalar katılımcıların beğenilir olan, gülümseyen ya da güvenilir görünen bir yüz için işbirlikçi davranış sergilediği yönünde yanlış cevaplar verdiğini göstermiştir (Bell, Buchner, Kroneisen, vd., 2012: 1512-29; Bell, vd., 2013: 984-95; Mieth, Bell, Buchner, 2016b: 263-77, 2016a: 1-14). Bir yüzün tanıdık görünümünün sonraki ilişkiler için güven ve olumlu beklenti oluşumunu desteklediği varsayımına dayanarak, çalışmamızda kaynak belleği tahmin yanıtlarında tanıdık görünen ve tanıdık görünmeyen ortaklar için anlamlı bir farklılık olacağı varsayılmıştır. Çalışmamızda işbirliği oyununda karşılaşılan ortakların davranışları hatırlanamadığında ne tanıdık

görünen ortaklar için ne de tanıdık görünmeyen yabancılar için bir fark olmaksızın tahmin cevapları verdikleri görülmektedir, $G^2(1) = 0.21$, $p = .88$, $\omega AIC = 0.73$, $\omega BIC = 0.99$.

Katılımcılar test aşamasında gördükleri kişilerin oyunda gösterdikleri davranışları (işbirlikçi ya da hilekâr) hatırlarken, tanıdık görünüme sahip yabancılar için olumlu beklentilerine dayanarak “işbirlikçi” seçeneğini seçerek bir yanlılık göstereceği varsayılmıştır. Kaynak cevap yanlılığı, kaynak izleme multinomial modelde 0.5 (ya da yakın bir değerle) değerindeki g (tahmin etme) parametresiyle ifade edilir (Spaniol, Bayen, 2002: 634). Katılımcıların bellek izi zayıf olduğunda, kaynak yanlılığı ortaya çıkar ve kaynak bilgisinin kararı verilirken önceki bilgilerin olasılığı (yani tanıdık görünüme sahip yabancıların işbirlikçi olması olasılığı) etkili olur (Spaniol, Bayen, 2002: 635). Tanıdık görünen ortaklar ($g = .56$) ve tanıdık görünmeyen ortaklar ($g = .55$) için bir kaynak belleği cevaplarında tahmin yanlılığı olduğunu gösterdik ancak bu cevaplardaki tahmin yanlılığı tanıdık görünen ortaklar ve tanıdık görünmeyen ortaklar arasında anlamlı bir fark göstermemektedir. Bir diğer ifadeyle, katılımcıların bir kişi tanıdık görüldüğünde işbirlikçi olduğu yönünde tahmin yürütmeleri ile bir kişi tanıdık görünmediğinde hilekar olduğu yönünde tahmin yürütmeleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Bir kişinin tanıdıklık yönünden değişimlenen görünümü o kişinin yanlı olarak hilekâr ya da işbirlikçi olarak atfedilmesi için yeterli görünmemektedir. Bir kişinin yanlı olarak hilekâr ya da işbirlikçi olarak kategorilendirilmesi için yüzün beğenilir görünme, gülümseme ya da güvenilir görünme gibi daha açık özellikler gösteriyor olması gerekebilir. Bir kişinin tanıdık görünme ya da görünmemesi yanlı ve kalıp yargısal tutamları beğenilir görünme, gülümseme ya da güvenilir görünmeye göre daha az tetikliyor olabilir.

5. KISITLILIKLAR VE ÖNERİLER

İlk izlenimin özellikle partnerlerle ilgili bilgiler kısıtlı olduğunda yaklaşma/kaçınma davranışını yordadığı, beklentileri şekillendirdiği ve karar verme üzerinde etkili olduğu açıktır (Oosterhof, Todorov, 2008: 11089-90). Ancak algılayan kişilerin bireysel farklılıkları da göz ardı edilmemelidir. Örneğin, Zebrowitz (2017: 240) derlemesinde insanların yüzlere bakıp onlardan elde ettikleri bilgilerin dışında, önceki algısal deneyimlerinin ve davranışsal hedeflerinin de yaptıkları çıkarımlar üzerinde etkili

ve önemli olduğunu söylemektedir. Yüzlerin farklı özelliklerini algılamakten algılayanın bireysel özelliklerinin de bu algılama sürecini etkilediği hesaba katılması gereken bir diğer önemli noktadır (Zebrowitz, 2006: 663). Nitekim yapılan bir çalışmada, bir kişinin nasıl görüldüğünden daha çok algılayan ya da değerlendiren kişilerin karakterlerinin bir kişiyle ilgili izlenim oluşumunu etkileyebilmektedir (Xie, Flake, Hehman, 2019: 364-85). Bunların yanında Said, Sebe ve Todorov (2009: 260-64) fiziksel görünüşleriyle ilgili izlenimlerinin “sosyalleşme, sorumluluk, şefkat, mutluluk ve saldırganlık eğilimleri” gibi özelliklerde tipik ya da ayırt edici olamayacağını göstermiştir.

Çalışmamızın kısıtlılıklarından biri katılımcıların önceki algısal deneyimlerini, davranışsal hedeflerini ve bireysel farklılıklarının kontrol edilmemesidir. Örneğin, bir katılımcının işbirliği bağlamında tanıdık görünmesinin (ya da tam tersi) önemine ilişkin atfettiği değerle bir diğer katılımcının atfettiği değer bir olmayabilir ve dolayısıyla davranışsal hedefler farklılık gösterebilir. Bir diğer önemli konu katılımcılar arasındaki algısal deneyimlerin farklı olabileceğidir. Çalışmamıza katılan katılımcılar benzer yaş grubunda ve Türkiye’de yaşayan kişilerden oluşmuştur. Ancak yine de “tanıdıklık” durumu daha objektif bir şekilde ölçülebilir. Platek ve Kemp (2009: 851)’in çalışmasında yaptığı gibi “Tanıdıklık ve Duygulanım Anketi (*Familiarity and Emotionality (FAE) Questionnaire*)” kullanılabilir. Örneğin, bu çalışmada “(1) kardeşleri ve arkadaşlarıyla geçirdikleri zaman (örneğin, kardeş / arkadaşla vakit geçirmekten hoşlanırım), (2) kardeşlerine ya da arkadaşlarına yakınlık düzeyleri (örneğin, kendimi yakın hissediyorum kardeşime / arkadaşıma), (3) kardeşlerine ya da arkadaşlarına karşı fedakârlık düzeyleri (örneğin, kardeşim / arkadaşım için her şeyi yaparım), (4) ve kardeşleriyle ya da arkadaşlarıyla ilgili genel olumsuz duyguları (örneğin, bu kardeşinin / arkadaşının davranışları bazen beni üzüyor) (Platek, Kemp, 2009: 851)” soruları kullanılmıştır. Yapılacak benzeri çalışmalar için katılımcıların kendi ülkelerindeki insanlara maruz kalma düzeylerinin, yakınlık düzeylerinin, onlara karşı fedakârlık düzeylerinin ve onlarla ilgili olumsuz duyguların ölçülmesi ve analize eklenmesi önerilmektedir.

Çalışmamızın bir diğer kısıtlılığı işbirlikçi ve hilekar davranışların yanında nötr bir davranışın eksikliğidir. Çalışmamızdaki sosyal işbirliği oyununda katılımcıların karşılaştıkları ortaklar ya onların yatırım yaptığı miktar kadar yatırım yaparak işbirliği yapmıştır ya da hiç yatırım yapmayarak hilekar davranmıştır. Deneyde katılımcıların karşılaştıkları ortaklar oyundan çekilmeyi seçerek nötr bir davranış sergileyebilirdi. Bu

durumda katılımcı ne kazanç ne de zarar görmüş olurdu ve nötr bir davranışla eşleşen tanıdık görünen ya da görünmeyen ortaklar için de bellek değerlendirmeleri yapma fırsatımız olabilirdi. Ancak bir koşulun daha konulması için yeterli yüz fotoğrafının bulunmaması nötr davranış koşulunun deneye eklenmesini kısıtlamıştır.

Çalışmamızın bir diğer kısıtlılığı bulguların yorumlanmasını destekleyecek beklenti düzeyi ve grup aidiyeti gibi aracı faktörlerin doğrudan ölçülmemiş olmasıdır. Bu durum bulguların sadece varsayımsal faktörlerle desteklenmesine sebep olmuştur. Ancak katılımcıların bilinçli bir farkındalıkla verdikleri kararlarda kalıp yargıların daha az etkili olduğu düşünülebilir. Bir çalışmada sosyal davranışların genellikle örtük veya bilinç dışı çalışması sebebiyle kalıp yargısal ya da önyargıyı gösteren davranışların da yönetsel olarak dolaylı ölçülmesi gerektiği bildirilmiştir (Greenwald, Banaji, 1995: 4-27). Deney aşamasında doğrudan ancak örtük olarak ölçülen bir yöntemle beklenti düzeyinin ve grup oluşumunun ölçülmesi sonraki çalışmalar için önerilmektedir.

Çalışmamızın bir diğer kısıtlılığı cinsiyet farklılıklarıdır. Cinsiyetin iki şekilde yüz tanıma üzerinde etkili olması beklenmektedir. İlki kadınların erkeklere göre daha fazla yüzü tanıdığı bilinmektedir (Rehman, Herlitz, 2007; Herlitz, Lovén, 2013) ve bu sebeple çalışmamızın örnekleminin büyük bir çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu düşünüldüğünde cinsiyetin bulgular üzerinde karıştırıcı bir faktör olabileceği düşünülebilir. İkinci olarak çalışmamızın uyaranlarının yarısını kadın yüzleri oluşturmaktaydı. Kadınların erkeklere göre fiziksel olarak daha ayırt edici özellikler barındırması (örneğin, farklı saç uzunlukları ya da farklı saç şekilleri) onların daha doğru tanınmalarına sebep olabilir. Bu sebeple tanıma puanları üzerinde etkili olabileceği düşünülebilir. Cinsiyetin hem uyaranlar hem de katılımcılar açısından kontrol edilmesi sonraki çalışmalar için önerilmektedir.

Bir yabancı yüzün tanıdık bir kişiye benzerliği ön çalışma ile belirlenmiştir. Ancak literatürde bilgisayar programlarıyla geçerli ve güvenilir olan düzenlemelerin yapılabileceği gösterilmiştir. Örneğin, Kleisner, Pokorný ve Saribay (2019: 124-37) çalışmalarında bir kişinin kendi nüfusunun yüz görünüm standartlarından başka bir ülkenin insanların yüz görünüm standartlarına olan benzerliğini istatistiksel kontrol sağlayan “Gruplararası Tipiklik/Ayırt Edicilik (Cross-Group Typicality/Distinctiveness)” adını verdikleri geometrik morfometriyle (şekil ölçümüyle) güvenilir, daha nicel ve

objektif bir şekilde ölçülebileceğini göstermiştir. Gruplar Arası Tipiklik/Ayırt Edicilik ölçümü iç grup üyesi bir kişinin dış grup üyelerine ne kadar benzediği ya da tam tersine dış grup üyesi bir kişinin iç grup üyelerine ne kadar benzediğinin tahmin edilmesini sağlayan bir ölçümdür. Ancak Kleisner, Pokorný ve Saribay (2019: 124-37) çalışmasında Gruplararası Tipiklik/ Ayırt Edicilik ölçüm değerlerinin Türk ve Çek katılımcıların tipiklik/ayırtedicilik ön değerlendirmeleriyle anlamlı ve oldukça ilişkili olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Gruplararası Tipiklik/ Ayırt Edicilik ölçümü de kullanılabilir farklı yöntemlerden biridir. Literatürde sıklıkla bir uyarının tekrarlı sunumu ve “dijital ortalama alma süreci (*digital averaging process*)” ile o uyarın için tanıdıklık oluşmasını sağlanmaktadır. Sonraki çalışmalar için tanıdık görünen yüzler oluşturulurken bu ve benzeri yöntemler kullanılabilir.

Bir kişiyle ilgili tanıdıklık (aşinalık) oluşturabilmesi sadece yüzün görünümüyle değil aksan bilgisi verilerek de kullanılabilir (Hansen, vd., 2017: 507-15; Hansen, Rakić, Steffens, 2017: 27-36). Ayrıca fiziksel benzerliğin yanında semantik benzerlikler üzerinde de çalışmalar yürütülebilir ve tanıdıklık durumu değişimlenebilir.

Çalışmamızda tanıdıklığın değişimlenmesi sadece işbirliği durumunda gösterilmiştir. Ancak işbirliği sonrasında katılımcıların öğrendikleri bilgileri nasıl kullandıkları incelenmemiştir. Sonraki çalışmalar katılımcıların ceza verme ya da yeniden işbirliği yapıp yapmama kararları üzerinde bu bilgileri nasıl kullandıklarını incelenmelidir.

Yalnızca maruz kalma etkisi deneylerinde aşinalık/tanıdıklık etkisinin iç-grup üyelerinden daha çok dış grup üyelerini daha beğenilir kıldığı gösterilmiştir (Zebrowitz, Bronstad, Lee, 2007; Zebrowitz, White, Wieneke, 2008). Bunun yanında deney öncesi aşinalığın/tanıdıklığın tekrarlı sunum ile yeniden aşinalığın/tanıdıklığının arttırılmasının kaynak belleği performansını olumsuz etkilediği bilinmektedir (Kim, vd., 2012: 889-901; H. Lee, Kim, Yi, 2020: 539-48). Bu sebeple tanıdık görünen kişilerin tekrarlı sunumlarının çalışmamızda bulduğumuz yatırım miktarındaki ve bellek performansındaki avantajı tersine çevirebilmesi muhtemeldir ve incelenmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Smaldino (2019: 108-16) işbirliğinin gelişebilmesi için bireyler arasındaki farklılıklar içinde benzerliklerin (örneğin, normların, değerlerin ve kimlik benzerliklerinin) önemini vurgulamaktadır. Grup üyelerinin etkileşimlerini kolaylaştıran göreceli benzerlik sistemi üzerine kurulu bir sinyal sisteminin insanlık tarihi için önemli olduğu bildirilmiştir (Smaldino, Flamson, McElreath, 2018: 2). Nitekim Gawronski ve Quinn (2013: 120-25) bir kişinin bilinen diğerine benzer olmasının iki önemli sonucu olabileceğini söyler. Olumlu özelliklerle ilişkilendirilen birine benzemek belki de o kişi için avantaj yaratabilir. Ancak olumsuz özelliklerle ilişkilendirilen birine benzemek “sadece ilişkilendirme yoluyla suçlu (*guilty-by-mere-association*)” etkisinin ortaya çıkmasına sebep olabilir (Gawronski, Quinn, 2013: 120-25). Kleisner, Pokorný ve Sarıbay (2019: 133) dış grup üyesi bir kişinin iç grup standartlarına yaklaşmasının kültürlerarası ilişkilerde önemli roller oynayabileceğini söylemektedir. Örneğin, “ikili iş değiş tokuşlarında, öğrenci değişimlerinde ve hatta savaş çatışmalarında (Kleisner, Pokorný, Sarıbay, 2019: 133)” kişilerin görünümünün iç gruba yaklaşması ya da uzaklaşması muhtemelen o kişilerle ilgili izlenimlerimizin ya da tepkilerimizin olumlu ya da olumsuz olmasına sebep olabilir. Dolayısıyla bir uyarının aşina/tanıdık görünmesi, sosyal etkileşimlerin (örneğin, finansal ilişkileri) etkileyerek davranışların öngörülebilmesini sağlıyor olabilir.

Çalışmamızın alana pek çok katkısı bulunmaktadır. Örneğin, bir kişiyle sıkça karşılaşılması ya da o kişinin aşina görünümü yanıltıcı gerçeklik etkisi (*illusory truth effect*) yaratıyor olabilir. Bu durum bir kişinin sırf tanıdık gelmesine bağlı olarak davranışları şekillendirebileceği ihtimalini akıllara getirir. Gündelik yaşamda bir bilginin daha kalıcı olarak hatırlanmasını öncelikle o bilgiye aşinalık kazandırılarak ve sonrasına o bilginin şaşırtıcı özellikleri sunularak sağlanabilir. Örneğin, sık sık tekrar edilen reklamlarla aşinalık kazandırılan gıda ürünlerinin aslında zehirli olduğu ya da kötü koşullarda üretildiği yönünde bir bilginin sunulmasıyla hem o gıda ürünü hem de olumsuz özelliğine dair hatırlama daha kalıcı hale getirilebilir. Örneğin sosyal medya kanallarında sıkça karşılaşılan ünlülerin sergiledikleri olumsuz davranışları unutmak zordur ve bu davranışlar canlı ayrıntılarla hatırlanır. Bu etki politik liderlerin ya da sundukları politik söylemlerin kalıcı hatırlanabilmesi için de kullanılabilir.

Çalışmamızda sosyal işbirliği bağlamında daha önce incelenmemiş olan aşina ya da tanıdık görünen (*familiar looking*) kişilere benzeyen ortaklar için tanıma belleği, kaynak belleği ve kaynak belleği cevap yanlılığı performansını araştırmıştır. Bulgularımız önceki çalışmaların aşina ya da tanıdık uyaranlar için sunduğu tanıma belleği avantajı ve olumlu beklenti ihlali için sunduğu kaynak belleği avantajıyla tutarlıdır. Çalışmamız yüzün tanıdık görünümünün bellek skorlarını etkileyebileceğini göstermiştir. Çalışmamızın bulguları olumlu izlenim oluşturan beğenilir, güvenilir, gülümseyen yüzler için tanıma belleği avantajı değil tanıdık görünen ortaklar için de tanıma belleği avantajının olduğunu göstermiştir. Benzeri şekilde çalışmamız sadece beğenilir, güvenilir, gülümseyen yüzlerin hilekâr davranışları için değil, tanıdık görünen ortakların hilekar davranışları için de kaynak belleği avantajı olabileceğini göstermiştir. Ancak bulgularımız, tanıdık bir görünümün kişilerin davranışları hatırlanırken yanlı tepkilere sebep olmadığı bildirilmiştir.

KAYNAKLAR

- AKAIKE H., “A New Look at the Statistical Model Identification”, *IEEE Transactions on Automatic Control*, C. 19, S. 6, 1974, ss. 716-23, doi:[10.1109/TAC.1974.1100705](https://doi.org/10.1109/TAC.1974.1100705).
- ALKAN Can vd., “Whole Genome Sequencing of Turkish Genomes Reveals Functional Private Alleles and Impact of Genetic Interactions with Europe, Asia and Africa”, *BMC Genomics*, C. 15, S. 1, 2014, ss. 1-12, doi:[10.1186/1471-2164-15-963](https://doi.org/10.1186/1471-2164-15-963).
- AL-MUTAIRI M.S., K.W. HIPEL, M.S. KAMEL, “Trust and Cooperation from a Fuzzy Perspective”, *Mathematics and Computers in Simulation*, C. 76, S. 5-6, 2008, ss. 430-46, doi:[10.1016/j.matcom.2007.04.006](https://doi.org/10.1016/j.matcom.2007.04.006).
- ANZURES Gizelle vd., “Minimizing Skin Color Differences Does Not Eliminate the Own- Race Recognition Advantage in Infants”, *Infancy*, C. 16, S. 6, 2011, ss. 640–654, doi:[10.1111/j.1532-7078.2010.00066.x](https://doi.org/10.1111/j.1532-7078.2010.00066.x).
- , “Brief Daily Exposures to Asian Females Reverses Perceptual Narrowing for Asian Faces in Caucasian Infants”, *Journal of Experimental Child Psychology*, C. 112, S. 4, 2012, ss. 484-95, doi:[10.1016/j.jecp.2012.04.005](https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.04.005).
- , “Developmental Origins of the Other-Race Effect”, *Current Directions in Psychological Science*, C. 22, S. 3, 2013, ss. 173–178, doi:[10.1177/0963721412474459](https://doi.org/10.1177/0963721412474459).
- ARMANN Regine G M, Rob JENKINS, A Mike BURTON, “A Familiarity Disadvantage for Remembering Specific Images of Faces”, *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, C. 42, S. 4, 2016, ss. 571–580, doi:[10.1037/xhp0000174](https://doi.org/10.1037/xhp0000174).
- AXELROD Robert, W.D. HAMILTON, “The Evolution of Cooperation”, *Science*, C. 211, S. 4489, 1981, ss. 1390-96.

- BAILEY Phoebe E. vd., “Age-Related Similarities and Differences in First Impressions of Trustworthiness”, *Cognition and Emotion*, C. 30, S. 5, 2016, ss. 1017-26, doi:[10.1080/02699931.2015.1039493](https://doi.org/10.1080/02699931.2015.1039493).
- BALLIET Daniel, Paul A. M. VAN LANGE, “Trust, Conflict, and Cooperation: A Meta-Analysis.”, *Psychological Bulletin*, C. 139, S. 5, 2013, ss. 1090-1112, doi:[10.1037/a0030939](https://doi.org/10.1037/a0030939).
- BAR Moshe, Maital NETA, Heather LINZ, “Very First Impressions.”, *Emotion*, C. 6, S. 2, 2006, ss. 269-78, doi:[10.1037/1528-3542.6.2.269](https://doi.org/10.1037/1528-3542.6.2.269).
- BARCLAY Pat, “Enhanced Recognition of Defectors Depends on Their Rarity”, *Cognition*, C. 107, S. 3, 2008, ss. 817-28, doi:[10.1016/j.cognition.2007.11.013](https://doi.org/10.1016/j.cognition.2007.11.013).
- BARENSE Morgan D, Richard N A HENSON, Kim S GRAHAM, “Perception and Conception: Temporal Lobe Activity during Complex Discriminations of Familiar and Novel Faces and Objects”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, C. 23, S. 10, 2011, ss. 3052–3067.
- BARRETT Sarah E., Michael D. RUGG, David I. PERRETT, “Event-Related Potentials and the Matching of Familiar and Unfamiliar Faces”, *Neuropsychologia*, C. 26, S. 1, 1988, ss. 105-17, doi:[10.1016/0028-3932\(88\)90034-6](https://doi.org/10.1016/0028-3932(88)90034-6).
- BARTLETT James C., Susan HURRY, Warren THORLEY, “Typicality and Familiarity of Faces”, *Memory & Cognition*, C. 12, S. 3, 1984, ss. 219-28, doi:[10.3758/BF03197669](https://doi.org/10.3758/BF03197669).
- BATCHELDER William H, “Multinomial Processing Tree Models and Psychological Assessment”, *Psychological Assessment*, C. 10, S. 4, 1998, ss. 331-44.
- BATCHELDER William H, David M RIEFER, “Multinomial Processing Models of Source Monitoring”, *Psychological Review*, C. 97, S. 4, 1990, ss. 548-64.
- BAUDOUIIN Jean-Yves vd., “When the Smile Is a Cue to Familiarity”, *Memory*, C. 8, S. 5, 2000, ss. 285-92, doi:[10.1080/09658210050117717](https://doi.org/10.1080/09658210050117717).

- BAUS Cristina vd., “Speak My Language and I Will Remember Your Face Better: An ERP Study”, *Frontiers in Psychology*, C. 8, 2017, ss. 709-21, doi:[10.3389/fpsyg.2017.00709](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00709).
- BAVEL Jay J Van, Dominic J PACKER, William A CUNNINGHAM, “Modulation of the Fusiform Face Area Following Minimal Exposure to Motivationally Relevant Faces: Evidence of In-Group Enhancement (Not Out-Group Disregard)”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, C. 23, S. 11, 2011, ss. 3343–3354.
- BAYEN Ute J. vd., “The Use of Schematic Knowledge about Sources in Source Monitoring”, *Memory & Cognition*, C. 28, S. 3, 2000, ss. 480-500, doi:[10.3758/BF03198562](https://doi.org/10.3758/BF03198562).
- BAYEN Ute J, Kevin MURNANE, Edgar ERDFELDER, “Source Discrimination, Item Detection, and Multinomial Models of Source Monitoring”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 22, S. 1, 1996a, ss. 197-215.
- , “Source Discrimination, Item Detection, and Multinomial Models of Source Monitoring”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 21, S. 1, 1996b, ss. 197-215.
- BEKTAŞ Yelda, Ayhan DEMİR, Randall BOWDEN, “Psychological Adaptation of Turkish Students at U.S. Campuses”, *International Journal for the Advancement of Counselling*, C. 31, S. 2, 2009, ss. 130-43, doi:[10.1007/s10447-009-9073-5](https://doi.org/10.1007/s10447-009-9073-5).
- BELL Raoul, Axel BUCHNER, Meike KRONEISEN vd., “On the Flexibility of Social Source Memory: A Test of the Emotional Incongruity Hypothesis.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 38, S. 6, 2012, ss. 1512-29, doi:[10.1037/a0028219](https://doi.org/10.1037/a0028219).
- BELL Raoul, Axel BUCHNER, Edgar ERDFELDER vd., “How Specific Is Source Memory for Faces of Cheaters? Evidence for Categorical Emotional Tagging.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 38, S. 2, 2012, ss. 457-72, doi:[10.1037/a0026017](https://doi.org/10.1037/a0026017).

- BELL Raoul vd., “Memory for Reputational Trait Information: Is Social–Emotional Information Processing Less Flexible in Old Age?”, *Psychology and Aging*, C. 28, S. 4, 2013, ss. 984-95, doi:[10.1037/a0034266](https://doi.org/10.1037/a0034266).
- , “Event-Related Potentials in Response to Cheating and Cooperation in a Social Dilemma Game: ERPs in Response to Cheating and Cooperation”, *Psychophysiology*, C. 53, S. 2, 2016, ss. 216-28, doi:[10.1111/psyp.12561](https://doi.org/10.1111/psyp.12561).
- , “The Implicit Cognition of Reciprocal Exchange: Automatic Retrieval of Positive and Negative Experiences with Partners in a Prisoner’s Dilemma Game”, *Cognition and Emotion*, C. 31, S. 4, 2017, ss. 657-70, doi:[10.1080/02699931.2016.1147423](https://doi.org/10.1080/02699931.2016.1147423).
- BELL Raoul, Axel BUCHNER, “Enhanced Source Memory for Names of Cheaters”, *Evolutionary Psychology*, C. 7, S. 2, 2009, ss. 317-30, doi:[10.1177/147470490900700213](https://doi.org/10.1177/147470490900700213).
- , “Remembering Cheaters”, *What Is Adaptive about Adaptive Memory?*, ed. Bennett L. Schwartz vd., New York, NY: Oxford University Press, 2014, ss. 35-52, doi:[10.1093/acprof:oso/9780199928057.003.0003](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199928057.003.0003).
- BELL Raoul, Axel BUCHNER, Jochen MUSCH, “Enhanced Old–New Recognition and Source Memory for Faces of Cooperators and Defectors in a Social-Dilemma Game”, *Cognition*, C. 117, S. 3, 2010, ss. 261-75, doi:[10.1016/j.cognition.2010.08.020](https://doi.org/10.1016/j.cognition.2010.08.020).
- BELL Raoul, Trang GIANG, Axel BUCHNER, “Partial and Specific Source Memory for Faces Associated to Other- and Self-Relevant Negative Context”, *Cognition & Emotion*, C. 26, S. 6, 2012, ss. 1036-55, doi:[10.1080/02699931.2011.633988](https://doi.org/10.1080/02699931.2011.633988).
- BELL Raoul, Laura MIETH, Axel BUCHNER, “Appearance-Based First Impressions and Person Memory.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 41, S. 2, 2015, ss. 456-72, doi:[10.1037/xlm0000034](https://doi.org/10.1037/xlm0000034).
- , “Separating Conditional and Unconditional Cooperation in a Sequential Prisoner’s Dilemma Game”, *PLOS ONE*, ed. Yong Deng, C. 12, S. 11, 2017, ss. 1-20, doi:[10.1371/journal.pone.0187952](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0187952).

- BRAINERD C. J., V. F. REYNA, A. H. MOJARDIN, “Conjoint Recognition.”, *Psychological Review*, C. 106, S. 1, 1999, ss. 160-79, doi:[10.1037/0033-295X.106.1.160](https://doi.org/10.1037/0033-295X.106.1.160).
- BROSNAN Sarah F., Lucie SALWICZEK, Redouan BSHARY, “The Interplay of Cognition and Cooperation”, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, C. 365, S. 1553, 2010, ss. 2699-2710, doi:[10.1098/rstb.2010.0154](https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0154).
- BROWN Roger, James KULIK, “Flashbulb memories”, *Cognition*, C. 5, S. 1, 1977, ss. 73-99, doi:[10.1016/0010-0277\(77\)90018-X](https://doi.org/10.1016/0010-0277(77)90018-X).
- BROWN William Michael, Boris PALAMETA, Chris MOORE, “Are There Nonverbal Cues to Commitment? An Exploratory Study Using the Zero-Acquaintance Video Presentation Paradigm”, *Evolutionary Psychology*, C. 1, S. 1, 2003, ss. 42-69, doi:[10.1177/147470490300100104](https://doi.org/10.1177/147470490300100104).
- BRÖDER Arndt, Thorsten MEISER, “Measuring Source Memory”, *Zeitschrift Für Psychologie / Journal of Psychology*, C. 215, S. 1, 2007, ss. 52-60, doi:[10.1027/0044-3409.215.1.52](https://doi.org/10.1027/0044-3409.215.1.52).
- BRUCE Vicki vd., “Matching Identities of Familiar and Unfamiliar Faces Caught on CCTV Images.”, *Journal of Experimental Psychology: Applied*, C. 7, S. 3, 2001, ss. 207-18, doi:[10.1037/1076-898X.7.3.207](https://doi.org/10.1037/1076-898X.7.3.207).
- BURTON Elise K, “Narrating Ethnicity and Diversity in Middle Eastern National Genome Projects”, *Social Studies of Science*, C. 48, S. 5, 2018, ss. 762-86, doi:[10.1177/0306312718804888](https://doi.org/10.1177/0306312718804888).
- BUTLER Tracy vd., “Volume of the Human Septal Forebrain Region Is a Predictor of Source Memory Accuracy”, *Journal of the International Neuropsychological Society*, C. 18, S. 1, 2012, ss. 157-61, doi:[10.1017/S1355617711001421](https://doi.org/10.1017/S1355617711001421).
- CASSIDY Brittany S., “Valenced Appearance-Behavior Cues Affect the Extent of Impression Memory”, *Memory*, C. 28, S. 5, 2020, ss. 642-54, doi:[10.1080/09658211.2020.1756337](https://doi.org/10.1080/09658211.2020.1756337).

- CASSIDY Brittany S., Angela H. GUTCHESS, “Influences of Appearance-Behaviour Congruity on Memory and Social Judgements”, *Memory*, C. 23, S. 7, 2015a, ss. 1039-55, doi:[10.1080/09658211.2014.951364](https://doi.org/10.1080/09658211.2014.951364).
- CASSIDY Brittany S., Leslie A. ZEBROWITZ, Angela H. GUTCHESS, “Appearance-Based Inferences Bias Source Memory”, *Memory & Cognition*, C. 40, S. 8, 2012, ss. 1214-24, doi:[10.3758/s13421-012-0233-1](https://doi.org/10.3758/s13421-012-0233-1).
- CAULFIELD Frances vd., “Judging Trustworthiness from Faces: Emotion Cues Modulate Trustworthiness Judgments in Young Children”, *British Journal of Psychology*, C. 107, S. 3, 2016, ss. 503-18, doi:[10.1111/bjop.12156](https://doi.org/10.1111/bjop.12156).
- CHAUHAN Vassiki vd., “How Familiarity Warps Representation in the Face Space”, *Journal of Vision*, C. 20, S. 7, 2020, ss. 1-15, doi:[10.1167/jov.20.7.18](https://doi.org/10.1167/jov.20.7.18).
- CHEN Nai-Feng vd., “Source Memory Performance Is Modulated by Transcranial Direct Current Stimulation over the Left Posterior Parietal Cortex”, *NeuroImage*, C. 139, Ekim, 2016, ss. 462-69, doi:[10.1016/j.neuroimage.2016.06.032](https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2016.06.032).
- COGSDILL Emily J. vd., “Inferring Character From Faces: A Developmental Study”, *Psychological Science*, C. 25, S. 5, 2014, ss. 1132-39, doi:[10.1177/0956797614523297](https://doi.org/10.1177/0956797614523297).
- COOK Karen S., Bogdan STATE, “Trust and Social Dilemmas”, *Trust in Social Dilemmas*, ed. Paul A. M. Van Lange, Bettina Rockenbach, Toshio Yamagishi, Series in Human Cooperation, New York, NY: Oxford University Press, 2017, ss. 9-30.
- COSMIDES Leda, John TOOBY, “Cognitive Adaptations for Social Exchange”, *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*, ed. Jerome H. Barkow, Leda Cosmides, John Tooby, New York, NY: Oxford University Press, 1992, ss. 163-228.
- , “Evolutionary Psychology: New Perspectives on Cognition and Motivation”, *Annual Review of Psychology*, C. 64, S. 1, 2013, ss. 201-29, doi:[10.1146/annurev.psych.121208.131628](https://doi.org/10.1146/annurev.psych.121208.131628).

- , “Adaptations for reasoning about social exchange.”, *The Handbook of Evolutionary Psychology, Second edition. Volume 2: Integrations.*, ed. David M. Buss, 2nd edition, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015, ss. 625-68.
- DEBRUINE Lisa M., “Facial Resemblance Enhances Trust”, *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, C. 269, S. 1498, 2002, ss. 1307-12, doi:[10.1098/rspb.2002.2034](https://doi.org/10.1098/rspb.2002.2034).
- DEUTSCH Morton, “Trust and Suspicion”, *Journal of Conflict Resolution*, C. 2, S. 4, 1958, ss. 265-79, doi:[10.1177/002200275800200401](https://doi.org/10.1177/002200275800200401).
- DEWHURST Stephen A., Dennis C. HAY, Lee H. V. WICKHAM, “Distinctiveness, Typicality, and Recollective Experience in Face Recognition: A Principal Components Analysis”, *Psychonomic Bulletin & Review*, C. 12, S. 6, 2005, ss. 1032-37, doi:[10.3758/BF03206439](https://doi.org/10.3758/BF03206439).
- DOERKSEN Sharon, Arthur P SHIMAMURA, “Source Memory Enhancement for Emotional Words”, *Emotion*, C. 1, S. 1, 2001, ss. 5-11, doi:[10.1037//1528-3542.1.1.5](https://doi.org/10.1037//1528-3542.1.1.5).
- DURBIN Kelly A., Karen J. MITCHELL, Marcia K. JOHNSON, “Source Memory That Encoding Was Self-Referential: The Influence of Stimulus Characteristics”, *Memory*, C. 25, S. 9, 2017, ss. 1191-1200, doi:[10.1080/09658211.2017.1282517](https://doi.org/10.1080/09658211.2017.1282517).
- EL HAJ Mohamad, Diana OMIGIE, Séverine SAMSON, “Destination Memory and Familiarity: Better Memory for Conversations with Elvis Presley than with Unknown People”, *Aging Clinical and Experimental Research*, C. 27, S. 3, 2015, ss. 337-44, doi:[10.1007/s40520-014-0286-z](https://doi.org/10.1007/s40520-014-0286-z).
- ERDFELDER Edgar vd., “Multinomial Processing Tree Models: A Review of the Literature”, *Zeitschrift Für Psychologie / Journal of Psychology*, C. 217, S. 3, 2009, ss. 108-24, doi:[10.1027/0044-3409.217.3.108](https://doi.org/10.1027/0044-3409.217.3.108).
- ERDFELDER Edgar, Meike KRONEISEN, “Proximate Cognitive Mechanisms Underlying the Survival Processing Effect”, *What Is Adaptive about Adaptive Memory?*, ed. Bennett L. Schwartz vd., Oxford University Press, 2014, ss. 172-98, doi:[10.1093/acprof:oso/9780199928057.003.0010](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199928057.003.0010).

- FAUL Franz vd., “G*Power 3: A Flexible Statistical Power Analysis Program for the Social, Behavioral, and Biomedical Sciences”, *Behavior Research Methods*, C. 39, S. 2, 2007, ss. 175-91, doi:[10.3758/BF03193146](https://doi.org/10.3758/BF03193146).
- FEENAN Kelly, Joan Gay SNODGRASS, “The Effect of Context on Discrimination and Bias in Recognition Memory for Pictures and Words”, *Memory & Cognition*, C. 18, S. 5, 1990, ss. 515-27, doi:[10.3758/BF03198484](https://doi.org/10.3758/BF03198484).
- FIELD Andy, *Discovering Statistics Using SPSS: And Sex, Drugs and Rock “n” Roll*. 3rd ed, Los Angeles: SAGE Publications, 2009.
- , *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 5th edition, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2018.
- GÄRDENFORS Peter, “The Cognitive and Communicative Demands of Cooperation”, *Games, Actions and Social Software*, ed. Jan van Eijck, Rineke Verbrugge, Lecture Notes in Computer Science, Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 2012, C. 7010, ss. 164-83, doi:[10.1007/978-3-642-29326-9_9](https://doi.org/10.1007/978-3-642-29326-9_9).
- GAWRONSKI Bertram, Kimberly A. QUINN, “Guilty by Mere Similarity: Assimilative Effects of Facial Resemblance on Automatic Evaluation”, *Journal of Experimental Social Psychology*, C. 49, S. 1, 2013, ss. 120-25, doi:[10.1016/j.jesp.2012.07.016](https://doi.org/10.1016/j.jesp.2012.07.016).
- GE Liezhong vd., “The Lasting Impression of Chairman Mao: Hyperfidelity of Familiar-Face Memory”, *Perception*, C. 32, S. 5, 2003, ss. 601-14, doi:[10.1068/p5022](https://doi.org/10.1068/p5022).
- GIANG Trang, Raoul BELL, Axel BUCHNER, “Does Facial Resemblance Enhance Cooperation?”, *PLoS ONE*, ed. Gabriele Sorci, C. 7, S. 10, 2012, ss. 1-11, doi:[10.1371/journal.pone.0047809](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0047809).
- GREENSTEIN Michael, Nancy FRANKLIN, Jessica KLUG, “In-Group Versus Out-Group Source Memory: Spontaneously Inferred Features Can Both Facilitate and Impair Source Memory”, *Experimental Psychology*, C. 63, S. 3, 2016, ss. 150-58, doi:[10.1027/1618-3169/a000322](https://doi.org/10.1027/1618-3169/a000322).

- GREENWALD Anthony G, Mahzarin R BANAJI, “Implicit Social Cognition: Attitudes, Self-Esteem, and Stereotypes”, *Psychological Review*, C. 102, S. 1, 1995, ss. 4-27.
- GÜNDÜZ ARSLAN Seher vd., “Comparison of Facial Proportions and Anthropometric Norms Among Turkish Young Adults With Different Face Types”, *Aesthetic Plastic Surgery*, C. 32, S. 2, 2008, ss. 234-42, doi:[10.1007/s00266-007-9049-y](https://doi.org/10.1007/s00266-007-9049-y).
- HAIR Joseph F. vd. (ed.), *Multivariate Data Analysis*. 7. ed., Pearson new internat. ed, Harlow: Pearson, 2014.
- HAMILTON W.D., “The Genetical Evolution of Social Behaviour. I”, *Journal of Theoretical Biology*, C. 7, S. 1, 1964a, ss. 1-16, doi:[10.1016/0022-5193\(64\)90038-4](https://doi.org/10.1016/0022-5193(64)90038-4).
- , “The Genetical Evolution of Social Behaviour. II”, *Journal of Theoretical Biology*, C. 7, S. 1, 1964b, ss. 17-52, doi:[10.1016/0022-5193\(64\)90039-6](https://doi.org/10.1016/0022-5193(64)90039-6).
- HANCOCK Peter J.B., Vicki BRUCE, A.Mike BURTON, “Recognition of Unfamiliar Faces”, *Trends in Cognitive Sciences*, C. 4, S. 9, 2000, ss. 330-37, doi:[10.1016/S1364-6613\(00\)01519-9](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(00)01519-9).
- HANSEN Karolina vd., “When Appearance Does Not Match Accent: Neural Correlates of Ethnicity-Related Expectancy Violations”, *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, C. 12, S. 3, 2017, ss. 507-15, doi:[10.1093/scan/nsw148](https://doi.org/10.1093/scan/nsw148).
- HANSEN Karolina, Tamara RAKIĆ, Melanie C. STEFFENS, “Competent and Warm?: How Mismatching Appearance and Accent Influence First Impressions”, *Experimental Psychology*, C. 64, S. 1, 2017, ss. 27-36, doi:[10.1027/1618-3169/a000348](https://doi.org/10.1027/1618-3169/a000348).
- HAYASHI Nahoko vd., “RECIPROCITY, TRUST, AND THE SENSE OF CONTROL: A CROSS-SOCIETAL STUDY”, *Rationality and Society*, C. 11, S. 1, 1999, ss. 27-46, doi:<https://doi.org/10.1177/104346399011001002>.
- HECHLER Stefanie, Franz J. NEYER, Thomas KESSLER, “The Infamous among Us: Enhanced Reputational Memory for Uncooperative Ingroup Members”, *Cognition*, C. 157, Aralık, 2016, ss. 1-13, doi:[10.1016/j.cognition.2016.08.001](https://doi.org/10.1016/j.cognition.2016.08.001).

- HEHMAN Eric, Jessica K. FLAKE, Jonathan B. FREEMAN, “The Faces of Group Members Share Physical Resemblance”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 44, S. 1, 2018, ss. 3-15, doi:[10.1177/0146167217722556](https://doi.org/10.1177/0146167217722556).
- HERLITZ Agneta, Johanna LOVÉN, “Sex Differences and the Own-Gender Bias in Face Recognition: A Meta-Analytic Review”, *Visual Cognition*, C. 21, S. 9-10, 2013, ss. 1306-36, doi:[10.1080/13506285.2013.823140](https://doi.org/10.1080/13506285.2013.823140).
- HILL Thomas vd., “The Role of Learned Inferential Encoding Rules in the Perception of Faces: Effects of Nonconscious Self-Perpetuation of a Bias”, *Journal of Experimental Social Psychology*, C. 26, S. 4, 1990, ss. 350-71, doi:[10.1016/0022-1031\(90\)90044-M](https://doi.org/10.1016/0022-1031(90)90044-M).
- HORNER Aidan J. vd., “A Rapid, Hippocampus-Dependent, Item-Memory Signal That Initiates Context Memory in Humans”, *Current Biology*, C. 22, S. 24, 2012, ss. 2369-74, doi:[10.1016/j.cub.2012.10.055](https://doi.org/10.1016/j.cub.2012.10.055).
- HU Xiangen, Glenn A. PHILLIPS, “GPT.EXE: A Powerful Tool for the Visualization and Analysis of General Processing Tree Models”, *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, C. 31, S. 2, 1999, ss. 220-34, doi:[10.3758/BF03207714](https://doi.org/10.3758/BF03207714).
- JACOBY Larry L, “A Process Dissociation Framework: Separating Automatic from Intentional Uses of Memory”, *Journal of Memory and Language*, C. 30, S. 5, 1991, ss. 513-41, doi:[10.1016/0749-596X\(91\)90025-F](https://doi.org/10.1016/0749-596X(91)90025-F).
- JAEGER Bastian vd., “The Effects of Facial Attractiveness and Trustworthiness in Online Peer-to-Peer Markets”, *Journal of Economic Psychology*, C. 75, S. 1, 2019, ss. 1-10, doi:[10.1016/j.joep.2018.11.004](https://doi.org/10.1016/j.joep.2018.11.004).
- JANSSEN Marco A., “Evolution of Cooperation in a One-Shot Prisoner’s Dilemma Based on Recognition of Trustworthy and Untrustworthy Agents”, *Journal of Economic Behavior & Organization*, C. 65, S. 3-4, 2008, ss. 458-71, doi:[10.1016/j.jebo.2006.02.004](https://doi.org/10.1016/j.jebo.2006.02.004).

- JESSEN Sarah, Tobias GROSSMANN, “Neural Evidence for the Subliminal Processing of Facial Trustworthiness in Infancy”, *Neuropsychologia*, C. 126, Mart, 2019, ss. 46-53, doi:[10.1016/j.neuropsychologia.2017.04.025](https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2017.04.025).
- JOHNSON Marcia K., “Source Monitoring and Memory Distortion”, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, C. 352, S. 1362, 1997, ss. 1733-45, doi:[10.1098/rstb.1997.0156](https://doi.org/10.1098/rstb.1997.0156).
- , “The Cognitive Neuroscience of True and False Memories”, *True and False Recovered Memories*, ed. Robert F. Belli, Nebraska Symposium on Motivation, New York, NY: Springer New York, 2012, C. 58, ss. 15-52, doi:[10.1007/978-1-4614-1195-6](https://doi.org/10.1007/978-1-4614-1195-6).
- JOHNSON Marcia K., Shahin HASHTROUDÍ, D Stephen LINDSAY, “Source Monitoring”, *Psychological Bulletin*, C. 114, S. 1, 1993, ss. 3-28.
- JOHNSON Marcia K., Karen J. MITCHELL, “Source Monitoring”, *Learning & Memory*, 2nd ed cilt, ed. John H. Byrne, 2nd ed, Macmillan Psychology Reference Series, New York: Macmillan Reference USA : Thomson/Gale, 2003, ss. 628-31.
- JOHNSON Marcia K., Carol L. RAYE, “Reality monitoring”, *Psychological Review*, C. 88, S. 1, 1981, ss. 67-85.
- JONES Benedict C. vd., “The Valence of Experiences with Faces Influences Generalized Preferences”, *Journal of Evolutionary Psychology*, C. 5, S. 1, 2007, ss. 119-29, doi:[10.1556/JEP.2007.1001](https://doi.org/10.1556/JEP.2007.1001).
- KAHNEMAN Daniel, Amos TVERSKY, “On The Psychology of Prediction”, *Psychological Review*, C. 80, S. 4, 1973, ss. 237-51.
- KARACA Ömür vd., “Morphometric Facial Analysis of Turkish Adults”, *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 1, 2012, ss. 1-5.
- KASK Kristjan, Ray BULL, “The Effects of Different Presentation Methods on Multi-Ethnicity Face Recognition”, *Psychology, Crime & Law*, C. 15, S. 1, 2009, ss. 73-89, doi:[10.1080/10683160802131131](https://doi.org/10.1080/10683160802131131).

- KENSINGER Elizabeth A., “Negative Emotion Enhances Memory Accuracy: Behavioral and Neuroimaging Evidence”, *Current Directions in Psychological Science*, C. 16, S. 4, 2007, ss. 213-18, doi:[10.1111/j.1467-8721.2007.00506.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00506.x).
- KIISKI Hanni S. M. vd., “Perceptual and Social Attributes Underlining Age-Related Preferences for Faces”, *Frontiers in Human Neuroscience*, C. 10, Aĝustos, 2016, ss. 1-14, doi:[10.3389/fnhum.2016.00437](https://doi.org/10.3389/fnhum.2016.00437).
- KIM Kyungmi vd., “Negative Effects of Item Repetition on Source Memory”, *Memory & Cognition*, C. 40, S. 6, 2012, ss. 889-901, doi:[10.3758/s13421-012-0196-2](https://doi.org/10.3758/s13421-012-0196-2).
- KLAPPER André vd., “Do We Spontaneously Form Stable Trustworthiness Impressions from Facial Appearance?”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 111, S. 5, 2016, ss. 655-64, doi:[10.1037/pspa0000062](https://doi.org/10.1037/pspa0000062).
- KLAUER Karl Christoph, Ingo WEGENER, “Unraveling Social Categorization in the ‘Who Said What?’ Paradigm”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 75, S. 5, 1998, ss. 1155-78.
- KLEIDER Heather M., Sarah E. CAVRAK, Leslie R. KNUYCKY, “Looking like a Criminal: Stereotypical Black Facial Features Promote Face Source Memory Error”, *Memory & Cognition*, C. 40, S. 8, 2012, ss. 1200-1213, doi:[10.3758/s13421-012-0229-x](https://doi.org/10.3758/s13421-012-0229-x).
- KLEIDER Heather M., Stephen D. GOLDINGER, “The Generation and Resemblance Heuristics in Face Recognition: Cooperation and Competition.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 32, S. 2, 2006, ss. 259-76, doi:[10.1037/0278-7393.32.2.259](https://doi.org/10.1037/0278-7393.32.2.259).
- KLEISNER Karel, Šimon POKORNÝ, S. Adil SARIBAY, “Toward a New Approach to Cross-Cultural Distinctiveness and Typicality of Human Faces: The Cross-Group Typicality/ Distinctiveness Metric”, *Frontiers in Psychology*, C. 10, Ocak, 2019, ss. 124-37, doi:[10.3389/fpsyg.2019.00124](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00124).
- KOCSOR Ferenc, Tamas BEREZKEI, “First Impressions of Strangers Rely on Generalization of Behavioral Traits Associated with Previously Seen Facial

Features”, *Current Psychology*, C. 36, S. 3, 2017, ss. 385-91, doi:[10.1007/s12144-016-9427-1](https://doi.org/10.1007/s12144-016-9427-1).

KRONEISEN Meike, “Is He Important to Me? Source Memory Advantage for Personally Relevant Cheaters”, *Psychonomic Bulletin & Review*, C. 25, S. 3, 2018, ss. 1129-37, doi:[10.3758/s13423-017-1345-1](https://doi.org/10.3758/s13423-017-1345-1).

KRONEISEN Meike, Raoul BELL, “Sex, Cheating, and Disgust: Enhanced Source Memory for Trait Information That Violates Gender Stereotypes”, *Memory*, C. 21, S. 2, 2013, ss. 167-81, doi:[10.1080/09658211.2012.713971](https://doi.org/10.1080/09658211.2012.713971).

KRONEISEN Meike, Larissa WOEHE, Leonie Sophie RAUSCH, “Expectancy Effects in Source Memory: How Moving to a Bad Neighborhood Can Change Your Memory”, *Psychonomic Bulletin & Review*, C. 22, S. 1, 2015, ss. 179-89, doi:[10.3758/s13423-014-0655-9](https://doi.org/10.3758/s13423-014-0655-9).

KUHLMANN Beatrice G. vd., “The Impact of Age Stereotypes on Source Monitoring in Younger and Older Adults.”, *Psychology and Aging*, C. 31, S. 8, 2016, ss. 875-89, doi:[10.1037/pag0000140](https://doi.org/10.1037/pag0000140).

KUHLMANN Beatrice G., Edgar ERDFELDER, Morten MOSHAGEN, “Testing Interactions in Multinomial Processing Tree Models”, *Frontiers in Psychology*, C. 10, S. 2364, 2019, ss. 1-11, doi:[10.3389/fpsyg.2019.02364](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02364).

KÜPPERS Viviane, Ute J. BAYEN, “Inconsistency Effects in Source Memory and Compensatory Schema-Consistent Guessing”, *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, C. 67, S. 10, 2014, ss. 2042-59, doi:[10.1080/17470218.2014.904914](https://doi.org/10.1080/17470218.2014.904914).

LEE Angela Y, “The Mere Exposure Effect: An Uncertainty Reduction Explanation Revisited”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 27, S. 10, 2001, ss. 1255-66.

LEE Hongmi, Kyungmi KIM, Do-Joon YI, “Preexperimental Stimulus Familiarity Modulates the Effects of Item Repetition on Source Memory.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 46, S. 3, 2020, ss. 539-48, doi:[10.1037/xlm0000743](https://doi.org/10.1037/xlm0000743).

- LESHIKAR Eric D., Audrey DUARTE, “Medial Prefrontal Cortex Supports Source Memory Accuracy for Self-Referenced Items”, *Social Neuroscience*, C. 7, S. 2, 2012, ss. 126-45, doi:[10.1080/17470919.2011.585242](https://doi.org/10.1080/17470919.2011.585242).
- LESHIKAR Eric D., Angela H. GUTCHESS, “Similarity to the Self Affects Memory for Impressions of Others”, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, C. 4, S. 1, 2015a, ss. 20-28, doi:[10.1016/j.jarmac.2014.10.002](https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2014.10.002).
- , “Similarity to the Self Affects Memory for Impressions of Others”, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, C. 4, S. 1, 2015b, ss. 20-28, doi:[10.1016/j.jarmac.2014.10.002](https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2014.10.002).
- LEWICKI Pawel, “Nonconscious Biasing Effects of Single Instances on Subsequent Judgments”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 48, S. 3, 1985, ss. 563-74.
- LEWICKI Roy J., C. BRINSFIELD, “Framing Trust: Trust as a Heuristic.”, *Framing Matters: Perspectives on Negotiation Research and Practice in Communication*, ed. W. A. Donohue, R. G. Rogan, S. Kaufman, New York: Peter Lang Publishing, 2011, ss. 110-35.
- LI Tingni vd., “The Interactive Effect of Facial Appearance and Behavior Statement on Trust Belief and Trust Behavior”, *Personality and Individual Differences*, C. 117, Ekim, 2017, ss. 60-65, doi:[10.1016/j.paid.2017.05.038](https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.05.038).
- LIANG Jackson C., Alison R. PRESTON, “Medial Temporal Lobe Reinstatement of Content-Specific Details Predicts Source Memory”, *Cortex*, C. 91, Haziran, 2017, ss. 67-78, doi:[10.1016/j.cortex.2016.09.011](https://doi.org/10.1016/j.cortex.2016.09.011).
- LINDSAY D. Stephen, “Source Monitoring”, *Cognitive psychology of memory. Vol. 2 of Learning and memory: A comprehensive reference*, 2 cilt, ed. John H. Byrne; thk. H. L. Roediger, Oxford: Elsevier, 2008, C. 4, ss. 325-47.
- LINDSAY D Stephen, Philip C JACK, Marcus A CHRISTIAN, “Other-Race Face Perception”, *Journal of Applied Psychology*, C. 76, 1991, ss. 587-89.
- LINDSAY D. Stephen, Marcia K. JOHNSON, “Recognition memory and source monitoring”, *Bulletin of the Psychonomic Society*, C. 29, S. 3, 1991, ss. 203-5.

- LOFTUS Geoffrey R, Norman H MACKWORTH, “Cognitive Determinants of Fixation Location During Picture Viewing”, *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, C. 4, S. 4, 1978, ss. 565-72.
- MA Debbie S., Joshua CORRELL, Bernd WITTENBRINK, “The Chicago Face Database: A Free Stimulus Set of Faces and Norming Data”, *Behavior Research Methods*, C. 47, S. 4, 2015, ss. 1122-35, doi:[10.3758/s13428-014-0532-5](https://doi.org/10.3758/s13428-014-0532-5).
- MACKENZIE Graham vd., “An Item’s Status in Semantic Memory Determines How It Is Recognized: Dissociable Patterns of Brain Activity Observed for Famous and Unfamiliar Faces”, *Neuropsychologia*, C. 119, 2018, ss. 292–301, doi:[10.1016/j.neuropsychologia.2018.08.004](https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2018.08.004).
- MACKINNON Sean P., Christian H. JORDAN, Anne E. WILSON, “Birds of a Feather Sit Together: Physical Similarity Predicts Seating Choice”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, C. 37, S. 7, 2011, ss. 879-92, doi:[10.1177/0146167211402094](https://doi.org/10.1177/0146167211402094).
- MARSH Benjamin U., Kathy PEZDEK, Daphna Hausman OZERY, “The Cross-Race Effect in Face Recognition Memory by Bicultural Individuals”, *Acta Psychologica*, C. 169, Eylül, 2016, ss. 38-44, doi:[10.1016/j.actpsy.2016.05.003](https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2016.05.003).
- MARTINEZ Joel E. vd., “Knowledge of Social Affiliations Biases Economic Decisions”, *PLOS ONE*, ed. Rachel L Kendal, C. 11, S. 7, 2016, ss. 1-14, doi:[10.1371/journal.pone.0159918](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0159918).
- MATTAROZZI Katia vd., “I Care, Even after the First Impression: Facial Appearance-Based Evaluations in Healthcare Context”, *Social Science & Medicine*, C. 182, Haziran, 2017, ss. 68-72, doi:[10.1016/j.socscimed.2017.04.011](https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.04.011).
- MATTAROZZI Katia, Alexander TODOROV, Maurizio CODISPOTI, “Memory for Faces: The Effect of Facial Appearance and the Context in Which the Face Is Encountered”, *Psychological Research*, C. 79, S. 2, 2015, ss. 308-17, doi:[10.1007/s00426-014-0554-8](https://doi.org/10.1007/s00426-014-0554-8).

- MEISER Thorsten, Arndt BRÖDER, “Memory for Multidimensional Source Information.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 28, S. 1, 2002, ss. 116-37, doi:[10.1037/0278-7393.28.1.116](https://doi.org/10.1037/0278-7393.28.1.116).
- MEISSNER Christian A., John C. BRIGHAM, “Thirty Years of Investigating the Own-Race Bias in Memory for Faces: A Meta-Analytic Review.”, *Psychology, Public Policy, and Law*, C. 7, S. 1, 2001, ss. 3-35, doi:[10.1037/1076-8971.7.1.3](https://doi.org/10.1037/1076-8971.7.1.3).
- MELIS Alicia P., Dirk SEMMANN, “How Is Human Cooperation Different?”, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, C. 365, S. 1553, 2010, ss. 2663-74, doi:[10.1098/rstb.2010.0157](https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0157).
- MIETH Laura, Raoul BELL, Axel BUCHNER, “Cognitive Load Does Not Affect the Behavioral and Cognitive Foundations of Social Cooperation”, *Frontiers in Psychology*, C. 7, Augustos, 2016a, ss. 1-14, doi:[10.3389/fpsyg.2016.01312](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01312).
- , “Facial Likability and Smiling Enhance Cooperation, but Have No Direct Effect on Moralistic Punishment”, *Experimental Psychology*, C. 63, S. 5, 2016b, ss. 263-77, doi:[10.1027/1618-3169/a000338](https://doi.org/10.1027/1618-3169/a000338).
- MIETH Laura, Axel BUCHNER, Raoul BELL, “Effects of Gender on Costly Punishment: Gender and Punishment”, *Journal of Behavioral Decision Making*, C. 30, S. 4, 2017, ss. 899-912, doi:[10.1002/bdm.2012](https://doi.org/10.1002/bdm.2012).
- MITCHELL Karen J., “Definition: Source Monitoring”, *Cortex*, C. 96, Kasım, 2017, s. 129, doi:[10.1016/j.cortex.2017.07.009](https://doi.org/10.1016/j.cortex.2017.07.009).
- MITCHELL Karen J., Marcia K. JOHNSON, “Source Monitoring 15 Years Later: What Have We Learned from fMRI about the Neural Mechanisms of Source Memory?”, *Psychological Bulletin*, C. 135, S. 4, 2009, ss. 638-77, doi:[10.1037/a0015849](https://doi.org/10.1037/a0015849).
- MOCAN-AYDIN Gül, “Western Models of Counseling and Psychotherapy within Turkey”, *The Counseling Psychologist*, C. 28, S. 2, 2000, ss. 281-98.
- MONGE Zachary A. vd., “Functional Networks Underlying Item and Source Memory: Shared and Distinct Network Components and Age-Related Differences”,

Neurobiology of Aging, C. 69, Eylül, 2018, ss. 140-50,
doi:[10.1016/j.neurobiolaging.2018.05.016](https://doi.org/10.1016/j.neurobiolaging.2018.05.016).

MORRIS C. Donald, John D. BRANSFORD, Jeffery J. FRANKS, “Levels of Processing versus Transfer Appropriate Processing”, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, C. 16, S. 5, 1977, ss. 519-33, doi:[10.1016/S0022-5371\(77\)80016-9](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(77)80016-9).

MOSHAGEN Morten, “MultiTree: A Computer Program for the Analysis of Multinomial Processing Tree Models”, *Behavior Research Methods*, C. 42, S. 1, 2010, ss. 42-54, doi:[10.3758/BRM.42.1.42](https://doi.org/10.3758/BRM.42.1.42).

NAIRNE James S., Sarah R. THOMPSON, Josefa N. S. PANDEIRADA, “Adaptive Memory: Survival Processing Enhances Retention.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 33, S. 2, 2007, ss. 263-73, doi:[10.1037/0278-7393.33.2.263](https://doi.org/10.1037/0278-7393.33.2.263).

NAIRNE James S., Josefa N.S. PANDEIRADA, “Adaptive Memory: Remembering With a Stone-Age Brain”, *Current Directions in Psychological Science*, C. 17, S. 4, 2008, ss. 239-43, doi:[10.1111/j.1467-8721.2008.00582.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00582.x).

NASH Robert A., Olwen M. BRYER, Friederike SCHLAGHECKEN, “Look Who’s Talking! Facial Appearance Can Bias Source Monitoring”, *Memory*, C. 18, S. 4, 2010, ss. 451-57, doi:[10.1080/09658211003742706](https://doi.org/10.1080/09658211003742706).

NOWAK Martin A, Karl SIGMUND, “The Dynamics of Indirect Reciprocity”, *Journal of Theoretical Biology*, C. 194, S. 4, 1998, ss. 561-74, doi:[10.1006/jtbi.1998.0775](https://doi.org/10.1006/jtbi.1998.0775).

NOWAK Martin A., Karl SIGMUND, “Evolution of Indirect Reciprocity”, *Nature*, C. 437, S. 7063, 2005, ss. 1291-98, doi:[10.1038/nature04131](https://doi.org/10.1038/nature04131).

ODA Ryo, Shun NAKAJIMA, “Biased Face Recognition in the Faith Game”, *Evolution and Human Behavior*, C. 31, S. 2, 2010, ss. 118-22,
doi:[10.1016/j.evolhumbehav.2009.08.005](https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2009.08.005).

OLIVOLA Christopher Y., Friederike FUNK, Alexander TODOROV, “Social Attributions from Faces Bias Human Choices”, *Trends in Cognitive Sciences*, C. 18, S. 11, 2014, ss. 566-70, doi:[10.1016/j.tics.2014.09.007](https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.09.007).

- ONG Jia Hoong, Alice H. D. CHAN, “The Influence of Referent Type and Familiarity on Word-Referent Mapping”, *PLOS ONE*, ed. Kathy Conklin, C. 14, S. 7, 2019, s. e0219552, doi:[10.1371/journal.pone.0219552](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0219552).
- OOSTERHOF N. N., A. TODOROV, “The Functional Basis of Face Evaluation”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, C. 105, S. 32, 2008, ss. 11087-92, doi:[10.1073/pnas.0805664105](https://doi.org/10.1073/pnas.0805664105).
- PALMQUIST Carolyn M., Erik W. CHERIES, Erika R. DEANGELIS, “Looking Smart: Preschoolers’ Judgements about Knowledge Based on Facial Appearance”, *British Journal of Developmental Psychology*, C. 38, S. 1, 2020, ss. 31-41, doi:[10.1111/bjdp.12303](https://doi.org/10.1111/bjdp.12303).
- PESKIN Melissa, Fiona N NEWELL, “Familiarity Breeds Attraction: Effects of Exposure on the Attractiveness of Typical and Distinctive Faces”, *Perception*, C. 33, S. 2, 2004, ss. 147-57, doi:[10.1068/p5028](https://doi.org/10.1068/p5028).
- PLATEK Steven M., Shelly M. KEMP, “Is Family Special to the Brain? An Event-Related FMRI Study of Familiar, Familial, and Self-Face Recognition”, *Neuropsychologia*, C. 47, S. 3, 2009, ss. 849-58, doi:[10.1016/j.neuropsychologia.2008.12.027](https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2008.12.027).
- POPPENK Jordan vd., “Past Experience Modulates the Neural Mechanisms of Episodic Memory Formation”, *Journal of Neuroscience*, C. 30, S. 13, 2010, ss. 4707-16, doi:[10.1523/JNEUROSCI.5466-09.2010](https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.5466-09.2010).
- POPPENK Jordan, S. KÖHLER, M. MOSCOVITCH, “Revisiting the Novelty Effect: When Familiarity, Not Novelty, Enhances Memory.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 36, S. 5, 2010, ss. 1321-30, doi:[10.1037/a0019900](https://doi.org/10.1037/a0019900).
- POPPENK Jordan, Kenneth A. NORMAN, “Mechanisms Supporting Superior Source Memory for Familiar Items: A Multi-Voxel Pattern Analysis Study”, *Neuropsychologia*, C. 50, S. 13, 2012, ss. 3015-26, doi:[10.1016/j.neuropsychologia.2012.07.010](https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2012.07.010).

- PRENTICE Mike, Kennon M. SHELDON, “Evolutionary and Social Psychological Perspectives on Human Cooperation”, *Evolutionary Perspectives on Social Psychology*, ed. Virgil Zeigler-Hill, Lisa L. M. Welling, Todd K. Shackelford, Evolutionary Psychology, Cham: Springer International Publishing, 2015, ss. 267-77, doi:[10.1007/978-3-319-12697-5_21](https://doi.org/10.1007/978-3-319-12697-5_21).
- PRUITT Dean G., Melvin J. KIMMEL, “Twenty years of experimental gaming: Critique, synthesis, and suggestions for the future”, *Annual Review of Psychology*, C. 28, 1977, ss. 363-92, doi:[10.1146/annurev.ps.28.020177.002051](https://doi.org/10.1146/annurev.ps.28.020177.002051).
- QUIGLEY-FERNANDEZ Barbara, Farrell S. MALKIS, James T. TEDESCHI, “Effects of First Impressions and Reliability of Promises on Trust and Cooperation”, *British Journal of Social Psychology*, C. 24, S. 1, 1985, ss. 29-36, doi:[10.1111/j.2044-8309.1985.tb00657.x](https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1985.tb00657.x).
- RADVANSKY Gabriel A, “Memory Retrieval and Suppression: The Inhibition of Situation Models”, *Journal of Experimental Psychology: General*, C. 128, S. 4, 1999, ss. 563-79.
- RAND David G., Martin A. NOWAK, “Human Cooperation”, *Trends in Cognitive Sciences*, C. 17, S. 8, 2013, ss. 413-25, doi:[10.1016/j.tics.2013.06.003](https://doi.org/10.1016/j.tics.2013.06.003).
- RAPCSAK Steven Z., Emily C. EDMONDS, “The Executive Control of Face Memory”, *Behavioural Neurology*, C. 24, S. 4, 2011, ss. 285-98, doi:[10.1155/2011/692460](https://doi.org/10.1155/2011/692460).
- REHNMAN Jenny, Agneta HERLITZ, “Women Remember More Faces than Men Do”, *Acta Psychologica*, C. 124, S. 3, 2007, ss. 344-55, doi:[10.1016/j.actpsy.2006.04.004](https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2006.04.004).
- REZLESCU Constantin vd., “Unfakeable Facial Configurations Affect Strategic Choices in Trust Games with or without Information about Past Behavior”, *PLoS ONE*, ed. Aldo Rustichini, C. 7, S. 3, 2012, s. e34293, doi:[10.1371/journal.pone.0034293](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0034293).
- RICHTER Nadja, Bernard TIDDEMAN, Daniel B. M. HAUN, “Social Preference in Preschoolers: Effects of Morphological Self-Similarity and Familiarity”, *PLOS*

- ONE*, ed. Juliane Kaminski, C. 11, S. 1, 2016, ss. 1-11,
doi:[10.1371/journal.pone.0145443](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0145443).
- RIEFER David M, William H BATCHELDER, “Multinomial Modeling and the Measurement of Cognitive Processes”, *Psychological Review*, C. 95, S. 3, 1988, ss. 318-39.
- RIGHI Stefania vd., “You Are That Smiling Guy I Met at the Party! Socially Positive Signals Foster Memory for Identities and Contexts”, *Acta Psychologica*, C. 159, Temmuz, 2015, ss. 1-7, doi:[10.1016/j.actpsy.2015.05.001](https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2015.05.001).
- RITCHEY Maureen vd., “Dissociable Medial Temporal Pathways for Encoding Emotional Item and Context Information”, *Neuropsychologia*, C. 124, Şubat, 2019, ss. 66-78, doi:[10.1016/j.neuropsychologia.2018.12.015](https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2018.12.015).
- ROEDIGER H. L., Kathleen B MCDERMOTT, “Creating False Memories: Remembering Words Not Presented in Lists”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 21, S. 4, 1995, ss. 803-14.
- ROSSION Bruno vd., “How Does the Brain Discriminate Familiar and Unfamiliar Faces?: A PET Study of Face Categorical Perception”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, C. 13, S. 7, 2001, ss. 1019-34.
- ROSSION Bruno vd., “Hemispheric Asymmetries for Whole-Based and Part-Based Face Processing in the Human Fusiform Gyrus”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, C. 12, S. 5, 2000, ss. 793-802, doi:[10.1162/089892900562606](https://doi.org/10.1162/089892900562606).
- ROTHKEGEL Rainer, “Appletree: A Multinomial Processing Tree Modeling Program for Macintosh Computers”, *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, C. 31, S. 4, 1999, ss. 696-700, doi:[10.3758/BF03200748](https://doi.org/10.3758/BF03200748).
- SAFER Martin A. vd., “Educating Jurors about Eyewitness Testimony in Criminal Cases with Circumstantial and Forensic Evidence”, *International Journal of Law and Psychiatry*, C. 47, Temmuz, 2016, ss. 86-92, doi:[10.1016/j.ijlp.2016.02.041](https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2016.02.041).
- SAID Christopher P., Nicu SEBE, Alexander TODOROV, “Structural Resemblance to Emotional Expressions Predicts Evaluation of Emotionally Neutral Faces.”, *Emotion*, C. 9, S. 2, 2009, ss. 260-64, doi:[10.1037/a0014681](https://doi.org/10.1037/a0014681).

- SARIBAY S. Adil vd., “The Bogazici Face Database: Standardized Photographs of Turkish Faces with Supporting Materials”, *PLOS ONE*, ed. Peter James Hills, C. 13, S. 2, 2018, s. e0192018, doi:[10.1371/journal.pone.0192018](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0192018).
- SCHAPER Marie Luisa, Laura MIETH, Raoul BELL, “Adaptive Memory: Source Memory Is Positively Associated with Adaptive Social Decision Making”, *Cognition*, C. 186, Mayıs, 2019, ss. 7-14, doi:[10.1016/j.cognition.2019.01.014](https://doi.org/10.1016/j.cognition.2019.01.014).
- SCHWARZ Gideon, “Estimating the Dimension of a Model”, *The Annals of Statistics*, C. 6, S. 2, 1978, ss. 461-64, doi:[10.1214/aos/1176344136](https://doi.org/10.1214/aos/1176344136).
- SCHWEINFURTH Manon K., Josep CALL, “Reciprocity: Different Behavioural Strategies, Cognitive Mechanisms and Psychological Processes”, *Learning & Behavior*, C. 47, S. 4, 2019, ss. 284-301, doi:[10.3758/s13420-019-00394-5](https://doi.org/10.3758/s13420-019-00394-5).
- SMALDINO Paul E., “Social Identity and Cooperation in Cultural Evolution”, *Behavioural Processes*, C. 161, Nisan, 2019, ss. 108-16, doi:[10.1016/j.beproc.2017.11.015](https://doi.org/10.1016/j.beproc.2017.11.015).
- SMALDINO Paul E., Thomas J. FLAMSON, Richard MCELREATH, “The Evolution of Covert Signaling”, *Scientific Reports*, C. 8, S. 4905, 2018, ss. 1-10, doi:[10.1038/s41598-018-22926-1](https://doi.org/10.1038/s41598-018-22926-1).
- SNODGRASS Joan Gay, June CORWIN, “Pragmatics of Measuring Recognition Memory: Applications to Dementia and Amnesia”, *Journal of Experimental Psychology: General*, C. 117, S. 1, 1988, ss. 34-50.
- SOFER Carmel vd., “What Is Typical Is Good: The Influence of Face Typicality on Perceived Trustworthiness”, *Psychological Science*, C. 26, S. 1, 2015, ss. 39-47, doi:[10.1177/0956797614554955](https://doi.org/10.1177/0956797614554955).
- SPANIOL Julia, Ute J. BAYEN, “When Is Schematic Knowledge Used in Source Monitoring?”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 28, S. 4, 2002, ss. 631-51, doi:[10.1037/0278-7393.28.4.631](https://doi.org/10.1037/0278-7393.28.4.631).

- SPORER Siegfried Ludwig, “Recognizing Faces of Other Ethnic Groups: An Integration of Theories.”, *Psychology, Public Policy, and Law*, C. 7, S. 1, 2001, ss. 36-97, doi:[10.1037/1076-8971.7.1.36](https://doi.org/10.1037/1076-8971.7.1.36).
- STACEY Paula C, Stephanie WALKER, Jean D M UNDERWOOD, “Face Processing and Familiarity: Evidence from Eye-movement Data”, *British Journal of Psychology*, C. 96, 2005, ss. 407–422.
- STAHL Christoph, Karl Christoph KLAUER, “HMMTree: A Computer Program for Latent-Class Hierarchical Multinomial Processing Tree Models”, *Behavior Research Methods*, C. 39, S. 2, 2007, ss. 267-73, doi:[10.3758/BF03193157](https://doi.org/10.3758/BF03193157).
- STEVENS Jeffrey R., Marc D. HAUSER, “Why Be Nice? Psychological Constraints on the Evolution of Cooperation”, *Trends in Cognitive Sciences*, C. 8, S. 2, 2004, ss. 60-65, doi:[10.1016/j.tics.2003.12.003](https://doi.org/10.1016/j.tics.2003.12.003).
- STEVENSON Rebecca F. vd., “Pattern Separation and Source Memory Engage Distinct Hippocampal and Neocortical Regions during Retrieval”, *The Journal of Neuroscience*, C. 40, S. 4, 2020, ss. 843-51, doi:[10.1523/JNEUROSCI.0564-19.2019](https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.0564-19.2019).
- STRANG Sabrina, Soyoung Q. PARK, “Human Cooperation and Its Underlying Mechanisms”, *Social Behavior from Rodents to Humans: Neural Foundations and Clinical Implications*, ed. Markus Wöhr, Sören Krach, Current Topics in Behavioral Neurosciences, Cham: Springer International Publishing, 2017, C. 30, ss. 223-39, doi:[10.1007/978-3-319-47429-8](https://doi.org/10.1007/978-3-319-47429-8).
- STROM Michael A vd., “Race-related facial qualities contribute to stereotyping by white, black, and korean judges.”, Unpublished manuscript under review, Brandeis University.1- 51.
- SUZUKI Atsunobu, “Persistent Reliance on Facial Appearance Among Older Adults When Judging Someone’s Trustworthiness”, *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, C. 73, S. 4, 2016, ss. 573–583, doi:[10.1093/geronb/gbw034](https://doi.org/10.1093/geronb/gbw034).

- SUZUKI Atsunobu, Yoshiko HONMA, Sayaka SUGA, “Indelible Distrust: Memory Bias toward Cheaters Revealed as High Persistence against Extinction.”, *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, C. 39, S. 6, 2013, ss. 1901-13, doi:[10.1037/a0033335](https://doi.org/10.1037/a0033335).
- SUZUKI Atsunobu, Sayaka SUGA, “Enhanced Memory for the Wolf in Sheep’s Clothing:”, *Cognition*, C. 117, S. 2, 2010, ss. 224-29, doi:[10.1016/j.cognition.2010.08.004](https://doi.org/10.1016/j.cognition.2010.08.004).
- TASKENT Recep Ozgur vd., “Variation and Functional Impact of Neanderthal Ancestry in Western Asia”, *Genome Biology and Evolution*, C. 9, S. 12, 2017, ss. 3516-24, doi:[10.1093/gbe/evx216](https://doi.org/10.1093/gbe/evx216).
- TINARD Sophie, Fabrice GUILLAUME, “Age-Related Differences in the Impact of Prior Knowledge on Recognition Performance: A Face Recognit”, *Experimental Aging Research*, C. 45, S. 2, 2019, ss. 154-66, doi:[10.1080/0361073X.2019.1586108](https://doi.org/10.1080/0361073X.2019.1586108).
- TODOROV Alexander, “Evaluating Faces on Trustworthiness: Extension of Systems for Recognition of Emotions Signaling Approach/Avoidance Behaviors”, *Annals of the New York Academy of Sciences*, C. 1124, S. 1, 2008, ss. 208-24, doi:[10.1196/annals.1440.012](https://doi.org/10.1196/annals.1440.012).
- TODOROV Alexander, Ingrid R. OLSON, “Robust Learning of Affective Trait Associations with Faces When the Hippocampus Is Damaged, but Not When the Amygdala and Temporal Pole Are Damaged”, *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, C. 3, S. 3, 2008, ss. 195-203, doi:[10.1093/scan/nsn013](https://doi.org/10.1093/scan/nsn013).
- TOMITA Akitoshi vd., “Resemblance to Familiar Faces Is Exaggerated in Memory: Exaggerated Facial Resemblance in Memory”, *Japanese Psychological Research*, C. 56, S. 1, 2014, ss. 24-32, doi:[10.1111/jpr.12032](https://doi.org/10.1111/jpr.12032).
- TRIVERS Robert L., “The Evolution of Reciprocal Altruism”, *The Quarterly Review of Biology*, C. 46, S. 1, 1971, ss. 35-57, doi:[10.1086/406755](https://doi.org/10.1086/406755).

- TULVING Endel, “Synergistic Ecphory in Recall and Recognition.”, *Canadian Journal of Psychology/Revue Canadienne de Psychologie*, C. 36, S. 2, 1982, ss. 130-47, doi:[10.1037/h0080641](https://doi.org/10.1037/h0080641).
- TULVING Endel, “Memory and consciousness.”, *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, C. 26, S. 1, 1985, ss. 1-12, doi:[10.1037/h0080017](https://doi.org/10.1037/h0080017).
- TULVING Endel, Donald M. THOMSON, “Encoding Specificity and Retrieval Processes in Episodic Memory.”, *Psychological Review*, C. 80, S. 5, 1973, ss. 352-73, doi:[10.1037/h0020071](https://doi.org/10.1037/h0020071).
- TVERSKY Andamos, Daniel KAHNEMAN, “The Framing of Decisions and the Psychology of Choice”, *Science*, C. 211, S. 4481, 1981, ss. 453-58.
- VEROSKY Sara C., Alexander TODOROV, “Generalization of Affective Learning About Faces to Perceptually Similar Faces”, *Psychological Science*, C. 21, S. 6, 2010, ss. 779-85, doi:[10.1177/0956797610371965](https://doi.org/10.1177/0956797610371965).
- , “When Physical Similarity Matters: Mechanisms Underlying Affective Learning Generalization to the Evaluation of Novel Faces”, *Journal of Experimental Social Psychology*, C. 49, S. 4, 2013, ss. 661-69, doi:[10.1016/j.jesp.2013.02.004](https://doi.org/10.1016/j.jesp.2013.02.004).
- WAGENMAKERS Eric-Jan, Simon FARRELL, “AIC Model Selection Using Akaike Weights”, *Psychonomic Bulletin & Review*, C. 11, S. 1, 2004, ss. 192-96, doi:[10.3758/BF03206482](https://doi.org/10.3758/BF03206482).
- WALKER Pamela M, James W TANAKA, “An Encoding Advantage for Own-Race versus Other-Race Faces”, *Perception*, C. 32, 2003, ss. 1117-25, doi:[10.1068/p5098](https://doi.org/10.1068/p5098).
- WEIGOLD Arne vd., “The Role of Face Familiarity in Judgments of Personality and Intelligence”, *Current Psychology*, C. 32, S. 3, 2013, ss. 242-51, doi:[10.1007/s12144-013-9177-2](https://doi.org/10.1007/s12144-013-9177-2).
- WESTPHAL Andrew J. vd., “Anodal Transcranial Direct Current Stimulation to the Left Rostrolateral Prefrontal Cortex Selectively Improves Source Memory

- Retrieval”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, C. 31, S. 9, 2019, ss. 1-12, doi:[10.1162/jocn.a.01421](https://doi.org/10.1162/jocn.a.01421).
- WEYMAR Mathias vd., “Behavioral and Neural Evidence of Enhanced Long-Term Memory for Untrustworthy Faces”, *Scientific Reports*, C. 9, S. 1, 2019, ss. 1-8, doi:[10.1038/s41598-019-55705-7](https://doi.org/10.1038/s41598-019-55705-7).
- WIESE Holger, “The Role of Age and Ethnic Group in Face Recognition Memory: ERP Evidence from a Combined Own-Age and Own-Race Bias Study”, *Biological Psychology*, C. 89, 2012, ss. 137– 147, doi:[10.1016/j.biopsycho.2011.10.002](https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2011.10.002).
- , “How Experience Shapes Memory for Faces: An Event-Related Potential Study on the Own-Age Bias”, *Biological Psychology*, C. 94, 2013, ss. 369– 379, doi:[10.1016/j.biopsycho.2013.07.001](https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2013.07.001).
- WIESE Holger, Jürgen M. KAUFMANN, Stefan R. SCHWEINBERGER, “The Neural Signature of the Own-Race Bias: Evidence from Event-Related Potentials”, *Cerebral Cortex*, C. 24, S. 3, 2014, ss. 826-35, doi:[10.1093/cercor/bhs369](https://doi.org/10.1093/cercor/bhs369).
- WILCK Allison M., Jeanette ALTARRIBA, “Recall of Cheaters”, *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science*, ed. Todd K. Shackelford, Viviana A. Weekes-Shackelford, Cham: Springer International Publishing, 2020, ss. 1-10, doi:[10.1007/978-3-319-16999-6_3453-1](https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_3453-1).
- WILLIAMS Michele, “In Whom We Trust: Group Membership as an Affective Context for Trust Development”, *The Academy of Management Review*, C. 26, S. 3, 2001, ss. 377-96.
- WILLIS Janine, Alexander TODOROV, “First Impressions: Making Up Your Mind After a 100-Ms Exposure to a Face”, *Psychological Science*, C. 17, S. 7, 2006, ss. 592-98, doi:[10.1111/j.1467-9280.2006.01750.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01750.x).
- WILSON John Paul, Nicholas O. RULE, “Facial Trustworthiness Predicts Extreme Criminal-Sentencing Outcomes”, *Psychological Science*, C. 26, S. 8, 2015, ss. 1325-31, doi:[10.1177/0956797615590992](https://doi.org/10.1177/0956797615590992).

- WINKE Tim, Jeffrey R. STEVENS, “Is Cooperative Memory Special? The Role of Costly Errors, Context, and Social Network Size When Remembering Cooperative Actions”, *Frontiers in Robotics and AI*, C. 4, Ekim, 2017, doi:[10.3389/frobt.2017.00052](https://doi.org/10.3389/frobt.2017.00052).
- WISE Richard A, Clifford S FISHMAN, Martin A SAFER, “How to Analyze the Accuracy of Eyewitness Testimony in a Criminal Case”, *Testimony in a Criminal Case*, C. 42, S. 2, 2009, ss. 435-513.
- WOROCH Brion, Alex KONKEL, Brian D. GONSALVES, “Activation of Stimulus-Specific Processing Regions at Retrieval Tracks the Strength of Relational Memory”, *AIMS Neuroscience*, C. 6, S. 4, 2019, ss. 250-65, doi:[10.3934/Neuroscience.2019.4.250](https://doi.org/10.3934/Neuroscience.2019.4.250).
- WOUT M. VAN 'T, A.G. SANFEY, “Friend or Foe: The Effect of Implicit Trustworthiness Judgments in Social Decision-Making”, *Cognition*, C. 108, S. 3, 2008, ss. 796-803, doi:[10.1016/j.cognition.2008.07.002](https://doi.org/10.1016/j.cognition.2008.07.002).
- XIE Sally Y., Jessica K. FLAKE, Eric HEHMAN, “Perceiver and Target Characteristics Contribute to Impression Formation Differently across Race and Gender.”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 117, S. 2, 2019, ss. 364-85, doi:[10.1037/pspi0000160](https://doi.org/10.1037/pspi0000160).
- YAMAGISHI Toshio, Midori YAMAGISHI, “Trust and Commitment in the United States and Japan”, *Motivation and Emotion*, C. 18, S. 2, 1994, ss. 129-66, doi:[10.1007/BF02249397](https://doi.org/10.1007/BF02249397).
- YOUNG Steven G. vd., “Perception and Motivation in Face Recognition: A Critical Review of Theories of the Cross-Race Effect”, *Personality and Social Psychology Review*, C. 16, S. 2, 2012, ss. 116-42, doi:[10.1177/1088868311418987](https://doi.org/10.1177/1088868311418987).
- YU Michael, Muniba SALEEM, Cleotilde GONZALEZ, “Developing Trust: First Impressions and Experience”, *Journal of Economic Psychology*, C. 43, A¸ustos, 2014, ss. 16-29, doi:[10.1016/j.joep.2014.04.004](https://doi.org/10.1016/j.joep.2014.04.004).
- ZAJONC R B, “Mere Exposure: A Gateway to the Subliminal”, *Current Directions in Psychological Science*, C. 10, S. 6, 2001, ss. 224-28.

- ZEBROWITZ Leslie A., “The Origin of First Impressions”, *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, C. 2, S. 1, 2004, ss. 93-108, doi:[10.1556/JCEP.2.2004.1-2.6](https://doi.org/10.1556/JCEP.2.2004.1-2.6).
- , “Finally, Faces Find Favor”, *Social Cognition*, C. 24, S. 5, 2006, ss. 657-701, doi:[10.1521/soco.2006.24.5.657](https://doi.org/10.1521/soco.2006.24.5.657).
- , “Ecological and social approaches to face perception”, *The Oxford Handbook of Face Perception*, ed. Gillian Rhodes vd., New York: Oxford University Press, 2011, ss. 31-50, [10.1093/oxfordhb/9780199559053.013.0003](https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199559053.013.0003).
- , “First Impressions From Faces”, *Current Directions in Psychological Science*, C. 26, S. 3, 2017, ss. 237-42, doi:[10.1177/0963721416683996](https://doi.org/10.1177/0963721416683996).
- ZEBROWITZ Leslie A., P. Matthew BRONSTAD, Hoon Koo LEE, “The Contribution of Face Familiarity to Ingroup Favoritism and Stereotyping”, *Social Cognition*, C. 25, S. 2, 2007, ss. 306-38, doi:[10.1521/soco.2007.25.2.306](https://doi.org/10.1521/soco.2007.25.2.306).
- ZEBROWITZ Leslie A., Robert G. FRANK, “Trait Impressions from Faces Demonstrate Preserved Social Intelligence in Older Adulthood”, *Social Intelligence and Nonverbal Communication*, ed. Robert J. Sternberg, Aleksandra Kostić, Cham: Palgrave Macmillan, 2020, ss. 397-426, doi:[10.1007/978-3-030-34964-6](https://doi.org/10.1007/978-3-030-34964-6).
- ZEBROWITZ Leslie A., Joann M. MONTEPARE, “Social Psychological Face Perception: Why Appearance Matters”, *Social and Personality Psychology Compass*, C. 2, S. 3, 2008, ss. 1497-1517, doi:[10.1111/j.1751-9004.2008.00109.x](https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00109.x).
- ZEBROWITZ Leslie A., Benjamin WHITE, Kristin WIENEKE, “Mere Exposure and Racial Prejudice: Exposure to Other-Race Faces Increases Liking for Strangers of That Race”, *Social Cognition*, C. 26, S. 3, 2008, ss. 259-75, doi:[10.1521/soco.2008.26.3.259](https://doi.org/10.1521/soco.2008.26.3.259).
- ZEBROWITZ Leslie A., Yi ZHANG, “Neural Evidence for Reduced Apprehensiveness of Familiarized Stimuli in a Mere Exposure Paradigm”, *Social Neuroscience*, C. 7, S. 4, 2012, ss. 347-58, doi:[10.1080/17470919.2011.628409](https://doi.org/10.1080/17470919.2011.628409).

EKLER

EK 1. ETİK KURUL ONAY FORMU

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı: 86162157-730.08/3965
Konu: Etik Kurul Onayı (Pınar BÜRHAN
ÇAVUŞOĞLU)

25/04/2018

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

İlgi : 12.02.2018 tarih ve 60179752-300/1989 sayılı yazınız.

Anabilim Dalınız doktora öğrencisi Pınar BÜRHAN ÇAVUŞOĞLU'nun Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü'nün 19.04.2018 tarih ve 26468960-044/4541 sayılı yazısı ekinde alınan Uludağ Üniversitesi Araştırma ve Yayın Etik Kurulları karar örneği ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Filiz GİRAY
Müdür

Ek :
1-Yazı Örneği (1 sayfa)
2-Karar Örneği (1 adet)

Bu belge, 5070 sayılı Kanun hükümlerine aygün olarak elektronik imza ile imzalanmıştır.

U.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Görükle Kampüsü 16059 Nilüfer/BURSA Bilgi İçin: Gülşah KILIC

Tel : 0224 2942423

e-posta : sosbil@uludag.edu.tr Elektronik Ağı: www.uludag.edu.tr

Bu belge UDOS ile hazırlanmıştır. Teyit için: <https://dos.uludag.edu.tr/teyit/?Y03NJVpMPUqPSNqF5j4cWw>

BURSA

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAGI

OTURUM TARİHİ
30 Mart 2018

OTURUM SAYISI
2018-03

KARAR NO 1 : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Psikoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Pınar BÜRHAN ÇAVUŞOĞLU'nun "Öz-Referanslaşmanın Duygu Yüklü Sosyal Kaynak Belleği Üzerine Etkisi" başlıklı tez çalışması kapsamında uygulanacak ölçek sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Psikoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Pınar BÜRHAN ÇAVUŞOĞLU'nun "Öz-Referanslaşmanın Duygu Yüklü Sosyal Kaynak Belleği Üzerine Etkisi" başlıklı tez çalışması kapsamında uygulanacak ölçek sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

EK 2. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu araştırma; Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nde Prof. Dr. Hasan Gürkan Tekman danışmanlığında Araş. Gör. Pınar Bürhan Çavuşoğlu tarafından yürütülmektedir. Çalışmada sizden belirli görevleri tamamlamanız istenmektedir. Bu görevler yaklaşık olarak 45 dakika sürecektir. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu çalışmada, sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Yanıtlarınız gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilip tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

Çalışmadaki görevler, kişisel rahatsızlık verecek unsurlar içermemektedir. Ama herhangi bir nedenden dolayı kendinizi rahatsız hissederseniz katılımınızdan vazgeçebilirsiniz.

Çalışmanın sonunda, çalışma ile ilgili sorularınız olursa cevaplanacaktır. Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Pınar Bürhan Çavuşoğlu (e-posta: pınar.burhan@hotmail.com) ile iletişim kurabilirsiniz.

Yukarıdaki metni okudum ve bu çalışmanın amacını ve verilen diğer bilgileri anladım. Bu koşullarda, çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum.

Ad Soyad- Onay

EK 3. KATILIM SONRASI BİLGİ FORMU

KATILIM SONRASI BİLGİ FORMU

Bu araştırma daha önce de belirtildiği gibi, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nde Prof. Dr. Hasan Gürkan Tekman danışmanlığında Araş. Gör. Pınar Bürhan Çavuşoğlu tarafından yapılmaktadır.

Çalışmanın amacı; sosyal işbirliği/tutsak ikilemi deneyinde öz-ilişkili süreçlerin kaynak belleği performansı üzerindeki etkisini araştırmak amaçlanmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda; uyarınları öze başvurarak ya da başka bir ifade ile kendi ile ilişkilendirerek kodlamanın kaynak belleği performansı doğruluğunu geliştirici bir bilişsel sürece sebep olduğu söylenebilir. Bu açıdan duygunun sosyal kaynak belleği üzerindeki etkisini araştıran önceki çalışmalarda katılımcıların nasıl bir kodlamaya dahil olduklarıyla ilgili mevcut anlayışımızı geliştirmek için uyarınlara katılımcıların yaşadıkları ülkedeki insanlara benzer olup olmama durumlarını manipüle ederek hem eski/yeni tanıma (*old/new recognition*) hem de kaynak belleği (*source memory*) performansını ne yönde etkileyeceğini araştırmak önemlidir. Uyarınlara görünümünün katılımcılar üzerinde aşinalık/tanıdıklık yaratması o uyarının özelliklerinin ya da detaylarının nasıl hatırlandığını (*kaynak belleğini*) etkiliyor olabilir.

Bu çalışmadan alınan veriler ile elde edilen bilgiler sadece bilimsel araştırma ve yazılarda kullanılacaktır.

Bu araştırmaya katıldığınız için tekrar teşekkür ederiz.

Araştırmanın sonuçlarını öğrenmek ya da daha fazla bilgi almak için Pınar Bürhan Çavuşoğlu (e-posta: pinar.burhan@hotmail.com) ile iletişim kurabilirsiniz.

EK 4. YÜZ DEĞERLENDİRME FORMUNUN ÖN YAZISI

GENEL BİLGİ

Sayın Katılımcı,

Bu çalışma Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü doktora tezi kapsamında ve Prof. Dr. H. Gürkan TEKMAN danışmanlığında yapılmaktadır. Bu çalışma bilimsel amaçlıdır ve çalışma kapsamında toplanan veri bilimsel amaçla kullanılacaktır. Bu çalışma dışında başka amaçlar için kullanılmayacaktır.

Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Pınar Bürhan-Çavuşoğlu

Uludağ Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Psikoloji Bölümü

ÇALIŞMANIN AMACI NEDİR? Bu çalışma doktora tezi kapsamında hazırlanacak olan deneydeki uyarıların oluşturulması amacıyla yapılmaktadır.

ARAŞTIRMAYA KATILIM KOŞULLARI NEDİR? Bu araştırmaya katılabilmek için; 18-25 yaş aralığında olmanız, Psikoloji Bölümü'nde okuyor olmanız ve bu bölümde üç ya da dördüncü sınıfta olmanız gerekmektedir.

NASIL BİR UYGULAMA YAPILACAKTIR? Kâğıda basılı olarak sunulan renkli fotoğrafların;

- ✓ Çekicilik, güvenilirlik ve ülkemizdeki diğer insanlara benzerliği açısından; 1 ÇOK AZ (%0-%10), 2 AZ (%11-%35), 3 ORTA(%36-%65), 4 ÇOK (%66-%90), 5 ÇOK FAZLA (%91-%100) dereceleriyle değerlendirmeniz istenecektir.
- ✓ Ne kadar olumlu/olumsuz gördüklerini 1 (tamamen olumsuz)'den 5 (tamamen olumlu)'e kadar değerlendirmeniz istenecektir.
- ✓ Tahmini olarak kaç yaşında olabileceğini değerlendirmeniz istenecektir.

ARAŞTIRMAYA KATILMA ONAYI: Araştırmaya gönüllü olarak katıldığımı, istediğim zaman gerekçeli veya gerekçesiz olarak araştırmadan ayrılabileceğimi biliyorum. Aklıma gelen tüm soruları araştırmacıya sordum, yazılı ve sözlü olarak bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım.

✓ *Araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.*

Evet **Hayır**

Yaşınız (Ay/Yıl): /

Sınıfınız: 1 () 2 () 3 () 4 ()

Cinsiyetiniz: Kadın () Erkek ()

EK 5. YÜZ DEĞERLENDİRME FORMU ÖRNEĞİ

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

Çekicilik: 1---2---3---4---5
Güvenirlilik: 1---2---3---4---5
Benzerlik: 1---2---3---4---5
Olumsuz/Olumlu: 1---2---3---4---5
Yaş:

EK 6. YÜKSEK BENZERLİK DÜZEYİNE SAHİP KADIN VE ERKEK FOTOĞRAFLARINDAN ÖRNEKLER

c-23

Çekicilik: 2.61 (1.19)
Güvenirlilik: 2.64 (0.99)
Benzerlik: 3.52 (1)
Olumsuz/Olumlu: 3.27 (0.66)
Yaş: 25.83 (3.32)

c-46

Çekicilik: 3.16 (1.42)
Güvenirlilik: 3.05 (0.93)
Benzerlik: 3.44 (1.14)
Olumsuz/Olumlu: 3.33 (0.84)
Yaş: 24.16 (1.97)

a-27

Çekicilik: 2.57 (1.21)
Güvenirlilik: 2.52 (0.9)
Benzerlik: 3.57 (1.01)
Olumsuz/Olumlu: 2.78 (0.91)
Yaş: 27.8 (3.88)

c-60

Çekicilik: 2.38 (1.37)
Güvenirlilik: 3.27 (1.01)
Benzerlik: 3.55 (0.83)
Olumsuz/Olumlu: 3.11 (0.83)
Yaş: 21.72 (2.29)

b-29

Çekicilik: 3.05 (1.08)
Güvenirlilik: 2.7 (0.91)
Benzerlik: 3.47 (0.94)
Olumsuz/Olumlu: 2.76 (1.25)
Yaş: 24.94 (2.6)

d-26

Çekicilik: 3.11 (1.13)
Güvenirlilik: 2.88 (0.83)
Benzerlik: 3.33 (1.18)
Olumsuz/Olumlu: 2.94 (0.99)
Yaş: 24.11 (2.8)

b-53

Çekicilik: 2.23 (1.03)
Güvenirlilik: 3.17 (1.07)
Benzerlik: 3.41 (1.17)
Olumsuz/Olumlu: 3.11 (0.92)
Yaş: 24.29 (2.05)

d-37

Çekicilik: 2.58 (0.93)
Güvenirlilik: 3.05 (0.82)
Benzerlik: 3.44 (0.98)
Olumsuz/Olumlu: 3.33 (0.97)
Yaş: 20.75 (2.9)

EK 7. DÜŞÜK BENZERLİK DÜZEYİNE SAHİP KADIN VE ERKEK FOTOĞRAFLARINDAN ÖRNEKLER

a-40

Çekicilik: 2.6 (1.19)
Güvenirlilik: 2.5 (0.99)
Benzerlik: 1.8 (1)
Olumsuz/Olumlu: 2.8 (0.66)
Yaş: 25.35 (3.32)

b-33

Çekicilik: 2.82
Güvenirlilik: 2.58
Benzerlik: 1.76
Olumsuz/Olumlu: 2.88
Yaş:30,47

b-73

Çekicilik: 2.23
Güvenirlilik: 3.11
Benzerlik: 1.82
Olumsuz/Olumlu: 3.0
Yaş:26.41

d-32

Çekicilik: 2.61
Güvenirlilik: 2.77
Benzerlik: 1.72
Olumsuz/Olumlu: 2.88
Yaş: 21.82

c-72

Çekicilik: 3.38
Güvenirlilik: 3.66
Benzerlik: 1.33
Olumsuz/Olumlu: 3.5
Yaş: 26.55

a-53

Çekicilik: 2.3
Güvenirlilik: 2.65
Benzerlik: 1.95
Olumsuz/Olumlu: 2.7
Yaş: 26.8

a-49

Çekicilik: 2.35
Güvenirlilik: 2.45
Benzerlik: 1.8
Olumsuz/Olumlu: 2.5
Yaş: 29.6

a-39

Çekicilik: 2.52
Güvenirlilik: 2.35
Benzerlik: 1.76
Olumsuz/Olumlu: 2.52
Yaş: 28.17

EK 8. SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNUNUN YÖNERGELERİ

KATILIMINIZ İÇİN ÇOK TEŞEKKÜR EDERİZ

Bu araştırmada gerçek parayla bir oyun oynayacaksınız.

Oyun sonunda ne kadar para alacağınız kararlarınıza bağlıdır.

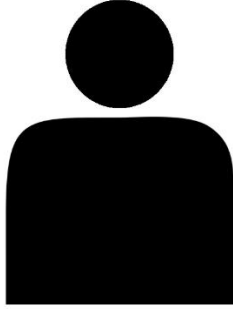
[Bu nedenle lütfen talimatları dikkatlice okuyunuz.](#)

→ İLERİ

Ortağınızla ortak bir şirkete para yatıracaksınız.
Her turda yeni bir ortakla karşılaşacaksınız.
Ekranında, siz solda, ortağınız sağda gösterilmektedir.

YATIRIM TERCİHİNİZ

● 75 Kuruş ● 150 Kuruş

← GERİ

→ İLERİ

OYUN KURALLARI

BAKİYENİZ: 500 Kuruş

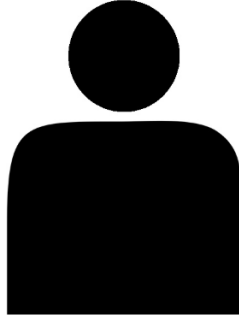
YATIRIM TERCİHİNİZ

75 Kuruş 150 Kuruş

Oyunun başında bir başlangıç sermayeniz bulunmaktadır.
Sol üstte hesap bakiyesini görüyorsunuz.

Ya az (75 Kuruş) yatırım yapabilirsiniz.

Ya da çok (150 Kuruş) yatırım yapabilirsiniz.

← GERİ

→ İLERİ

Her turda paranızın bir kısmını bir şirkete yatıracaksınız.
Ekranı ortanın bir süre görecek. Görüntüsü kaybolduktan sonra ne kadar yatırım yapacağınıza karar veriniz.
Ne kadar para yatıracığınıza, ortanın size ne kadar yakın geldiğine bağlı olarak karar verebilirsiniz.
Ne kadar yatırım yapacağınıza, mouse/fare ile tıklayarak karar verebilirsiniz.

BAKİYENİZ: 500 Kuruş

YATIRIM TERCİHİNİZ

75 Kuruş 150 Kuruş

← GERİ

→ İLERİ

Ya az (75 Kuruş) yatırım yapabilirsiniz.

Ya da çok (150 Kuruş) yatırım yapabilirsiniz.

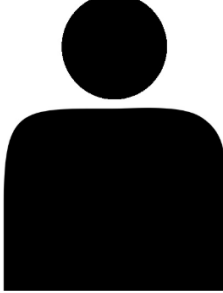
Az (75 Kuruş) yatırmak için 75 kuruşu seçebilirsiniz

Çok (150 Kuruş) yatırmak için 150 kuruşu seçebilirsiniz

BAKİYENİZ: 500 Kuruş

YATIRIM TERCİHİNİZ

75 Kuruş 150 Kuruş

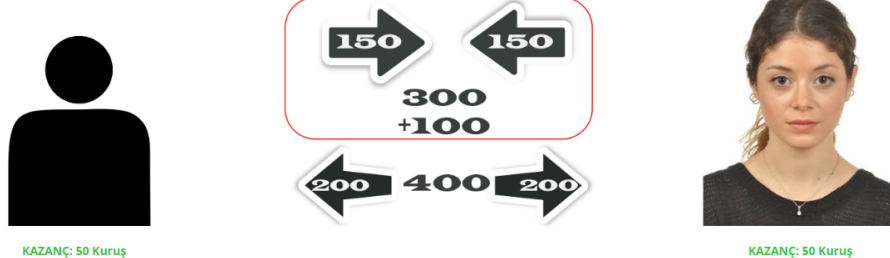

← GERİ

→ İLERİ

Örnek olarak siz 150 Kuruş ve ortağınız da 150 Kuruş koyarsa, bu toplam da 300 Kuruş edecektir ve yatırımlarınızın toplamını alttaki resimde göreceksiniz. Toplam yatırıma bir ödül eklenecek. Ödül, tüm yatırımın üçte biridir. Ödül, her ikiniz de ne kadar fazla para yatırırsanız o kadar fazla olacaktır. Bu örnekte ödül 100 Kuruş. Böylece şirketin değeri 400 Kuruş olmuştur.

BAKİYENİZ: 500 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

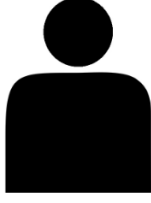
KAZANÇ: 50 Kuruş

← GERİ

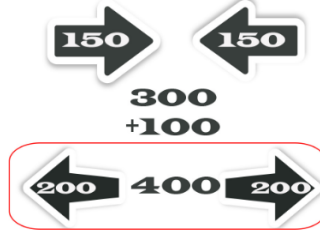
→ İLERİ

Her turun sonunda şirketin toplam değeri iki ortak arasında paylaşılacaktır.
Her ortak toplam değerini tam yarısını kazanacaktır. Kazancınız toplam ne kadar para yatırdığınızdan bağımsız olacaktır.
Bu örnekte her ikisi de 200 Kuruş elde etmiştir; dolayısıyla her biri 50 Kuruş bir kazanç elde etmiş oldu.

BAKİYENİZ: 550 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

← GERİ

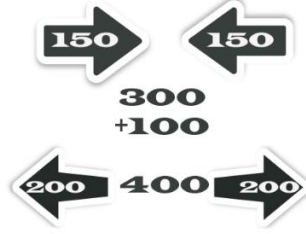
→ İLERİ

Para her iki hesaba aktarılacaktır ve yeni hesap bakiyesi sol üst tarafta bulunan bakiye bilgisi olarak güncellenecektir

BAKİYENİZ: 500 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

YENİ BAKİYENİZ: 550 Kuruş

← GERİ

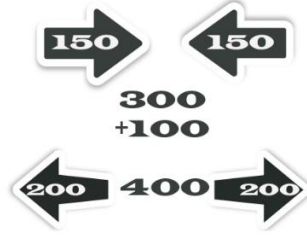
→ İLERİ

Burada işbirliği yapan bir ortak için verilen bir örnek gördünüz.
Tam da sizin yatırım yaptığınız kadar para yatırdı; böylece her iki taraf da kazanç elde etti.

BAKİYENİZ: 500 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

YENİ BAKİYENİZ: 550 Kuruş

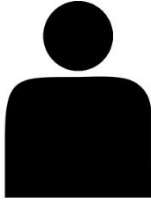
← GERİ

→ İLERİ

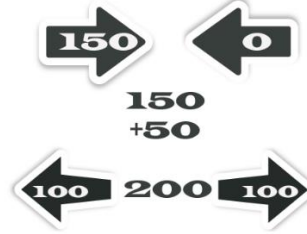
Ne var ki ortağınız hilekar da olabilir.
Bu durumda şirkete hiç para yatırmayacak; ancak buna rağmen toplam değerini elde edecekler.
Sizin sayenizde zenginleşecekler.
Bu durumda siz yatırdığınız paradan daha azını alacaksınız.

Böylece para kaybedeceksiniz.

BAKİYENİZ: 500 Kuruş

KAYIP: 50 Kuruş

KAZANÇ: 100 Kuruş

YENİ BAKİYENİZ: 450 Kuruş

← GERİ

→ İLERİ

Sorunuz varsa, lütfen deney yöneticisine iletiniz.
"İleri" düğmesine tıkladığınızda, deney başlayacaktır.

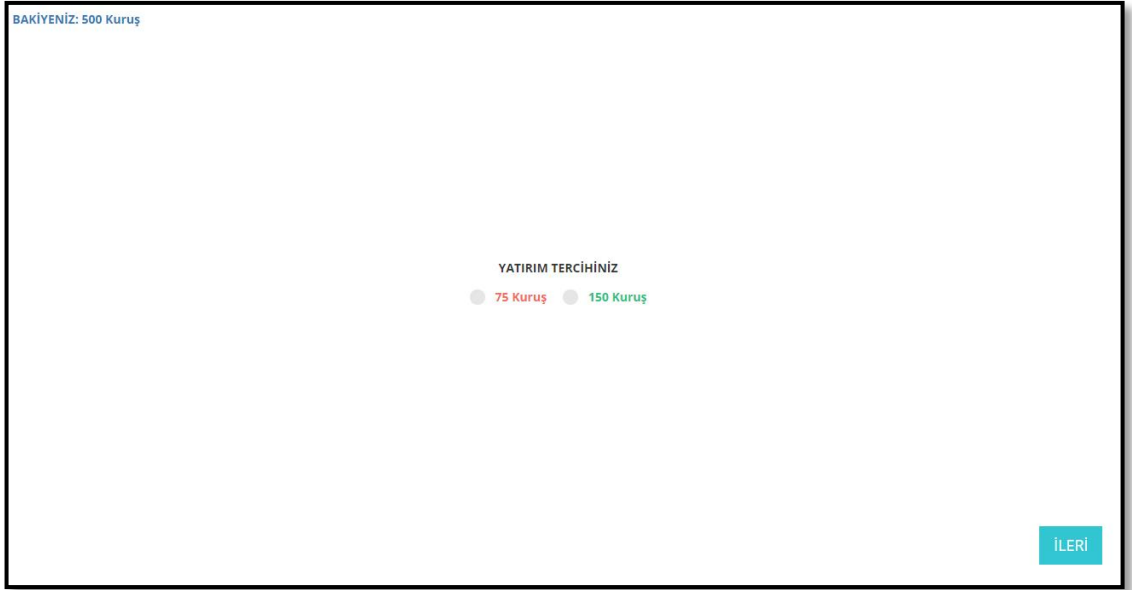
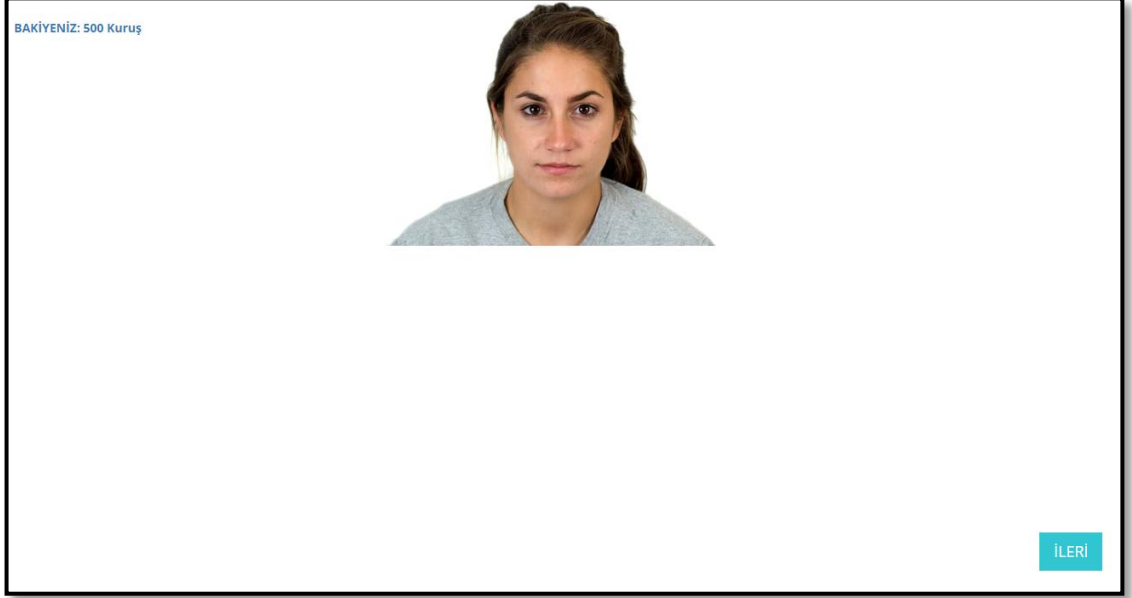
← GERİ

→ İLERİ

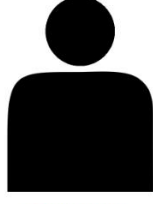
İlk önce bir alıştırma aşaması olacak. Bu aşamada henüz gerçek para söz konusu olmayacak.
Lütfen anlamadığınız birşey olursa, soru sormaktan çekinmeyin!

ALİŞTIRMAYA GEÇ

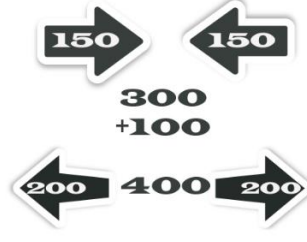
EK 9. SOSYAL İŞBİRLİĞİ OYUNUNUN ALIŞTIRMA AŞAMASINDAN ÖRNEK EKLAN GÖRÜNTÜLERİ

BAKIYENİZ: 500 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

KAZANÇ: 50 Kuruş

YENİ BAKIYENİZ: 550 Kuruş

Oynadığınız kişi sizinle işbirliği yaptı! Sizin kadar para yatırdı, böylece her iki taraf kazandı

Böylece Kazanç Elde Ettiniz.

→ İLERİ

ÖZGEÇMİŞ

ÖZGEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	Pınar Bürhan Çavuşoğlu		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2003	2007	Adana Ticaret Odası Anadolu Lisesi
Lisans	2007	2011	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Yüksek Lisans	2011	2014	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doktora	2014	2021	Bursa Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2013	-	Süleyman Demirel Üniversitesi
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar	Psychonomic Society, Üye , 2017 European Society for Cognitive Psychology (ESCoP), Üye , 2017		
Kabıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	<p>BÜRHAN ÇAVUŞOĞULLU PINAR, OĞTAY FATMA, BAYRAM ARLI NURAN (2020). Why is time approach important to emotion regulation? The role of time perspectives on emotion dysregulation among young adults. <i>AYNA Klinik Psikoloji Dergisi</i>, 7(2), 146-160., Doi: 10.31682/ayna.659071 (Kontrol No: 6202022)</p> <p>BÜRHAN ÇAVUŞOĞULLU PINAR (2020). Sosyal Kaynak Belleği: Sosyal Etkileşimde Bulunmuşumuz Kişileri Nasıl Hatırlıyoruz?. <i>Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar</i>, 12(4), 476-493., Doi: 10.18863/psy.679942 (Ulusal) (Hakemli) (MAKALE Değerleme Makalesi) (Yayın No: 6108358)</p>		
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih İmza Adı-Soyadı	Pınar Bürhan Çavuşoğlu		